

ALTERRA
WAGENINGEN UR

Verkenning van een landschapsimpact analyse

Een uitwerking voor drie deelgebieden in het Groene Hart

B.C. Breman
T.J. Weijsschedé
C.H.M. de Bont

Alterra-rapport 1972, ISSN 1566-7197

Verkenning van een landschapsimpact analyse

In opdracht van het Ministerie van LNV, in het kader van BO Cluster Vitaal Landelijk Gebied.
Thema BO-01-006-12.

Projectcode [5235878-01]

Verkenning van een landschapsimpact analyse

Een uitwerking voor drie deelgebieden in het Groene Hart

B.C. Breman

T.J. Weijschedé

C.H.M. de Bont

Alterra-rapport 1972

Alterra, Wageningen, 2009

REFERAAT

Breman, B.C., T.J. Weijschedé & C.H.M. de Bont, 2009. *Verkenning van een landschapsimpact analyse – Een uitwerking voor drie deelgebieden in het Groene Hart*. Wageningen, Alterra, Alterra-rapport 1972. 114 blz.; 37 fig.; 62 ref.

Voor Nationale Landschappen geldt de beleidsstrategie 'Behoud door Ontwikkeling' ten aanzien van de landschappelijke kwaliteiten. Dit vereist een concretisering van de (waardevolle) landschappelijke karakteristieken en inzicht in de verwachte impact van ruimtelijke ontwikkelingen. In dit onderzoeksrapport is op deelgebiedsniveau binnen het Nationaal Landschap Groene Hart invulling gegeven aan het instrument van landschapsimpact analyse (LIA) om de waarde van dit instrument voor (anticiperend) landschapsbeleid te verkennen.

Trefwoorden: Veenweide, Groene Hart, Landschap, Landschapsimpact analyse, Behoud, Ontwikkeling.

ISSN 1566-7197

Dit rapport is gratis te downloaden van www.alterra.wur.nl (ga naar 'Alterra-rapporten'). Alterra verstrekt geen gedrukte exemplaren van rapporten. Gedrukte exemplaren zijn verkrijgbaar via een externe leverancier. Kijk hiervoor op www.boomblad.nl/rapportenservice.

© 2009 Alterra

Postbus 47; 6700 AA Wageningen; Nederland

Tel.: (0317) 480700; fax: (0317) 419000; e-mail: info.alterra@wur.nl

Niets uit deze uitgave mag worden veelelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Alterra.

Alterra aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Inhoud

Woord vooraf	9
Samenvatting	11
1 Inleiding	15
1.1 Achtergrond	15
1.2 Doel	17
1.3 Onderzoeksvragen	17
1.4 Leeswijzer	18
2 Begrippen en Werkwijze	21
2.1 Wat is landschap?	21
2.2 Landschap als resultante	21
2.3 Landschapsimpact analyse (LIA)	22
2.4 Een benadering op lokaal niveau	22
2.4.1 Keuze deelgebieden	24
2.5 Kwaliteiten of karakteristieken – een kwestie van beleving?	25
2.6 Historische ontwikkeling en bestaand grondgebruik	27
2.7 Scenario's voor gebiedsontwikkeling	28
2.8 Aanknopingspunten voor de landschapsimpact analyse	29
3 Het veenweidelandschap in een notendop	31
3.1 De ontstaansgeschiedenis van het veen	31
3.1.1 De ontginning van het veen - Duizend jaar in zes fasen	32
3.2 De (historische) informatiewaarde van de veenweide	33
3.3 Het huidige grondgebruik	33
3.4 Concluderend	34
4 Landschappelijke karakter deelgebieden	35
4.1 Molenpolder	35
4.1.1 De ontstaansgeschiedenis	36
4.1.1.1 De situatie rond 1850	38
4.1.2 De historische informatiewaarde	39
4.1.3 Het huidige grondgebruik	40
4.1.4 Samenvattend	42
4.2 Zegveld & Zegvelderbroek	44
4.2.1 De ontstaansgeschiedenis	44
4.2.1.1 De situatie rond 1850	46
4.2.1.2 De ruilverkaveling van Zegveld (1957)	47
4.2.2 De historische informatiewaarde	47
4.2.3 Het huidige grondgebruik	49
4.2.4 Samenvattend	51
4.3 Middelburg-Tempelpolder	52
4.3.1 De ontstaansgeschiedenis	53

4.3.2	De situatie rond 1850	54
4.3.3	De historische informatiewaarde	54
4.3.4	Het huidige grondgebruik	57
4.3.5	Samenvattend	59
5	Ontwikkelingen / Scenario's deelgebieden	61
5.1	Scenario's	61
5.2	Scenario's gebiedsontwikkeling Molenpolder	61
5.2.1	Nulscenario – Autonome ontwikkeling	61
5.2.2	Scenario 2 – Boeren voor Natuur	62
5.2.3	Scenario 3 – Ontwikkeling Metropolitaan landschap	63
5.3	Scenario's gebiedsontwikkeling Zegveld	65
5.3.1	Nulscenario – Autonome ontwikkeling	65
5.3.2	Scenario 2 – Robuust watersysteem	66
5.4	Middelburg-Tempelpolder	67
5.4.1	Nulscenario - Autonome ontwikkeling	67
5.4.2	Scenario 2 – Versterken boom- en sierteelt	68
5.4.3	Scenario 3 - Duurzame en robuuste inrichting landelijk gebied	69
6	Resultaten LIA deelgebieden	71
6.1	Molenpolder	71
6.1.1	LIA Nulscenario	71
6.1.2	LIA Scenario Vernatting / Agrarisch natuurbeheer	73
6.1.3	LIA Scenario Metropolitaan landschap	74
6.1.4	Score Landschapsimpact analyse Molenpolder	75
6.2	LIA Zegveld	76
6.2.1	LIA Nulscenario	76
6.2.2	LIA Scenario 2 – Robuust Watersysteem	77
6.2.3	Score Landschapsimpact analyse Zegveld	80
6.3	LIA Middelburg-Tempelpolder	81
6.3.1	LIA Nulscenario - Autonome ontwikkeling	81
6.3.2	LIA Scenario 2 – Versterking boom- en sierteelt	81
6.3.3	LIA Scenario 3: Versterken vitaal landelijk gebied	82
6.3.4	Score Landschapsimpact analyse Middelburg - Tempelpolder	84
7	Aanknopingspunten voor de LIA in beleid	85
7.1	De inzet van de LIA in gebiedsprocessen	85
7.2	De LIA als toetsing van beleid	88
7.3	De koppeling met ander instrumentarium	88
7.3.1	Landschapsontwikkelingsplannen (LOP)	88
7.3.2	Landschapsontwikkelingskader (LOK)	89
7.3.3	Watergebiedsplannen	89
7.3.4	M.e.r.	90
7.3.5	MKBA	90
7.3.6	Kwaliteitsatlas Groene Hart	90
7.4	Naar een borging van landschappelijke waarden	91
7.4.1	Gerichte beloning	92
7.4.2	Wetten en regels	92

8	Discussie en Conclusies	93
8.1	Conclusies	93
8.2	Discussie	97
8.3	Aanbevelingen voor vervolg	100
	Literatuur	101
	Bijlage 1 Contactpersonen	105
	Bijlage 2 Bestaande inventarisaties Landschappelijke kwaliteiten Veenweidegebied	107
	Bijlage 3 Belevingsonderzoek Noorderpark	113

Woord vooraf

Dit onderzoek is uitgevoerd in het kader van het beleidsondersteunend onderzoek (thema Landschap) voor het Ministerie van LNV. Het leveren van kennis en het stimuleren van kennisuitwisseling en –toepassing is een belangrijk instrument van het Rijk om te sturen op landschapskwaliteit. Nadrukkelijk wordt daarbij ook gekeken naar beleidsondersteuning op provinciaal en gemeentelijk niveau.

Met dit onderzoek is daarom enerzijds aansluiting gezocht bij de Agenda Landschap waarin de verdere verkenning en uitwerking van het instrument landschaps-impactanalyse als expliciet doel is benoemd. Anderzijds is ook afstemming gezocht met provinciale beleidsmakers en aansluiting bij gebiedsprocessen. Door het instrument landschapsimpact analyse uit te werken voor drie concrete deelgebieden binnen de provincies Utrecht en Zuid-Holland is getracht een bijdrage te leveren aan het actuele denkproces en de besluitvorming over de toekomst van het landschap in deze deelgebieden.

Een belangrijke rol in dit project was weggelegd voor de begeleidingscommissie die met een positief-kritische houding richting hebben gegeven aan het onderzoek. Onze dank gaat daarvoor uit naar: Ben Fisser (Provincie Zuid-Holland), Onno Raymakers (Provincie Utrecht), Josje van Noorden (Programmabureau Groene Hart) en Johanneke Henstra (Ministerie van LNV).

Samenvatting

Aanleiding en afbakening

Het feit dat het landschap veelal de resultante is van allerlei ruimtelijke ontwikkelingen, maakt dat het landschapsbeleid gebaat is bij vroegtijdig inzicht in deze ontwikkelingen en in de potentiële impact ervan op het landschap. In dat kader is in de Agenda Landschap (2008) ingezet op de verkenning van een landschapsimpact analyse, een instrument dat beleidsmakers kan helpen om vroegtijdig te anticiperen op de gevolgen van ruimtelijke ontwikkelingen en deze waar nodig en mogelijk bij te sturen.

In dit project is er voor gekozen om een verkenning van een dergelijke landschapsimpact analyse uit te voeren. Dit is gedaan in de vorm van een deskstudy, toegepast op drie deelgebieden in het Nationaal Landschap Groene Hart: De Molenpolder (Provincie Utrecht), Polder Zegveld / Zegvelderbroek (Provincie Utrecht) en de Middelburg-Tempelpolder (Provincie Zuid-Holland).

Deze landschapsimpact analyse is uitgevoerd op het lokale niveau van polders binnen het Groene Hart. De reden hiervoor is tweeledig. Enerzijds is dat de overtuiging dat daadwerkelijk van een impact gesproken kan worden wanneer de effecten van beleid of ontwikkelingen concreet zichtbaar en voelbaar worden, dat is op het lokale niveau. Anderzijds hangt dit samen met de diversiteit van het Groene Hart. In de Voorloper Groene Hart is de landschappelijke diversiteit zelfs als kernkwaliteit benoemd. Een consequentie van deze diversiteit is echter ook dat hét veenweidekarakter op niveau van het Groene Hart als geheel niet te definiëren is maar slechts op deelgebiedsniveau bepaald kan worden.

Niet alleen de landschappelijke karakteristieken verschillen tussen deelgebieden, ook de ontwikkelingen in die gebieden lopen sterk uiteen. Dat betekent dus ook dat er geen sprake is van een eenduidige impact. Ontwikkelingen die in het ene gebied niet goed samen gaan met het behoud van de landschappelijke karakteristieken zijn op een andere plek misschien wel mogelijk. Deze constatering is van belang voor een zuivere discussie over de toekomst van het Groene Hart en voor de beleidsstrategie 'behoud door ontwikkeling'.

Landschappelijke karakteristieken

In dit project is er bewust voor gekozen om niet te praten over landschappelijke kwaliteiten maar over karakteristieken. Bij karakteristieken gaat het om (grotendeels) waarde vrije kenmerken van het landschap, gebaseerd op de historische ontwikkeling en het huidige gebruik. Bij kwaliteiten is er per definitie sprake van een waardeoordeel. Wat de één als kwaliteit ziet wordt door de ander niet per definitie ook zo gewaardeerd. Daarmee zijn de kwaliteiten van het landschap veel lastiger, zo niet onmogelijk, vast te stellen.

Voor de analyse van de impact van bepaalde ontwikkelingen op het landschap is het ook niet wezenlijk van belang of iets als karakteristiek of kwaliteit wordt benoemd. Voor de uiteindelijke (politieke) afweging tussen het behoud van het landschap en de ruimte voor bepaalde ontwikkelingen is dat onderscheid uiteraard wel van belang.

Werkwijze

Als eerste stap in dit project zijn de landschappelijke karakteristieken van de verschillende deelgebieden verder uitgewerkt. Daarmee is aansluiting gezocht bij de Agenda Landschap waarin wordt gesteld dat de kernkwaliteiten van Nationale Landschappen, zoals benoemd in de Nota Ruimte, verder geconcretiseerd moeten worden. Zonder verdere concretisering van de specifieke kwaliteiten van die Nationale Landschappen is het ook niet goed mogelijk om de impact van allerlei ontwikkelingen te duiden.

De landschappelijke analyse van de drie deelgebieden bevestigt de landschappelijke diversiteit. De landschappelijke verschillen tussen de drie polders zijn duidelijk en hangen onder andere samen met het feit dat er sprake is van verschillende stadia uit de veenontginning. Zo is de polder Zegveld / Zegvelderbroek nooit verveend. Hier zijn de vroegste middeleeuwse ontginningsstadia nog leesbaar en is nog sprake van een dikke laag veen en een uniform, open veenweidelandschap.

De Molenpolder is in een later stadium van ontginning deels uitgeveend wat onder andere heeft geresulteerd in het karakteristieke petgaten- legakkerlandschap. Mede als gevolg hiervan is het landschap in de Molenpolder meer besloten en landschappelijk gevarieerder. De Middelburg-Tempelpolder is een karakteristiek voorbeeld van het laatste stadium van veenontginning, een droogmakerij waar de veenplas ná de vervening weer is drooggemalen. Kenmerkend hier zijn onder andere de hoogteverschillen in het gebied en de diversiteit in het grondgebruik.

Als volgende stap in deze landschapsimpact analyse zijn per deelgebied enkele scenario's van ruimtelijke ontwikkeling omschreven. Hierbij is er voor gekozen om te werken met zogenaamde reële scenario's, gebaseerd op een toekomstperspectief van 10 -15 jaar en op actuele vraagstukken en discussies in de deelgebieden. Deze verschillende ruimtelijke ontwikkelingen en vraagstukken zijn per deelgebied steeds in een autonoom scenario en één of twee alternatieve scenario's vertaald.

De (ruimtelijke) dynamiek in de deelgebieden loopt in de praktijk sterk uiteen. Zo is er in de Molenpolder en Middelburg-Tempelpolder sprake van verschillende stedelijke claims en ontwikkelingen, deze zijn voor Zegveld veel minder van belang. In de Middelburg-Tempelpolder is het met name de boom- en sierteeltsector die een zwaar stempel drukt op de ruimtelijke ontwikkelingen, in de Molenpolder spelen natuurdoelstellingen een belangrijke rol.

In Zegveld lijkt de melkveehouderij nog relatief goed te renderen en een redelijk perspectief te hebben. In de andere deelgebieden zijn de perspectieven voor deze sector veel minder gunstig. Voor alle deelgebieden geldt dat er sprake is van belangrijke vraagstukken op het gebied van het waterbeheer. De achtergrond van deze vraagstukken is echter verschillend. In Zegveld is bodemdaling een belangrijk punt van aandacht, in Middelburg-Tempelpolder is er sprake van problemen met

zoute kwel, in de Molenpolder speelt met name de belangenafweging tussen landbouw- en natuurdoelstellingen.

De insteek van deze scenario's en de impact analyses was dat deze ook daadwerkelijk ondersteunend konden zijn voor beleidsontwikkeling in de praktijk. Ze zijn dan ook uitgebreid besproken met de betrokken beleidsmakers. Desondanks hebben ze geen officiële status en kunnen ze niet gezien worden als finaal oordeel over de toekomst van de deelgebieden.

In de laatste stap van de landschapsimpact analyse zijn per deelgebied de verschillende scenario's van ruimtelijke ontwikkeling 'afgezet' tegen de betreffende landschappelijke karakteristieken. Met behulp van deskstudy en expertknowledge is een kwalitatieve analyse uitgevoerd van de verwachte impact van de verschillende ontwikkelingen op het landschap. Deze analyse is uiteindelijk samengevat in een tabel waarin voor ieder scenario is aangegeven of de betreffende karakteristieken (naar verwachting) versterkt dan wel verzwakt zullen worden. De landschapsimpact analyse maakt op deze manier inzichtelijk dat er duidelijke verschillen zijn in de impact van ontwikkelingen op het landschap en dat er dus per situatie gekeken zal moeten worden wat de mogelijkheden zijn voor behoud danwel ontwikkeling.

Meerwaarde van de landschapsimpact analyse

Hoewel de landschapsimpact analyse niet doorslaggevend zal zijn voor de keuze van ontwikkelingen in een gebied kan deze wel helpen om de besluitvorming over ontwerp en inrichting te verbeteren. Niet in de laatste plaats omdat het landschap er een serieuze plek mee kan krijgen in het planproces.

Misschien wel de belangrijkste meerwaarde van de landschapsimpact analyse is dat deze dwingt om heel concreet te worden, om af te dalen van meer abstracte beschouwingen over (de toekomst van) het landschap naar het concrete niveau waar de ruimtelijke veranderingen plaatsvinden. Daarmee kunnen ook de discussie en de afwegingen ten aanzien van behoud en/of ontwikkeling veel scherper worden gemaakt.

Juist omdat de landschapsimpact analyse dwingt om zo concreet te worden, en dus betrekking heeft op de directe en herkenbare leefomgeving van burgers, lijkt het instrument ook geschikt om in gesprek te komen met de betrokkenen bij een gebiedsproces. Wat daarbij kan helpen is dat de analyse is gebaseerd op karakteristieken in plaats van kwaliteiten waarmee de discussie in eerste instantie uit de subjectieve, belevingssfeer wordt gehouden. De inzet van de landschapsimpact analyse in een gebiedsproces, kan bijdragen aan het vergroten van bewustwording en betrokkenheid en daarmee aan het versterken van het draagvlak voor deze processen.

De meerwaarde van de landschapsimpact analyse beperkt zich niet tot het Groene Hart. Het instrument kan in principe ook in andere gebieden worden toegepast. Een kanttekening daarbij is wel dat het lastig is om de landschapsimpact analyse inhoudelijk te standaardiseren. Om recht te doen aan de eigenheid van een gebied moeten de karakteristieken en de ontwikkelingen steeds opnieuw worden vastgesteld. Dat vereist tijd en deskundigheid. In die zin kan een parallel worden getrokken met de wijze waarop een landschapsontwikkelingsplan wordt ingezet. Ook dat kan methodisch wel, maar inhoudelijk minder gestandaardiseerd worden.

Vervolgstappen

Deze verkenning van de landschapsimpact analyse levert ook nieuwe vragen op. Zoals gezegd gaat het hier om een eerste verkenning op basis van een deskstudy. Een eerste vervolgstap zal moeten zijn om het instrument in de praktijk verder te toetsen en uit te werken, bijvoorbeeld in strategische beleidsvorming, in concrete gebiedsprocessen of bij de besluitvorming over nieuwe ontwikkelingen waarbij een afweging nodig is over het al dan niet behouden van de bestaande karakteristieken.

Dat brengt ons bij een ander belangrijk punt van aandacht voor vervolgonderzoek: de weging of waardering van de verschillende karakteristieken onderling. Het gaat dan om de vertaalslag van karakteristieken naar kwaliteiten. Hoe kan uiteindelijk bepaald worden welke karakteristieken (meer) van waarde zijn, en waarom? Is dit iets wat top-down moet worden vastgesteld, of kan dat ook bottom-up, bijvoorbeeld in samenspraak met de betrokken gebiedspartijen?

In aansluiting op de beleidsstrategie voor Nationale Landschappen, van behoud en versterking van het landschap is in deze analyse slechts gekeken naar de gevolgen van ruimtelijke ontwikkelingen op reeds bestaande landschappelijke karakteristieken.

In de praktijk is het landschap echter voortdurend in ontwikkeling en kunnen veranderingen ook leiden tot nieuwe karakteristieken en kwaliteiten. De verschillende ontwikkelingsstadia van het veenweidelandschap in deze deskstudy zijn hiervan een illustratie.

Een vraag voor vervolgonderzoek is of en hoe mogelijke nieuwe karakteristieken kunnen worden meegenomen in de landschapsimpact analyse?

Tot slot, door de landschapsimpact analyse te concretiseren op lokaal niveau heeft deze ook zijn beperkingen qua tijd en ruimte. In deze verkenning is niet gekeken naar effecten op het landschap op de langere termijn (meer dan 15 jaar) of naar de analyse van de impact buiten de betrokken deelgebieden. Een uitdaging voor vervolgonderzoek is om het bereik van de landschapsimpact analyse verder te vergroten.

1 Inleiding

1.1 Achtergrond

Het westelijke veenweidegebied is van oudsher een gebied met een sterke dynamiek. Het huidige karakter van het gebied is het resultaat van een eeuwenlange, wisselwerking tussen uiteenlopende economische activiteiten (akkerbouw, turfwinning, zoutwinning, visserij, (melk)veehouderij), en natuurlijke processen zoals zeespiegelstijging en bodemdaling.

Eén van de dingen die dit gebied zo bijzonder maakt is het feit dat deze eeuwenlange wisselwerking tussen menselijke en natuurlijke processen nog zo goed leesbaar is in het landschap. Doordat de verstedelijking (tot voor kort) grotendeels voorbij is gegaan aan deze gebieden, is het veenweidelandschap op veel plaatsen in relatief gave toestand behouden (Van der Ploeg et al, 2001).

Het veenweidelandschap is bij uitstek een cultuurlandschap en tegelijkertijd ook één van Nederlands meest typerende landschappen. De combinatie van veel open water, vergezichten, karakteristieke smalle percelen en koeien in de wei is uniek, niet alleen voor Nederland maar ook binnen Europa.

De cultuurhistorische en landschappelijke waarden van dit gebied worden breed erkend en zijn de reden dat delen ervan, bijvoorbeeld het Groene Hart en Laag Holland, door de Rijksoverheid zijn aangewezen als Nationale Landschappen.

Hoewel het gebruik van het gebied essentieel is geweest voor het ontstaan van het huidige landschap, doet zich daarbij de controverse voor dat ditzelfde gebruik tegelijkertijd een bedreiging vormt voor de toekomst ervan. Dat komt onder andere omdat in cultuurgebrachte veengrond oxidatie ondergaat waardoor het maaiveld daalt en de veenweidegebieden steeds lager komen te liggen. Uiteindelijk zal het veen helemaal verdwijnen en komen de onderliggende bodemlagen aan de oppervlakte te liggen. Deze controverse zal worden versterkt wanneer, als gevolg van de klimaatverandering en de zeespiegelstijging, het voor het waterbeheer steeds lastiger zal worden om de veenweidegebieden droog te houden.

Er is de afgelopen jaren veel onderzoek verricht naar de ontwikkelingen in het (westelijke) veenweidegebied. Een grote hoeveelheid rapporten en scenario's is verschenen, veelal gericht op de toekomstige ontwikkelingsmogelijkheden van dit gebied. Een belangrijk uitgangspunt in het beleid (nationaal en provinciaal) ten aanzien van gebiedsontwikkelingen in de westelijke veenweiden is dat ontwikkelingen mogelijk moeten zijn mits deze bijdragen aan het behoud, het beheer en de versterking van de landschappelijke kwaliteiten. 'Behoud door ontwikkeling' is één van de belangrijke beleidsstrategieën waarbij de landschappelijke kwaliteiten mede het vertrekpunt zijn voor de ontwikkelingen in het gebied.

Tekstkader Nationale Landschappen – Nota Ruimte

“Nationale landschappen zijn gebieden met internationaal zeldzame of unieke en nationaal kenmerkende landschapskwaliteiten, en in samenhang daarmee met bijzondere natuurlijke en recreatieve kwaliteiten. Landschappelijke, cultuurhistorische en natuurlijke kwaliteiten van nationale landschappen moeten behouden blijven, duurzaam beheerd en waar mogelijk worden versterkt. In samenhang hiermee zal de toeristisch-recreatieve betekenis moeten toenemen. Binnen nationale landschappen is daarom ‘behoud door ontwikkeling’ het uitgangspunt voor het ruimtelijk beleid. De landschappelijke kwaliteiten zijn medesturend voor de wijze waarop gebiedsontwikkeling plaatsvindt. Uitgangspunt is dat de nationale landsschappen zich sociaal-economisch voldoende moeten kunnen ontwikkelen, terwijl de bijzondere kwaliteiten van het gebied worden behouden of versterkt”

Concretiseren landschappelijke kwaliteiten

In grote lijnen zijn de uitgangspunten voor het beleid in de Nationale Landschappen, en specifiek voor het Nationaal Landschap Groene Hart, wel helder. Het uitgangspunt in de Nota Ruimte is dat het Rijk aan de provincies vraagt om de kernkwaliteiten van hun Nationale Landschappen verder uit te werken.

Specifiek voor het Nationaal Landschap Groene Hart wordt in de Nota Ruimte gesproken over de kernkwaliteiten ‘Openheid’ en ‘Veenweidekarakter’. In de voorloper Groene Hart, de gezamenlijke beleidsnotitie van de provincies Utrecht, Zuid-Holland en Noord-Holland (2008), zijn deze kernkwaliteiten uitgewerkt tot ‘Diversiteit’, ‘Openheid’, ‘Rust en Stilte’ en ‘Veenweidekarakter’.

Echter, doordat de richtlijnen voor de uitwerking van de kernkwaliteiten niet erg duidelijk zijn blijft de uitwerking ervan veelal op een wat hoger abstractieniveau en (deel)gebiedsniveau steken. (Vogelzang & van Bavel, 2005).

“De door het rijk beoogde inhoudelijke omzetting van de beleidsstrategie, vooral van de kernkwaliteiten en behoud door ontwikkeling als uitgangspunt van ruimtelijk beleid, komt [daardoor] nauwelijks van de grond. Daardoor is er veel ruimte gelaten voor lokaal en regionaal initiatief. Dit levert weliswaar een keur aan projecten en plannen op, maar vooralsnog is onduidelijk welke bijdrage deze projecten en plannen leveren aan het behoud en de versterking van het landschap”. (Janssen et al, 2007)

Veel provincies hebben de kernkwaliteiten globaal beschreven en niet zo concreet uitgewerkt dat gemeenten ze kunnen opnemen in hun bestemmingsplannen. Het gevolg is dat kernkwaliteiten nog nauwelijks een rol spelen bij ruimtelijke afwegingen. Intussen blijkt in de praktijk dat kernkwaliteiten door zowel bouwplannen als de vraag naar schaalvergroting in de landbouw onder druk staan” (Planbureau voor de leefomgeving, 2009”).

Recentelijk is ook in de Agenda Landschap (2008) gesteld dat het verder concretiseren van de kernkwaliteiten uit de Nota Ruimte een cruciaal aandachtspunt is voor de Nationale Landschappen.

1.2 Doel

Het doel van dit project in het kader van het beleidsondersteunend onderzoek op het thema landschap van het Ministerie van LNV is om bij te dragen aan de ontwikkeling van inzicht en instrumenten om de landschappelijke kwaliteit van Nationale Landschappen ook in de toekomst te kunnen behouden en versterken..

Daarbij is er voor gekozen om in dit project te concentreren op het instrument van de landschapsimpact analyse (LIA). De verkenning van dit instrument is specifiek genoemd als actiepoint in de Agenda Landschap (2008).

Bij de verkenning van het instrument landschapsimpact analyse is ingezoomd op enkele lokale deelgebieden binnen het Groene Hart. Enerzijds is dit omdat het meestal pas op het lokale niveau is dat de ruimtelijke ontwikkelingen of (beleids)keuzes ook echt concreet worden en dat de daadwerkelijke impact op het landschap en de landschappelijke kwaliteiten inzichtelijk gemaakt kan worden. Voorbeelden van dergelijke ontwikkelingen met een directe impact op het landschap zijn de schaalvergroting van agrarische bedrijven, de uitbreiding van het woningaanbod van een bepaalde dorpskern, het realiseren van waterberging of het verhogen van het waterpeil in een bepaalde polder, en het aanleggen van wandel- en fietspaden in een bepaald gebied.

Een andere reden om de landschapsimpact analyse op lokaal niveau voor enkele deelgebieden uit te werken is de mogelijke aansluiting op actuele beleids- en planvorming voor die deelgebieden. Voorbeelden daarvan zijn onder andere de projecten in het kader van het Uitvoeringsprogramma Groene Hart, watergebiedsplannen en de landschapsontwikkelingsplannen (LOP's) voor de gemeenten Maarssen en Woerden. Met het oog op deze aansluiting zijn de provincies Zuid-Holland en Utrecht ook betrokken bij de begeleidingscommissie van het project.

Tegelijkertijd is het doel van dit project ook om de ervaringen met de landschapsimpact analyse in het Groene Hart te vertalen naar meer algemene conclusies over de werking van het instrument zodat deze ook in andere (nationale) landschappen een meerwaarde kan hebben.

1.3 Onderzoeksvragen

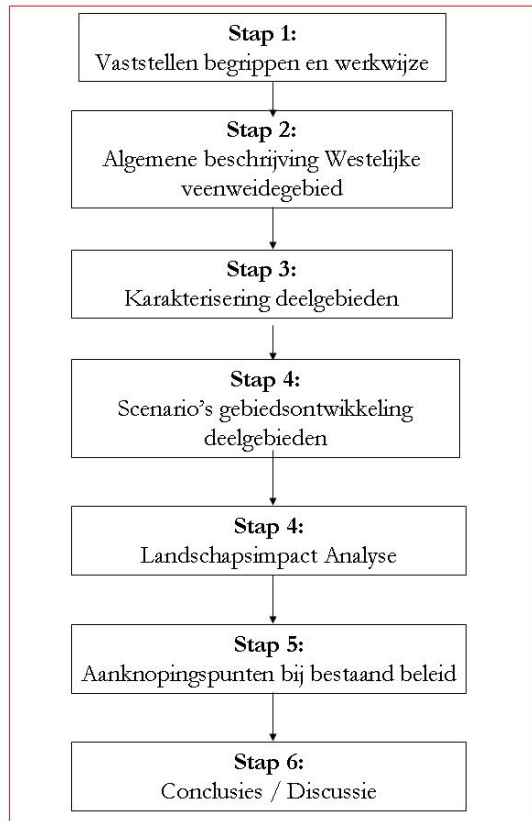
Bovenstaande heeft geleid tot de volgend vraagstelling:

Is het mogelijk om het instrument van de landschapsimpactanalyse op een zodanige manier uit te werken dat deze:

- A - een bijdrage kan leveren aan het gebiedsproces en de besluitvorming over de toekomst van het landschap in enkele concrete deelgebieden van het Groene Hart?;
- B – meer algemeen een meerwaarde heeft voor de beleidsstrategie 'Behoud door Ontwikkeling', in (nationale) landschappen?
- C – Aansluit op reeds bestaande instrumenten en (plan)processen met betrekking tot de kwaliteit van het landschap.

1.4 Leeswijzer

Om de vraagstelling te kunnen beantwoorden is het project opgedeeld in de volgende stappen:

Figuur 1: Stappenplan

De structuur van het rapport is als volgt:

In **hoofdstuk 2** volgt een korte omschrijving van de begrippen en de werkwijze met betrekking tot het instrument van de landschapsimpact analyse zoals die in dit project zijn gehanteerd;

Hoofdstuk 3 geeft een korte algemene inleiding op het veenweidelandschap in zijn algemeenheid;

Op basis hiervan worden de landschappelijke karakteristieken voor drie deelgebieden uit het Groene Hart in **hoofdstuk 4** uitgewerkt. Voortbouwend op al bestaande omschrijvingen is geprobeerd de karakteristieken verder te concretiseren en te operationaliseren. Hoe concreter de landschappelijke karakteristieken zijn benoemd, hoe concreter ook de impact kan worden bepaald;

In **hoofdstuk 5** worden per deelgebied enkele scenario's geschetst die het uitgangspunt zijn voor de landschapsimpact analyse. Deze scenario's zijn gebaseerd

op actuele ontwikkelingen of plannen in de verschillende deelgebieden. Naast een zogenaamd nulscenario (autonome ontwikkeling), zijn per deelgebied ook één of twee actuele alternatieve scenario's geschetst;

Hoofdstuk 6 bevat de daadwerkelijke landschapsimpactanalyse. Op een systematische manier is voor ieder deelgebied en per scenario de (waarschijnlijke) impact op de verschillende landschappelijke karakteristieken omschreven;

In **hoofdstuk 7** wordt ingegaan op de aanknopingspunten van de LIA op reeds bestaande instrumenten en (plan)processen in beleid;

Hoofdstuk 8, ten slotte, omvat de discussie en conclusies. Daarin gaan we onder andere in op de ervaringen en leerpunten ten aanzien van het instrument LIA en de betekenis van de uitkomsten voor deze en andere deelgebieden.

2 Begrippen en Werkwijze

2.1 Wat is landschap?

Het Nederlandse landschap is een veelbesproken en veelvuldig onderzocht onderwerp. Toch blijkt dat er in de praktijk niet altijd een eenduidige definitie van het begrip 'landschap' bestaat.

In dit project is er voor gekozen om de definitie te hanteren zoals die is voortgekomen uit de Europese Landschapsconventie en inmiddels ook wordt gebruikt in het Nederlandse Landschapsmanifest. Deze definitie luidt als volgt:

“het landschap is een gebied, dat door mensen wordt waargenomen, waarvan het karakter bepaald wordt door natuurlijke en/of menselijke factoren en de interactie daartussen”. (Council of Europe, 2004).

Het woord landschap is van Nederlandse origine en als zodanig ook vertaald naar bijvoorbeeld het Engels (landscape). Afgaande op de definitie is in theorie alle oppervlakte in Nederland landschap. In de praktijk wordt het begrip landschap minder gebruikt voor (dicht) bebouwde gebieden als steden maar meer voor die gebieden waar nadrukkelijker sprake is van een samenspel tussen de verschillende bovengenoemde factoren. Dat betreft veelal het (relatief) dun bevolkte buitengebied en natuurgebieden.

Dat het samenspel tussen de mens en de natuurlijke elementen tot heel diverse resultaten kan leiden blijkt wel uit de verschillende landschapstypen die in een klein land als Nederland kunnen worden onderscheiden. In een veel gehanteerde (grote) indeling van Nederland zijn alleen al op basis van de fysisch-geografische eigenschappen negen verschillende landschapstypen te onderscheiden (Ministerie van LNV, 1992).

In Nederland is geen sprake van ongerepte landschappen. Elke plek is hier tot stand gekomen mede onder invloed van menselijke factoren. Het huidige landschap in Nederland is een coproductie tussen mens en natuur maar met een hoofdrol voor de mens die zelfs in staat is om 'nieuwe natuur' te ontwikkelen. In het samenspel tussen bodem, water, plantengroei en landgebruik is in belangrijke mate sprake van een cultuurlandschap.

2.2 Landschap als resultante

Dat het Nederlandse landschap door mensen is gemaakt, wil niet zeggen dat dit ook altijd een bewuste keuze is geweest. Het tegendeel is eerder waar, het landschap is vaak een toevallige of onbedoelde uitkomst van allerlei andere ontwikkelingen.

“Analytisch gezien berindt landschap zich vrijwel steeds aan het ‘receiving end’ van de ketens van fysieke processen en het menselijke handelen” (Klijn & Veeneklaas, 2008).

In sommige gevallen leidt dit (achteraf gezien) tot positieve gewaardeerde kenmerken of karakteristieken. Voorbeelden hiervan zijn de cultuurhistorische waarden in het veenweidegebied, of de natuurwaarden in de Oostvaardersplassen.

In veel gevallen worden, al dan niet onvoorziene, uitkomsten van allerlei ontwikkelingen echter ook negatief gewaardeerd. Een voorbeeld hiervan is ‘de verrommeling’ als gevolg van toenemende bewoning en bedrijvigheid.

Het feit dat het landschap veelal de resultante is van ontwikkelingen op allerlei gebied, maakt dat het landschapsbeleid is gebaat bij vroegtijdig inzicht in de (potentiële) gevolgen van deze ontwikkelingen en de mogelijkheid om hierop in te grijpen.

“Een dergelijk inzicht kan zowel de mogelijkheid bieden om onvermoede kansen te benutten, als vroegtijdig bij te sturen om voor landschapswaarden kwalijke gevolgen te verzachten. Dit betekent dat er behoefte is aan een analyse van trends met belangrijke (ruimtelijke) gevolgen en hun weerslag op de aan het landschap toegekende kwaliteiten” (Veeneklaas, 2008).

2.3 Landschapsimpact analyse (LIA)

Eén manier om inzicht te krijgen in te verwachten ontwikkelingen en hun impact op het landschap is het uitvoeren van een landschapsimpact analyse (LIA). Hiermee kan dan zowel bij de beleidsvorming, in planprocessen, als bij de vormgeving in een vroegtijdig stadium worden geanticipeerd op de gevolgen van ruimtelijke ontwikkelingen (Agenda landschap, 2008).

Hoewel het instrument van de LIA expliciet wordt genoemd in de Agenda Landschap is het concept voor zover bekend tot dusverre nog weinig uitgewerkt. In dit project is geprobeerd verder invulling te geven aan het instrument landschapsimpact analyse. Het instrument is daarbij uitgewerkt en toegepast op drie deelgebieden in het Groene Hart.

Enerzijds kunnen de uitkomsten van dit project daarmee concreet bijdragen aan de factfinding’ en ‘informed policy making’ met betrekking tot de toekomst van het landschap in de drie deelgebieden. Anderzijds kunnen de ervaringen uit deze verkenning ook bijdragen aan een verdere verfijning van het instrument landschapsimpact analyse, zodat deze ook in andere delen van het Groene Hart en in andere Nationale Landschappen een meerwaarde kan hebben.

2.4 Een benadering op lokaal niveau

In dit project is er voor gekozen om de landschapsimpact analyse uit te voeren op het lokale niveau van drie polders in het Groene Hart. Aan de keuze voor een analyse op dit lokale niveau liggen verschillende redenen ten grondslag:

Om daadwerkelijk over een impact te kunnen spreken en oordelen is het zaak om af te dalen van de vaak meer abstracte discussies over het landschap naar het concrete niveau waar (ruimtelijke) veranderingen plaatsvinden en waar deze ook als zodanig door mensen worden gezien en ervaren. Er kan in feite pas van impact worden gesproken wanneer de effecten van beleid of ontwikkelingen ook daadwerkelijk zichtbaar en voelbaar worden, namelijk op lokaal niveau.

“In order to envision ‘landscape futures’, we need to be able to transform knowledge from a systems perspective to a spatial or ‘arena’ perspective. This requires a method which disaggregates a policy into its local effects and describes and analyses these in concrete and spatial terms. ...

“It is when policy finally results in changes at the local level - the transformation from a systems perspective to an arena perspective – that we can rightly talk of an impact. The arena is thus where impacts become manifest, where we live our daily lives, and where we identify with a landscape” (Emmelin, 1996).

Polders kunnen daarbij worden gezien als ‘logische’ landschappelijke eenheden met over het algemeen een vrij eenduidige ontginningsgeschiedenis. Deze eenduidigheid is vooral van belang voor het verder kunnen concretiseren van de landschappelijke karakteristieken. Hoe diffuser de landschappelijke eenheden, hoe moeilijker het wordt om het landschap te kunnen karakteriseren en de kwaliteiten te benoemen; Behalve ruimtelijk hebben polders ook bestuurlijk vaak een bepaalde eenheid, zeker als het gaat om het waterbeheer. Concrete plannen worden vaak op- of binnen polderniveau opgesteld of ontwikkeld;

De beleving van ruimtelijke ontwikkelingen en hun impact door lokale belanghebbenden is een derde reden om het polderniveau als uitgangspunt te nemen voor deze landschapsimpact analyse. Deze beleving is namelijk cruciaal voor de actieve participatie van allerlei ‘stakeholders’ in gebiedsprocessen.

“Met name voor burgers wordt meedenken over de publieke ruimte pas interessant als dat hun directe leefomgeving betreft, de omgeving waarvan ze het idee hebben dat die van hen is. Dit is een vitaal aspect van duurzaamheid en beleving” (Horlings et al, 2009).

Ook voor dergelijke gebiedsprocessen lijkt de polder een geschikt uitgangsniveau:

Pas op gebiedsniveau is in beeld te brengen hoe verschillende ontwikkelingen het landschap echt zullen beïnvloeden, en wel vanaf het moment dat ambities en mogelijkheden van eigenaren en gebruikers open op tafel komen. Zolang dit proces niet plaatsvindt, kan er geen realistische landschappelijke en cultuurhistorische effectbeschrijving plaatsvinden van een strategie of scenario”. (Royal Haskoning, 2007)

2.4.1 Keuze deelgebieden

Als deelgebieden voor deze landschapsimpact analyse is uiteindelijk gekozen voor drie polders binnen het Groene Hart. Het gaat hierbij om:

- De Molenpolder (Provincie Utrecht);
- De polder Zegveld & Zegvelderbroek (Provincie Utrecht);
- Middelburg-Tempelpolder (Provincie Zuid-Holland).

Figuur 2: Overzicht ligging deelgebieden

Deze polders zijn in samenspraak met de betrokken provinciale medewerkers uit de begeleidingsgroep geselecteerd. Hierbij hebben verschillende overwegingen een rol gespeeld:

- In elk van deze polders is sprake van een actuele dynamiek voor wat betreft de ruimtelijke ontwikkelingen. Beleidsmatig is er behoefte aan ondersteuning bij de keuze ten aanzien van de richting van de gebiedsontwikkeling. De uitkomsten van de landschapsimpact analyse in dit project kunnen er dus nog toe doen;
- De ontwikkelrichtingen in de drie polders zijn verschillend van aard. Dit biedt de mogelijkheid uiteenlopende ontwikkelingsscenario's te analyseren. De uitkomsten zijn daarmee mogelijk ook interessant voor een groter aantal andere gebieden in het Groene Hart of in de westelijke veenweide;
- Tot slot, hoewel het allemaal gebieden zijn in de westelijke veenweide met een 'veengeschiedenis', zijn de geselecteerde gebieden landschappelijk gezien wezenlijk verschillend. Ze hebben alle drie een eigen 'veenweidekarakter' en

eigen landschappelijke karakteristieken, onder andere doordat ze verschillende stadia uit de veenontginning representeren (zie ook hoofdstuk 3).

- Als gevolg van bovenstaande punten zal de beleidsstrategie 'behoud door ontwikkeling' op uiteenlopende manieren (moeten) worden ingevuld in de verschillende deelgebieden.

2.5 Kwaliteiten of karakteristieken – een kwestie van beleving?

Het benoemen van de karakteristieken van het landschap en de mogelijke impact van ontwikkelingen hierop is nog niet hetzelfde als het bepalen van de (te behouden) kwaliteiten. Bij het bepalen van de kwaliteiten gaat het niet alleen om de vraag wát kenmerkend of karakteristiek is. Het is ook van belang hoe, door wie en waarom deze karakteristieken gewaardeerd worden. Een cruciale rol hierbij speelt de (subjectieve) beleving van het landschap.

Hoe mensen tegen het landschap aankijken, en wat mensen aan landschap waarderen blijkt in de praktijk sterk uiteen te lopen. De beelden die mensen van het landschap hebben, hangen onder andere samen met persoonlijke ervaringen, belangen en waarden. Niet alleen de waarneembare, visuele, of esthetische aspecten van het landschap spelen een rol, maar ook de associaties, behoeften en beleving van mensen (Jacobs et al., 2002).

Waar de één landschap vooral waardeert vanwege de recreatieve mogelijkheden, of bepaalde natuurwaarden, zal het voor de ander veel meer een functioneel gegeven zijn en dient het landschap vooral voor productieve doeleinden. Een boer die voor zijn beroep afhankelijk is van het landschap, zal daar in de praktijk vaak een ander beeld van hebben dan een ecoloog. Een recreant die alleen bij mooi weer komt fietsen in een polder, waardeert deze anders dan een bewoner.

Landschapsbeelden verschillen niet alleen tussen personen, maar worden ook sociaal bepaald, door bijvoorbeeld communicatie met andere mensen en door middel van instituties als de media, natuurbeschermingsorganisaties en recreatiepraktijken (Buijs, 2009). Doordat landschapsbeelden sociaal bepaald zijn, kunnen ze ook afwijken tussen verschillende sociale groepen.

Vooral in situaties waar de natuurlijke omgeving onderwerp van conflicten is geworden, kunnen landschapsbeelden strategisch ingezet worden om ergens vóór of tegen te pleiten. Dit kan worden omschreven als 'framing'. Een frame kan worden beschouwd als een verhaal. Het is het verhaal dat belanghebbenden vertellen over een conflict. Elk frame vertelt een ander verhaal, over wat er op het spel staat, wat als feiten wordt beschouwd, en welke argumenten, gebeurtenissen en ervaringen van belang zijn voor het begrijpen van de kwestie.

Bij het verschijnsel van framing benadrukken verschillende actoren verschillende beelden of betekenissen om hun mening te vormen.

Versillen in beelden en frames komen veel voor in conflicten over landgebruik en het beheer van natuurlijke hulpbronnen en kunnen soms uitdraaien op langdurige en

hoogoplopende conflicten. Ook in deze studie zijn we dergelijke ‘framingstrategieën’ in alle drie de deelgebieden tegengekomen. Enkele voorbeelden zijn:

- ‘Stichting redt de polder’. Stichting die beoogt de Middelburgse en Tempel polders, te behouden tegen oprukkende ruimtelijke ontwikkelingen, zoals de aanleg van een nieuwe weg en een (agro-)industrieterrein;
- Protesten tegen natuurontwikkeling in Zegveld (zie figuur 3);
- Belevingsonderzoek Noorderpark (zie bijlage).

Figuur 3: Discussie over natuurontwikkeling in de polder Zegveld – een voorbeeld van framing.

Juist ook omdat het landschap in de betreffende deelgebieden in dit project onderwerp is van (subjectieve) beleving en framing is er voor gekozen om bij de landschapsimpact analyse zoveel mogelijk te werken op basis van (objectieve) landschappelijke karakteristieken in plaats van (subjectieve) kwaliteiten.

In essentie gaat het bij deze landschapsimpact analyse om het benoemen van bestaande kenmerkende aspecten van het landschap in de deelgebieden, en de (waarschijnlijke) impact die verschillende gebiedsontwikkelingen hierop zullen hebben. Hoewel niet is gezegd dat iedereen de kenmerken of karakteristieken altijd als zodanig zal (her)kennen, zijn deze wel grotendeels waardevrij te benoemen. De karakteristieken zijn hiertoe gebaseerd op een gedegen omschrijving van de (historische) ontwikkeling en het gebruik van het landschap (zie ook 2.6).

Het feit dat hét veenweidekarakter uiteindelijk tot één van de belangrijkste landschappelijke kernkwaliteiten is benoemd (Nota Ruimte, Voorloper Groene Hart) onderstreept het belang van de verdere operationalisering van deze karakteristieken.

Voor de analyse van de impact van bepaalde ontwikkelingen op het landschap is het ook niet wezenlijk van belang of iets als karakteristiek of kwaliteit wordt benoemd. Voor de uiteindelijke (politieke) afweging tussen het behoud van landschappelijke

kwaliteiten en de ruimte voor bepaalde ontwikkelingen is dat onderscheid uiteraard wél van belang.

In dit onderzoek is er bewust voor gekozen om geen waardeoordeel te geven over het belang van karakteristieken ten opzichte van elkaar omdat we ons daarmee teveel op het vlak van de beleving van het landschap zouden begeven. Er is dus geen weging of hiërarchie aangebracht ten aanzien van de waardering van de karakteristieken onderling. In de discussie (hoofdstuk 8) worden wel enkele mogelijkheden geschetst hoe de verschillende karakteristieken gewogen zouden kunnen worden.

2.6 Historische ontwikkeling en bestaand grondgebruik

Zoals gezegd zijn in dit project de bestaande landschappelijke karakteristieken als uitgangspunt genomen voor de landschapsimpact analyse. Er is niet gekeken naar historische, maar inmiddels verdwenen karakteristieken, evenmin als naar eventuele nieuwe karakteristieken. De reden hiervoor is dat de beleidsstrategie voor Nationale Landschappen is gebaseerd op behoud en/of versterking van het landschap. Dat impliceert dat de nog bestaande landschappelijke kwaliteiten het vertrekpunt zijn en dat is ook in deze landschapsimpact analyse het geval.

De landschappelijke karakteristieken van de deelgebieden in deze studie zijn geoperationaliseerd met behulp van een analyse van enerzijds de historische ontwikkeling, en de daarvan overgebleven sporen in het landschap (historische leesbaarheid) en anderzijds het actuele grondgebruik. De historische ontwikkeling neemt hier een centrale plaats in vanuit de gedachte dat, zeker in het veenweidelandschap, de landschappelijke karakteristieken historisch gegroeid zijn.

“De specifieke kwaliteiten en veelzijdigheid [van het platteland] vormen de weerslag van historisch gegroeide praktijken en kennen een sterke ruimtelijke samenhang; ze verschillen van gebied tot gebied. Bij het waarborgen, versterken en benutten (i.e. ontwikkelen) van die specifieke kwaliteiten en veelzijdigheid spelen weliswaar vraagstukken die overal voorkomen, maar juist de verschillen in samenhang tussen gebieden vragen een gebiedsspecifieke aanpak. De ontwikkeling van het platteland krijgt dan ook meer en meer het karakter van gebiedsontwikkeling, zowel in het overheidsbeleid via diverse bestuurlagen (gebiedsgericht beleid) als vanuit initiatieven in de gebieden zelf” (Roep et al, 2009).

Bij de omschrijving van de landschappelijke karakteristieken is nadrukkelijk gebruik gemaakt van-, en voortgebouwd op al bestaande omschrijvingen met betrekking tot de landschappelijke karakteristieken van het Groene Hart. Voorbeelden daarvan zijn:

- De nulmeting kernkwaliteiten Groene Hart;
- De landschapsanalyse uit het project ‘Waarheen met het Veen’;
- De Voorloper Groene Hart;
- Kwaliteitsatlas Groene Hart;

Een beknopt overzicht van de omschrijvingen uit deze studies die betrekking hebben op de landschappelijke karakteristieken in de hier geselecteerde deelgebieden is te vinden in bijlage 2.

Daarnaast is gebruik gemaakt van de dissertatie ‘Vergeten Land’ van Chris de Bont (2009). Met behulp van deze uitgebreide analyse van het westelijke veenweidegebied zijn we in staat geweest om een systematiek te beschrijven die de verschillende ontwikkelingsstadia van het veenweidegebied kan duiden. Deze zes afzonderlijke ontwikkelingsstadia help de drie verschillende deelgebieden te klassificeren. Op deze manier wordt duidelijk dat er niet één veenweidegebied bestaat maar dat het loont om een gebiedsgerichte aanpak te hanteren.

2.7 Scenario's voor gebiedsontwikkeling

Het idee achter de landschapsimpact analyse is dat inzicht in de mogelijke (of waarschijnlijke) impact van gebiedsontwikkelingen op het landschap kan helpen bij het maken van beleidskeuzes voor deze gebieden. Het gaat in dit project dus nadrukkelijk om het beoordelen van de toekomstige impact van ontwikkelingen en niet om terug te kijken op ontwikkelingen die al hebben plaatsgevonden.

Naast het benoemen van een specifieke set van landschappelijke karakteristieken zijn daarom voor ieder deelgebied ook enkele scenario's voor gebiedsontwikkeling uitgewerkt. Bij de keuze en de uitwerking van de scenario's voor gebiedsontwikkeling in de deelgebieden zijn een aantal keuzes gemaakt:

- Allereerst is er gekozen voor scenario's op basis van de lokale of regionale realiteit. In het kader van dit Beleidsondersteunend Onderzoek hebben wij ons gericht op ontwikkelingen die liggen binnen de invloedssfeer van de lokale en regionale overheden. Om die reden is er hier bijvoorbeeld niet gekozen voor mondiale scenario's met betrekking tot de opwarming van de aarde;
- Daarnaast is er voor gekozen om 'reële' scenario's te gebruiken die aansluiten bij het referentiekader van de betrokkenen. Over het algemeen geldt dat dergelijke 'reële' scenario's de kans op betrokkenheid van de gebiedspartijen vergroten (Schoute et al, 1994). Bij de scenario's in deze studie gaat het dus niet zozeer om hele futuristische toekomstbeelden, maar bijvoorbeeld wel over de impact van mogelijke gebiedsontwikkelingen zoals die zijn omschreven in het Programma Westelijke Veenweide;
- De hier beschreven scenario's gaan uit van een perspectief van ongeveer 10 tot 15 jaar. Dit hangt samen met de keuze voor reële scenario's;
- Bij de omschrijving van de scenario's, en de vertaling daarvan naar de landschapsimpact analyse is vooral gekeken naar de ruimtelijke effecten van de scenario's;
- De scenario's in dit project zijn (hoofdzakelijk) omschreven in kwalitatieve termen. Als gevolg daarvan is ook de landschapsimpact analyse voornamelijk in kwalitatieve termen omschreven. De impact van de ontwikkelingen op de bestaande karakteristieken van het landschap is samengevat in een tabelvorm.

Deze geeft aan of deze karakteristieken worden versterkt of verzwakt als gevolg van de geschetste ontwikkelingen;

- Gezien het feit dat (verandering van) het landschap ontstaat als gevolg van een complex geheel van factoren, zijn de scenario's en hun impact, zo veel mogelijk gebaseerd op een integrale benadering van verschillende factoren en processen. Daarbij is gebruik gemaakt van deskstudy en expert knowledge. De scenario's en de mogelijke impact daarvan op het landschap zijn met verschillende deskundigen, zowel thematisch als qua gebied, uitgebreid besproken.

Wellicht ten overvloede moet benadrukt worden dat de scenario's dus geen waarheden of zekerheden omvatten maar grotendeels gebaseerd zijn op aannames. Er is dus altijd discussie mogelijk over het realiteitsgehalte van de scenario's. Toch is de inschatting dat ze van waarde zijn om de impact van bepaalde ontwikkelingen te laten zien en om daarmee beleidskeuzes te onderbouwen.

2.8 Aanknopingspunten voor de landschapsimpact analyse

De landschapsimpact analyse is uiteraard niet het eerste of enige instrument of plan dat gericht is op behoud en ontwikkeling van het landschap en staat daarmee ook niet op zichzelf. In dit project is, mede op verzoek van de begeleidingscommissie, nadrukkelijk ook gekeken naar de mogelijke aanknopingspunten en raakvlakken tussen de landschapsimpact analyse enerzijds en andere actuele plannen en instrumenten anderzijds. In hoofdstuk 7 wordt verder ingegaan op de plek van de landschapsimpact analyse ten opzichte van bestaand beleid en instrumentarium.

3 Het veenweidelandschap in een notendop

Als er één landschap in Nederland is dat in de loop der tijd door mensen is gevormd dan is het wel het veenweidelandschap. In totaal omvat het veenweidelandschap in Nederland ongeveer 100.000 ha. Het bekendste deel daarvan bevindt zich in West-Nederland, in het Groene Hart en in Noord-Hollands Midden (Vogelzang & van Bavel, 2005). In deze studie hebben wij ons gericht op drie deelgebieden in het Groene Hart, dat voor ongeveer 90% uit veenweidegebied bestaat.

In de geschiedenis van het veenweidelandschap is vrijwel steeds sprake van een grote dynamiek ten aanzien van de ontginning, de bewoning en het waterstaatkundig beheer. Het (internationaal) erkende unieke karakter van het veenweidelandschap is onlosmakelijk verbonden met de ontginningsgeschiedenis. Niet alleen de ontginningsgeschiedenis maar vooral ook het feit dat deze nog zo goed is af te lezen uit het landschap maken het gebied bijzonder. Er is sprake van een hoge (historische) informatiewaarde.

In dit hoofdstuk geven we ter introductie een korte toelichting op de ontstaansgeschiedenis van het veen in het algemeen.

3.1 De ontstaansgeschiedenis van het veen

Het veenweidelandschap heeft zijn oorsprong in een natuurlijk veenlandschap. Er was sprake van vaak reliëfrijke veenmoerassen of veenkoepels die in de loop van duizenden jaren zijn gegroeid uit geaccumuleerde organische stof van plantenresten.

Aan het einde van de laatste ijstijd, zo'n 10.000 jaar geleden, steeg de temperatuur geleidelijk en daarmee ook het niveau van het water. De Noordzee liep geleidelijk vol en ook het grondwaterpeil steeg. Grote gebieden overstroomden, temeer omdat de rivieren nog geen dijken hadden. Hierdoor vormde zich op het toen aan de oppervlakte liggende zand, uit resten van rietplanten en struiken, op veel plekken een laag veen, 'basisveen' genoemd.

Door de alsmaar stijgende zeespiegel drong de zee over dit veen steeds verder het land binnen en ca 6000 jaar geleden lag de kustlijn niet ver ten westen van Woerden. Over het eerste veen werd toen zeeslib afgezet. Doordat in de eeuwen daarna steeds meer duinen ter hoogte van de huidige kustlijn werden gevormd, werd de zee steeds meer buiten gesloten. Hierdoor kwam een eind aan de klei afzetting. De beddingen van de krekten groeiden dicht en het water werd steeds voedselarm en zoeter waardoor er mos en heide gingen groeien. Dit heeft enkele duizenden jaren geduurd waardoor op de klei, of direct op het basisveen, een meters dikke laag veen is ontstaan, en daarmee de veenmoerasgebieden.

Veen is onder waterverzadigde omstandigheden geaccumuleerde, niet of volledig omgezette organische stof van plantenresten (Gerritsen en Kwakernaak, 2002). Al

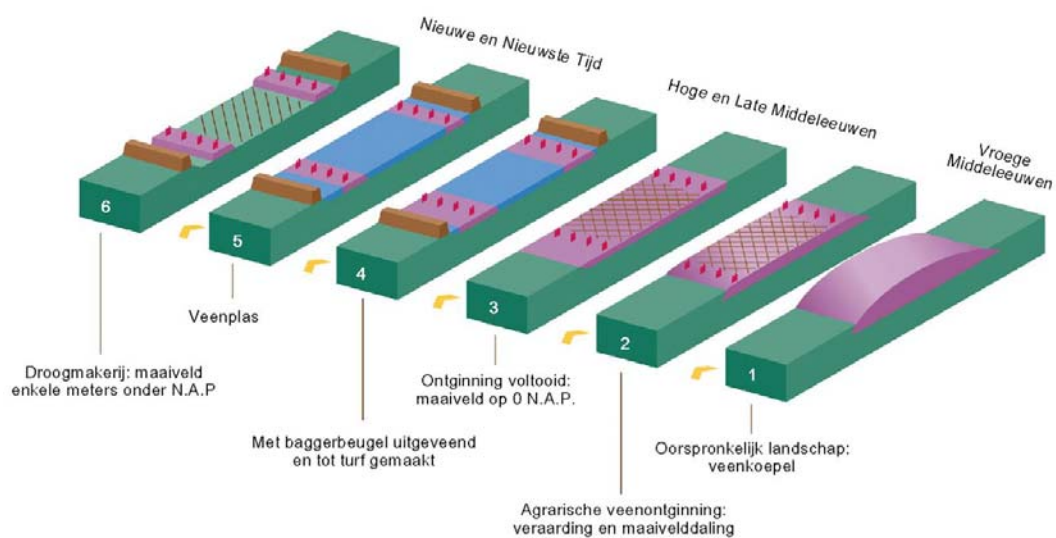
naar gelang de ontstaansgeschiedenis kan er onderscheid gemaakt worden tussen oligotrofe, mesotrofe en eutrofe veensoorten, respectievelijk voedselarm, weinig voedselrijk en voedselrijk.

3.1.1 De ontginning van het veen - Duizend jaar in zes fasen

Ongeveer vanaf 1000 na Chr. Is er sprake van de eerste ontginningen van het veen. Tot die tijd beperkt de bewoning en ontginning zich hoofdzakelijk tot de zandgronden en oeverwallen. De ontginning vond plaats vanaf die hoger gelegen oeverwallen (langs rivieren en veenstromen) waar men begon om lange sloten te graven voor de ontwatering; hierlangs werden vervolgens boerderijen gebouwd.

Bij de ontginning van het veen is grofweg onderscheid te maken in 6 verschillende ontwikkelingsstadia. Deze verschillende ontwikkelingsstadia van ontginning zijn één van de belangrijkste verklaringen voor de verschillen in huidige (landschappelijke) karakteristieken tussen de verschillende deelgebieden.

1. Een reliëfrijk (veenkoepel of -rug) of vlakliggend natuurlijk veenlandschap in de Vroege Middeleeuwen bepaalde de wijze waarop de venen vanaf ongeveer het jaar 1000 na Chr. zijn ontgonnen.
2. De ontginningsperiode in de Hoge en Late Middeleeuwen, waarin de venen werden ontwaterd en ingericht ten behoeve van een oorspronkelijke gemengde agrarische bedrijfsvoering (akkerland en weidegrond).
3. In deze periode is een oorspronkelijke veenmorfologie geheel afgevlakt en is het maaiveld aanzienlijk gedaald. Afhankelijk van de dikte van het oorspronkelijke veenpakket en de morfologie van de Pleistocene en Holocene ondergrond kan de bodem geheel of gedeeltelijk zijn veranderd.
4. Hoewel al eerder delen van de ontgonnen veengronden door turfdelven (het afgraven van de bovenste laag van het veen, niet lager dan het gemiddelde slootpeil) waren aangetast, heeft ruwweg vanaf ca. 1500 het baggerbeugelen (het tot meters onder het gemiddelde slootpeil opbaggeren van veen) een grote vlucht genomen.
5. Deze aanzienlijke vorm van landvernietiging heeft geleid tot grote oppervlakken uitgeveende meren.
6. Een groot deel van deze uitgeturfde veenmeren zijn vanaf de zeventiende eeuw drooggemalen; andere zijn als waterbekken en recreatieplas nu nog aanwezig.

Figuur 4: Duizend jaar landschapsontwikkeling in het westnederlandse veengebied in zes fasen (gewijzigd naar: De Bont, 2009)

3.2 De (historische) informatiewaarde van de veenweide

Elk gebied in de Nederlandse veenweide kan in termen van de zes bovenstaande ontwikkelingsstadia worden benoemd en gekarakteriseerd.

Wat het westelijke veenweidelandschap echt uniek maakt is niet zozeer de ontginningsgeschiedenis op zich, maar vooral het feit dat van deze geschiedenis, en dus ook van het menselijk handelen uit het verleden, nog veel sporen leesbaar zijn in het landschap.

Uiteraard verschilt het per deelgebied welke van deze sporen het daadwerkelijk tot op de dag van vandaag hebben gehaald en wat de uiteindelijke informatiewaarde van een dergelijk gebied is. Deze informatiewaarde van het landschap, is in belangrijke mate bepalend voor het veenweidekarakter, en wordt onder andere bepaald door de gaafheid van het landschap, de herkenbaarheid van oude situaties, archeologische sporen, en de historische bebouwing.

3.3 Het huidige grondgebruik

Het veenweidelandschap, met de waardevolle landschappelijke en ecologische eigenschappen, is in weze geen duurzaam landschap.

“Als veengronden in cultuur gebracht en ontwaterd worden, begint onder invloed van zuurstof het verteringsproces dat uitgesteld was door de natte omstandigheden in veenmoerassen, en daalt het maaiveld. De processen die leiden tot maaiveldsdaling zijn te benoemen als oxidatie, krimp en klink. Bij de oxidatie van het veen komt stikstof vrij, hetgeen leidt tot grotere voedselrijkdom van

grond- en oppervlakte water, maar ook tot een versterking van het broeikas-effect. Bodemdaling is in feite alleen tegen te gaan door het onder water zetten van het veen. (Gerritsen en Kwakernaak, 2002).

Hoewel het gebruik van het gebied essentieel is geweest voor het ontstaan van het unieke karakter van het huidige landschap, doet zich daarbij dus de controverse voor dat ditzelfde gebruik tegelijkertijd een bedreiging vormt voor de toekomst van ervan. Dat komt omdat in cultuurgebrachte veengrond oxidatie ondergaat waardoor het maaiveld daalt en de veenweidegebieden steeds lager komen te liggen. Uiteindelijk zal het veen helemaal verdwijnen en komen de onderliggende bodemlagen aan de oppervlakte te liggen. Daar komt bij dat het voor het waterbeheer naar verwachting steeds lastiger zal worden om de veenweidegebieden droog te houden, mede als gevolg van klimaatverandering en de daaruitvoortvloeiende zeespiegelstijging.

Het feit dat het veenweidegebied midden in het dichtstbevolkte gebied van Nederland ligt verhoogt de dynamiek van het grondgebruik. Het is Plesman geweest die vanuit een vliegtuig een ring van verstedelijking om het westelijke veenweidegebied heeft zien liggen: hij noemde dit de 'Randstad', met een Groen Hart ertussen. Kijkend naar het grondgebruik dan blijkt dat de verstedelijking in de loop van de tijd steeds meer grond heeft opgeslokt.

De stedelijke druk heeft door de eeuwen heen ook gezorgd voor een intensief landbouwkundig gebruik. De fysieke omstandigheden hebben er toe geleid dat de melkveehouderij al eeuwen de grootste sector in het gebied vormt. Aan de randen van het gebied bevinden zich enkele intensieve plantaardige teelten (glastuinbouw, boomteelt) die een behoorlijke productiewaarde vertegenwoordigen (Vogelzang & van Bavel, 2005).

3.4 Concluderend

Vooruitlopend op de karakterisering van de deelgebieden in het volgende hoofdstuk kan gesteld worden dat er binnen het westelijke veenweidegebied en binnen het Groene Hart nog sprake is van een grote landschappelijk diversiteit.

Deze landschappelijke diversiteit hangt nauw samen met de ontginningsgeschiedenis van het veen. In dit onderzoek zijn zes verschillende ontginningsstadia onderscheiden, ieder met specifieke gevolgen voor de landschappelijke karakteristieken. De (landschappelijke) diversiteit wordt nog verder vergroot door locatiespecifieke ontwikkelingen in bijvoorbeeld het grondgebruik.

Hét veenweidekarakter' en 'dé landschappelijke kernkwaliteiten bestaan dus niet maar moeten grotendeels op deelgebiedniveau bepaald worden. In het volgende hoofdstuk is geprobeerd om de landschappelijke karakteristieken verder te specificeren voor de deelgebieden uit deze studie: Molenpolder (Utrecht), Zegveld en Zegveldersbroek (Utrecht) en de Middelburg- Tempelpolder.

4 Landschappelijke karakter deelgebieden

Zoals toegelicht in de voorgaande hoofdstukken is er, gezien de diversiteit van de deelgebieden, voor gekozen om het landschappelijke karakter per deelgebied verder te specificeren. Voortbouwend op reeds bestaande karakterisering van het landschap in de deelgebieden (zie bijlage 2) is per deelgebied een schets gegeven van enerzijds de historische ontwikkeling, en anderzijds het actuele grondgebruik en de daarmee samenhangende karakteristieken.

De historisch gegroeide karakteristieken zijn geïnventariseerd aan de hand van de ontstaansgeschiedenis van het landschap in de deelgebieden, een momentopname van rond 1850 (nav. het beeld in de Topografische Militaire kaart, de oudste topografische kaart van de gebieden) en de hiervan overgebleven sporen in het huidige landschap (historische leesbaarheid). Samenvattend is dit vertaald in een aantal landschappelijke karakteristieken van ieder deelgebied.

4.1 Molenpolder

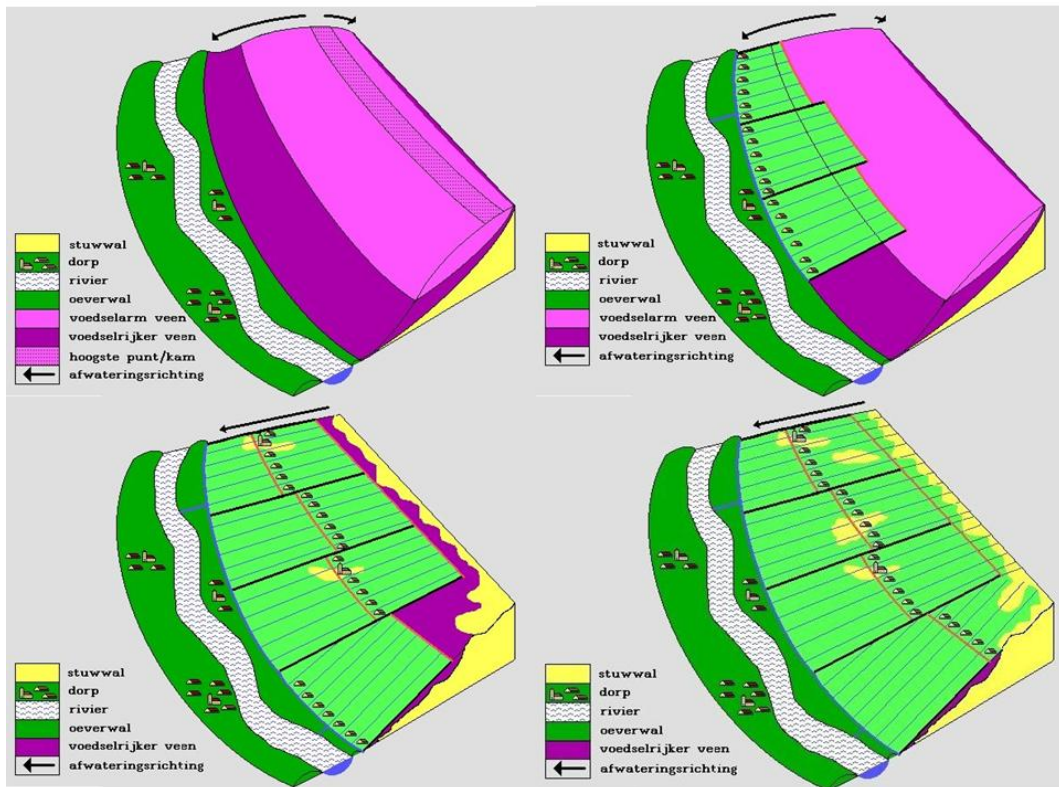
De Molenpolder is een deelgebied van de polder Maarsseveen-Westbroek, dat ligt in een waterrijk gebied tussen de Vecht en de hogere gronden van het Gooi. In het noordwesten grenst het aan de Bethunepolder, in het noordoosten aan Westbroek en in het zuidwesten aan de grote recreatieplas de Maarsseveense Plassen. Het gaat om een gebied van ca. 400 ha. groot.

Figuur 5: Ligging van de Molenpolder

4.1.1 De ontstaansgeschiedenis

Rond 800 na Chr. wigde het veengebied van de Molenpolder in de vorm van een veenrug uit tegen het stuwwalcomplex (figuur 6)¹ De natuurlijke uitwigzone tegen de stuwwal was begroeid met vochtig berken-zomereikenbos. De hoogste voedselarme (oligotrofe) delen van de veenrug waren open, voornamelijk begroeid met veenmos. De rand van het voedselrijke (eutrofe) veen, pal achter de oeverwal van de Vecht was begroeid met berkenbroekbos en elzenbroek.

Figuur 6: De landschapontwikkeling in de Stichtse Venen² tot ca. 1500, sterk vereenvoudigd in beeld gebracht (gevizigd naar De Bont, 2009).

De Molenpolder maakte oorspronkelijk deel uit van een grote veenontginning. De oligotrofe veenrug is vanuit de Vecht, of liever gezegd vanaf een doorgaande weg die over de oeverwal van de Vecht liep, in etappen ontgonnen (figuur 6). De oudste ontginningen dateren volgens Gottschalk (De Bont, 2009) uit de twaalfde eeuw, maar zijn mogelijk zelfs ouder. De jongste ontginningsfase, tegen de rand van het Gooi dateert uit de zestiende eeuw.

In de tussenliggende periode is de ontginning in enkele fases verder het veen in geschoven. Door oxidatie daalde het maaiveld van het ontgonnen veen zodanig dat de daarbij optredende vernatting akkerbouw onmogelijk maakte. Aanvankelijk werd

¹ De Bont geeft een synthese van de historische geografie van dit gebied.

² De Molenpolder maakt onderdeel uit van de Stichtse Venen

dit probleem opgelost door het ontginnen van de nog ‘rauwe’ venen meer hogerop. Daarbij zijn niet alleen de verschillende ontginningseenheden / dorpsgebieden tegen elkaar uitgewigd, ook volgde de bewoning deze beweging. Immers, de boerderijen volgden het akkerland. Daarbij waren de secundaire en tertiaire ontginningsboerderijen lineair gegroepeerd langs de oorspronkelijke achterkaden van de opgeschoven ontginningen. Anders dan in andere reliëfrijke middeleeuwse agrarische veenontginningengebieden konden de ontginners hier geen overeenstemming bereiken over het onderhouden van een gemeenschappelijke achterkade of ontginningsbasis. Dit valt af te lezen uit de zogenaamde bajonetaansluitingen in de doorgaande weg tussen Tienhoven en Westbroek. Ook het feit dat de ontginningen tegen elkaar uitwigden is een aanwijzing in het topografisch archief voor kennelijke onverenigbaarheid van belangen.

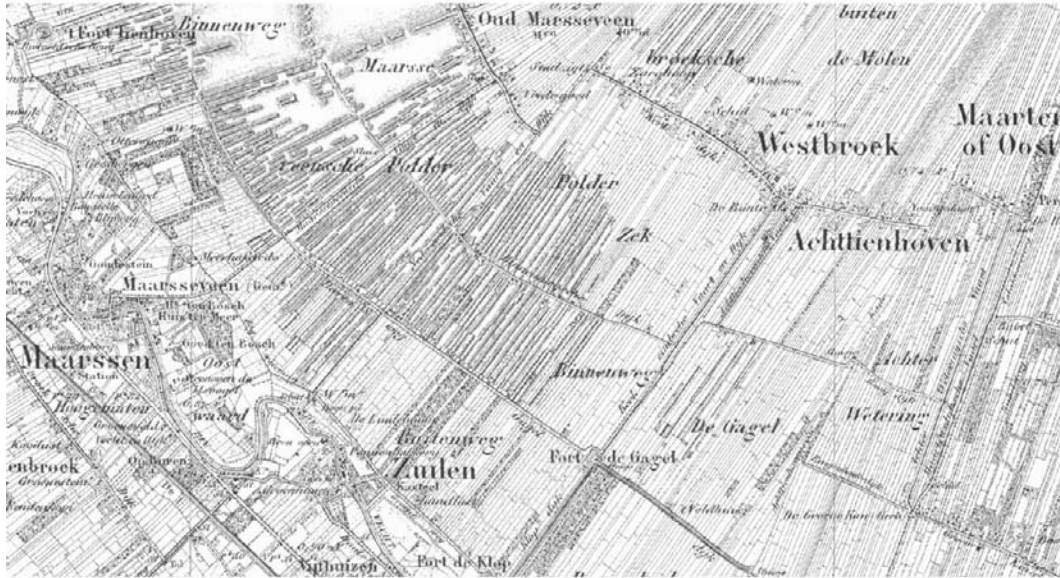

Figuur 7: Opschuivende ontginningen en ‘volgende’ bewoning in de Stichtse Venen (De Bont, 2009)

Rond 1500 zijn delen van de Stichtse Venen al in vervening. Aanvankelijk is hier nog turf gedolven— alleen de bovenste veenlaag werd hierbij afgegraven — maar allengs werd een baggerbeugel ingezet om het veen tot ver onder het grondwater naar boven te kunnen halen (De Bont, 2009). Hierbij werd meestal het land uiteindelijk omgezet in water, vaak via een tussenperiode waarbij het gebied werd gekenmerkt door trekgraten en legakkers. Deze plassen fungeerden als zogenaamde kwelgaten in het veen. Dekte de veenrug eerst nog als een deksel de uittreding van kwelwater uit de stuwwallen af, zonder de tegendruk van deze veenlaag verplaatste de uittredingslocatie zich grotendeels naar deze uitgevende plassen.

4.1.1.1 De situatie rond 1850

De Topografische Militaire Kaart van rond 1850 (figuur 8) geeft een indruk van hoe de Molenpolder er in die tijd uit zag.

Figuur 8: De Molenpolder in wording halverwege de negentiende eeuw (Topografisch Militaire Kaart 1850)

Hierbij valt het volgende op:

1. de inrichting, waarvan de hoofdlijnen (sloten, ontginningsbases/achterkaden en zijkaden) nog geheel zijn terug te voeren tot de laatmiddeleeuwse ontginnings- en bewoningsperiode;
2. de laatste fase van de opschuivende bebouwing heeft geleid tot een lineaire clustering van boerderijen langs jongere achterkaden van de tertiaire ontginningsblokken (Oud-Maarseveen, Westbroek en Achttienhoven). De eerdere bewoningsassen zijn grotendeels verlaten, waarbij op enkele plaatsen de boerderijen zijn 'vervangen' door veendershuisjes. De knikken in de doorgaande weg door die dorpen markeren de zijgrenzen van de verschillende dorpsgebieden/ontginningseenheden.³
3. het landschap bevat sporen van alle fasen die samenhangen met een grootschalige veenwinning (petgaten en legakkers en uitgeveende veenmeren). De Molenpolder is echter nooit geheel uitgeveend;

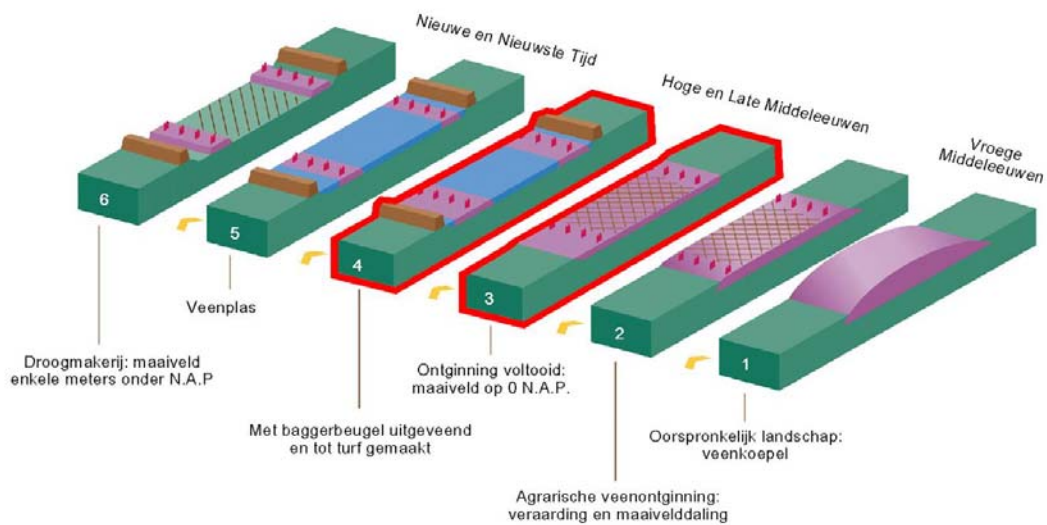
³ De Bont, 2008, p. 171-172.

4.1.2 De historische informatiewaarde

Kijkend naar de (historische) informatiewaarde van het huidige landschap in de Molenpolder, wordt duidelijk dat er nog twee goed te onderscheiden stadia zichtbaar zijn.

De eerste is de Middeleeuwse ontginningsfase (zie figuur 9 - fase 3), waarvan de ontwatering –en inrichtingssporen nog steeds goed zichtbaar zijn. Het aanwezige veendek is in deze periode ingeklonken, maar (deels) nog wel aanwezig.

Een tweede duidelijk zichtbaar ontwikkelingsstadium is de fase van de uitvening met de baggerbeugel ten behoeve van de turfwinning, van na 1500. De resten hiervan zijn duidelijk te zien in de overgebleven petgaten en legakkers (zie figuur 9 - fase 4).

Figuur 9: Belangrijkste fases uit ontginningsstadium in De Molenpolder

Van beide ontwikkelingsstadia zijn nog veel sporen terug te vinden. Dit veroorzaakt een sterke tweedeling in het gebied, op zichzelf ook al een belangrijke karakteristiek. De tweedeling van het landschap en de ontginningsbases in de Molenpolder zijn ook af te lezen uit onderstaand kaartje (figuur 10).

Figuur 10: Tweedeling van het landschap in de Molenpolder (Cultuurbistorische atlas van Utrecht).

De middeleeuwse ontginningsperiode is nog terug te vinden aan de noord- en oostkant van de Molenpolder met de lange en smalle kavelstroken van het veenontginningsgebied en het daaraan gekoppelde slotenpatroon. Opvallend daarbij zijn onder andere:

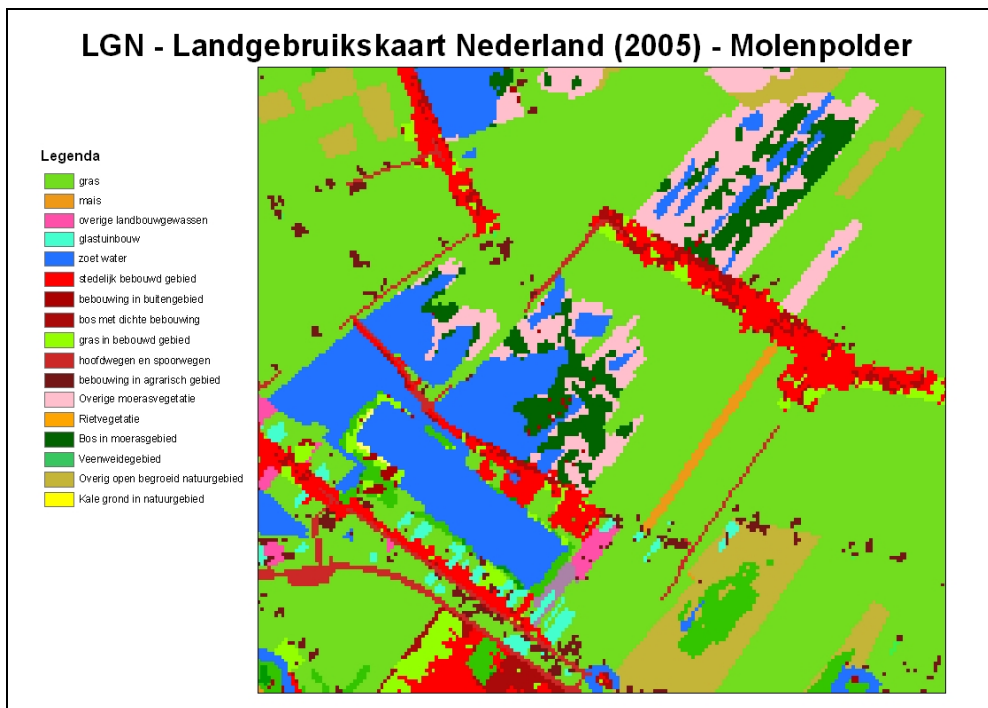
- De ontginningssystematiek, met sloten haaks op de ontginningsbasis, ‘recht’ tegen de veenhelling op vanuit die ontginningsbasis, min of meer parallel aan de Vecht.
- De fasering van de ontginning waarbij de bewoning steeds de ontginningsbeweging volgde. Dit heeft onder andere geleid tot de verschillende ontginningslinten (bv. Westbroek als secundair ontginningslint) en de bajonetaansluitingen op de doorgaande weg tussen Tienhoven en Westbroek.

Dit landschap in het noordoostelijke deel van de Molenpolder is een relatief open landschap.

De fase van na 1500 is vooral te vinden in het meer gesloten landschap in het zuidwesten van de Molenpolder. Hier zijn de kenmerken van de vervening goed zichtbaar. De bredere sloten en plassen, waar het veen is uitgegraven (petgaten) zijn omgeven met stukjes land welke niet zijn uitgeveend en waar nu hogere begroeiing op staat.

4.1.3 Het huidige grondgebruik

In de huidige situatie is van de Molenpolder (totaal ca. 400 ha. groot) ongeveer de helft in gebruik voor de landbouw. Het andere deel is een mozaïek van petgaten, legakkers en trilvenen met als hoofdbestemming natuur. De tweedeling in ‘gebruik’ is rechtstreeks terug te voeren op de twee verschillende ontwikkelingsstadia van de Molenpolder zoals beschreven in de voorgaande paragrafen.

Figuur 11: Landgebruik in de Molenpolder (LGN, 2005)

In het noordoostelijke agrarische deel van de polder (zie figuur 11) gaat het hoofdzakelijk om grasland maar er is daarnaast sprake van een zekere diversiteit in gewassen. Zo zijn er verschillende kavels ingeplant met maïs en zijn er ook andere kleinschalig geteelde gewassen terug te vinden.

Deze variatie in het grondgebruik draagt bij aan een enigszins versnipperd karakter van het veenontginningsgebied van de Molenpolder en dit gaat ten koste van het gevoel van openheid, zeker wanneer de maïs zijn volle hoogte heeft bereikt.

Figuur 12 a en b: Verschillende gewassen in het noordoostelijk deel van de Molenpolder

Het petgaten/legakkerlandschap bestaat grotendeels uit dichte begroeiing van struiken en bos. Dit gedeelte kan worden gekarakteriseerd als 'Moerasnatuur met ontginningsgeschiedenis' (Royal Haskoning, 2009). Vooral de trilvenen die afhankelijk zijn van het zuivere kwelwater uit de Heuvelrug zijn hier karakteristiek te noemen.

Dit gedeelte van de Molenpolder is in beheer bij Staatsbosbeheer. De petgaten worden met enige regelmaat uitgebaggerd. De vogel- en plantenrijkdom is hier groot; op de legakkers komen onder andere zonnedaauw en orchideeënsoorten voor.

Het extensief (agrarisch) beheerde noordwestelijke deel van de polder is in het kader van Natura 2000 / Vogelrichtlijn aangewezen als speciale beschermingszone voor vogels. Het valt onder het Natura 2000 gebied 'Oostelijke Vechtplassen' en is volgens de richtlijn vooral van belang als broedplaats voor Woudaapje en Zwarte Stern.

In de natte stukken komen trilvenen voor.

In het gebied komt relatief veel (recreatieve) bebouwing voor: Westbroek en Molenpolder.

Figuur 13: Petgaten & legakkers in het Zuidwestelijke deel van de Molenpolder

4.1.4 Samenvattend

Samenvattend kan gesteld worden dat het landschap in de Molenpolder de volgende karakteristieken heeft:

Er is sprake van een **duidelijke tweedeling** in het gebied. Deze tweedeling is direct te herleiden op de ontginningsgeschiedenis en weerspiegelt twee verschillende stadia uit deze ontginning.

De eerste is de **middeleeuwse, agrarische veenontginning** (fase 3, figuur 9) in het noordelijke en oostelijke deel van de polder waarvan de ontwatering- en inrichtingssporen nog steeds goed herkenbaar zijn aan de **oorspronkelijke kavelstructuur en het slotenpatroon**. Het veendek uit deze periode is grotendeels

geoxideerd maar op sommige plekken is nog wel een **dunne (tot 1,2 m) laag veen aanwezig**⁴. Op andere plaatsen komt het zand vrijwel aan de oppervlakte.

Andere landschapkenmerken die samenhangen met deze ontginningsfase zijn de **bajonetaansluitingen** die duiden op de fasering in de ontginning en de lintbebouwing van Westbroek als **secundair ontginningslint**. Het bebouwingslint van Molenpolder is jonger doordat het is ontstaan tijdens de turfwinning.

In het zuiden en westen van de Molenpolder zijn de **sporen uit het stadium van de turfwinning** (fase 4, figuur 9) nog goed zichtbaar. Dit heeft geleid tot het kenmerkende, natte **petgaten en legakkerlandschap**.

In de huidige situatie wordt noordoostelijke deel van de Molenpolder nog steeds gekarakteriseerd door **agrarisch grondgebruik**. Het gaat hoofdzakelijk om grondgebonden veehouderij maar er is wel sprake van **enige diversiteit in het grondgebruik**. Enerzijds is er zowel sprake van meer **intensief als meer extensief beheerde graslanden**. Daarnaast zijn er ook een aantal percelen met maïs en kleinschalig geteelde gewassen. Deze diversiteit in grondgebruik lijkt samen te hangen met de relatief dunne laag veen en de aanwezigheid van zand.

Er is sprake van een **relatief open landschap** in het agrarische deel van de Molenpolder. Wel is dit aan de meeste kanten **duidelijk begrensd** door (lint) bebouwing danwel begroeiing.

Het landschap in het zuiden en westen van de Molenpolder heeft een totaal ander karakter. Hier is sprake van een **besloten, dichtbegroeid, groen** landschap. Dit petgaten en legakker landschap is **zeer nat/waterrijk** wat samenhangt met de aanwezigheid van kwelwater uit de Heuvelrug.

Hier is sprake van **moerasnatuur** en zijn **trilvenen** te vinden. Ook is dit landschap **vogelrijk** en heeft het mede daarom een beschermde (Natura 2000) status.

Er bevinden zich **enkele recreatiewoningen** in dit gedeelte van de Molenpolder.

⁴ Milieu- & natuurcompendium

<http://geoservice.pbl.nl/website/monitornationalelandschappen/GH/3>

4.2 Zegveld & Zegvelderbroek

Het deelgebied Zegveld bevindt zich ten noordwesten van Woerden en bevindt zich midden in De Venen, rondom het gelijknamige plaatsje Zegveld. Het gebied bestaat uit de polders Zegveld en Zegvelderbroek.

Figuur 14: Ligging Zegveld & Zegvelderbroek.

4.2.1 De ontstaansgeschiedenis

Er bestaat geen geheel eenduidig beeld van de aard van het natuurlijke veenlandschap vlak voordat de ontginningen in Zegveld van start gingen. De veenbedekking is in ieder geval van hoge ouderdom en daarom metersdik. Mogelijk was er sprake van een grote (eutrofe) veenvlakte bedekt met elzenbroekbos.

Dit veenkussen is door natuurlijke afwatering (een verlegging van de loop van de Oude Rijn?) grotendeels geoxideerd en ingezakt. De rondlopende oorspronkelijke waterloopjes bleven in dit verlaagde landschap liggen en vormden later de ontginningsbasis voor de middeleeuwse ontginning van Zegveld.

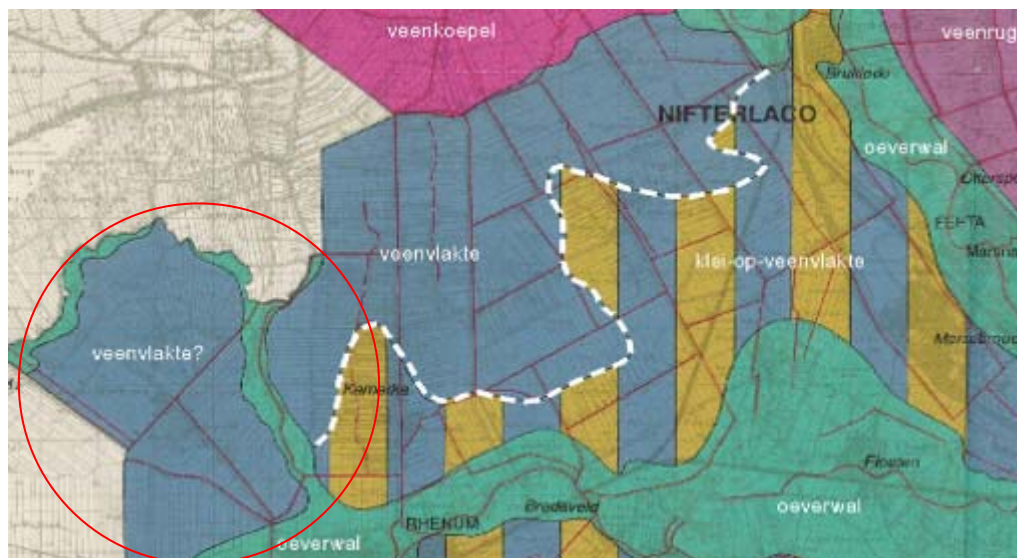
De oudste ontginning heeft hoogst waarschijnlijk plaatsgevonden langs de Meije. Waarschijnlijk zegt de rafelige eindverkaveling van het Zegvelderbroek (alleen) iets over de ontginningsnelheid van de boeren. Wel is ontegenzeggelijk de naam Zegvelderbroek jonger dan Zegveld. Zegvelderbroek heette oorspronkelijk Nieuwkoop.

De bosvenen zijn ontgonnen vanaf de Rijn, de Meije (en Oude Meije) en de Grecht. Daarbij is vrijwel het hele gebied ontgonnen volgens het systeem van de ‘vrije opstrek’, wat vooral in het westelijk deel van het gebied heeft geresulteerd in zeer lange kavels (tot zo’n 2 kilometer) en een bijbehorende grote openheid van het landschap; de achterkades liggen immers ver weg. (Van der Linde, 1956).

“De op het eerste oog vreemde vorm van de Polder Zegveld wordt begrijpelijker als de dorpskern, de Hoofdweg en de wetering weg worden gedacht; de ontginning blijkt dan opgespannen tussen de Grecht en de Oude Rijn, met de Rietveldse kade als achtergrens met de polder Rietveld. Onduidelijk is dan echter waar de eerste boerderijen hebben gestaan: langs de Hoofdweg / wetering, of langs de Grecht? Nog ‘merkwaardiger’ is de Polder Zegvelderbroek. De ontginning zal plaats gehad hebben vanaf de Mije, Oude Mije en Grecht. Het westelijk deel (Hoogenbroek) sluit qua verkaveling aan op de aangrenzende Mijepolder in het westen, van het (noord)oostelijk deel (Lagebroek) versmallen de percelen zich tot een punt bij Zegveld: een fraaie waaierverkaveling. De grens tussen de polders Zegveld en Zegvelderbroek wordt niet gevormd door een kade maar door een wetering (Broekwetering / Haakwetering), de grens tussen Zegvelderbroek en de Mijepolder juist weer wel door een kade (Hazeekade). De boerderijen van Lagebroek staan, vanaf de Mije / Oude Mije gezien erg ver weg in het veen, nabij de ‘punt’ van de polder, ongeveer in een kwartcirkel en op ongeveer gelijke afstand van Mije en Oude Mije. Mogen we aannemen dat (ook) hier de boerderijen later zijn verplaatst? Naar het hoe en waarom kunnen we slechts gissen. In tegenstelling tot de situatie in de hoogvenen waar men ter vermijding van al teveel nattigheid (door maaiveld dalen) wel uit het ‘midden’ naar de rand migreerde is hier de richting omgekeerd. Waarom? Overigens was Lagebroek oorspronkelijk een vaarpolder. Op de kaart van 1850 zijn enkele toegangswegen (in waaier vorm) aangegeven, steeds leidend naar een cluster boerderijen. Rond 1950 was iedere boerderij met een eigen weg ontsloten. In polder Zegveld zijn in het verleden toemaakdekken opgebracht. Deze verklaren waarschijnlijk de iets hogere ligging van het maaiveld dan in andere delen van de Zegvelderbroek en Bodegraven Noord. De Polder Zegvelderbroek is nog vol raadsels. En dan is er nog het dorpje Mi (met kerk), dat wel aan de Oude Mye zal hebben gelegen, ergens rond het jaar 1100. Tot op heden ontbreekt echter elk spoor”.

(Royal Haskoning, 2008).

Pas in tweede instantie heeft de bevolking zich verplaatst naar een meer achterwaarts gelegen plek in het convergerende verkavelingspatroon; het waarom blijft onduidelijk. Mogelijk spelen hier veenterpjes een rol. Ook de achterliggende polder Zegveld past, ondanks de regelmatige verkavelingsstructuur, z'n begrenzing aan de onregelmatigheid van de natuurlijke omgeving aan. Waarschijnlijk is de bewoning langs de Zegveldse wetering primair.

Figuur 15: De grens tussen de veenvlakte en de klei-op-veenvlakte ten noorden van de Oude Rijn, uitsnede uit de Historische Landschapskaart van het Nedersticht (De Bont, 2009). Gebied rond Zegveld is rood omcirkeld.

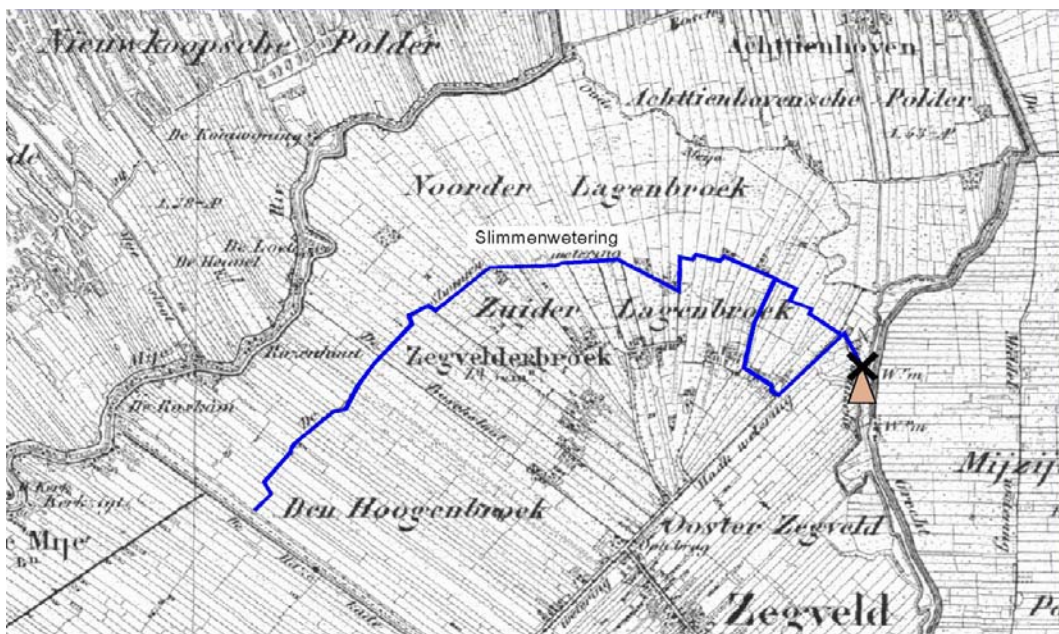
Een ingrijpende fase van aanpassingen in de topografie om de afwatering te verbeteren vond plaats nadat de mechanische bemaling door windmolens haar intrede had gedaan.⁵ Om de watertoevoer naar de molens te verbeteren werden bestaande waterlopen met elkaar verbonden tot molenweteringen. Daar waar bestaande waterlopen niet als zodanig konden worden kortgesloten werden nieuwe weteringen gegraven. In 1494 is in het Zegvelderbroek een windwatermolen geplaatst (figuur 16). Door het oude cultuurland werd een nieuwe molenwetering gegraven: de Slimmenwetering (zie figuur 16). Met zijn kromme loop vormt de Slimmenwetering de uitzondering op de regel dat de meeste molenweteringen recht, of in rechte hoeken lopen (slim' betekent krom). Deze ingreep had amper invloed op de rest van het topografisch archief.

4.2.1.1 De situatie rond 1850

De situatie rond 1850 biedt nog in ruime mate zicht op oudere ontwikkelingen en gaat voor een belangrijk deel terug tot de ontginningsperiode. Wel is als gevolg van de vernatting van het gebied het aantal sloten en dwarssloten aanzienlijk toegenomen. Waterberging was een constant optredend probleem.

⁵ Bicker Caarten, 1990, p. 57 e.v.

⁶ Bicker Caarten, 1990, p. 100-101.

Figuur 16: Molenbemaling aan de Slimmenwetering in het Zegveldbroek (TMK 1850)
(De Bont, 2008, afb. 153)

4.2.1.2 De ruilverkaveling van Zegveld (1957)

In de jaren vijftig en zestig van de 20e eeuw vond in Zegveld de ruilverkaveling plaats.

“De belangrijkste ingrepen in het landschap waren de volgende: de boerderijenwaai van Zegveldbroek werd verbonden en nieuw ontsloten door een gebogen weg langs de boerderijen. De oude insteekwegen kwamen te vervallen. Langs een deels gereconstrueerde Oude Meije werd een weg aangelegd, met daarlangs een aantal nieuwe boerderijen. Beide ingrepen volgden min of meer bestaande patronen in het landschap. Halverwege Hoogenbroek echter werd midden in het land een nieuwe boerderijstrook gelegd. Vergelijking van kaarten van voor en na de ruilverkaveling laat verder nauwelijks verschillen zien in het verkaveling- en slotenpatroon. Er zijn bosjes en bomenrijen geplant langs een aantal wegen”. (Royal Haskoning, 2009).

De oorspronkelijkheid van het huidige kavel- en slotenpatroon waarvan in het citaat hierboven sprake is, wordt bevestigd door de gegevens van de monitor nationale landschappen⁷

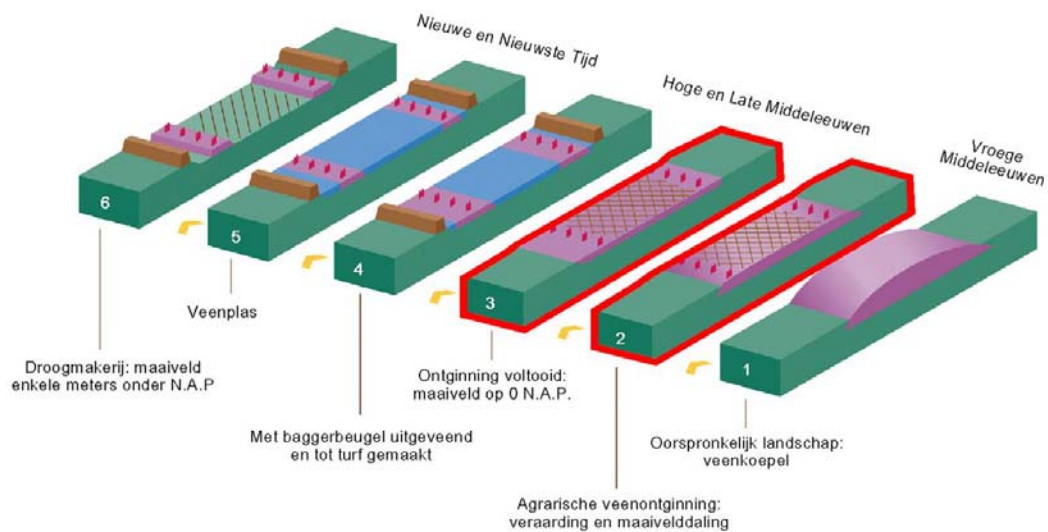
4.2.2 De historische informatiewaarde

Kijkend naar de historische informatiewaarde van het huidige landschap in het deelgebied Zegveld wordt duidelijk dat de ontwikkelingsstadia 2 & 3 (zie figuur 17) bepalend zijn voor het karakter van het landschap.

Er zijn nog veel sporen van de oorspronkelijke ontginning uit de Hoge en Late Middeleeuwen aanwezig. Zo is de verkaveling- en de ontwateringsstructuur nog

⁷ <http://geoservice.pbl.nl/website/monitornationalelandschappen/GH/1>

grotendeels oorspronkelijk, ondanks de ruilverkaveling in de jaren 50 van de vorige eeuw.

Figuur 17: Belangrijkste fases uit ontginningsstadium in Zegveld

(Waarschijnlijk) mede in verband met het type en de kwaliteit van het veen is het deelgebied Zegveld nooit verveend. Het aanwezige veendek is weliswaar ingeklonken, maar desondanks is in het huidige landschap nog een dikke laag veen (>2,5m.) aanwezig.

Eén van de meest opvallende zaken in het topografisch archief is de waaivormige verkavelingstructuur. Ook de zeer langgerekte kavels zijn kenmerkend voor dit gebied. De Slimmenwetering is speciaal, omdat deze, in tegenstelling tot de meeste gegraven molenweteringen, niet recht is, maar de kromheid van de bestaande topografie volgt. Deze wetering watert uit op de Grecht. Het gemaal is hier nu nog steeds zichtbaar.

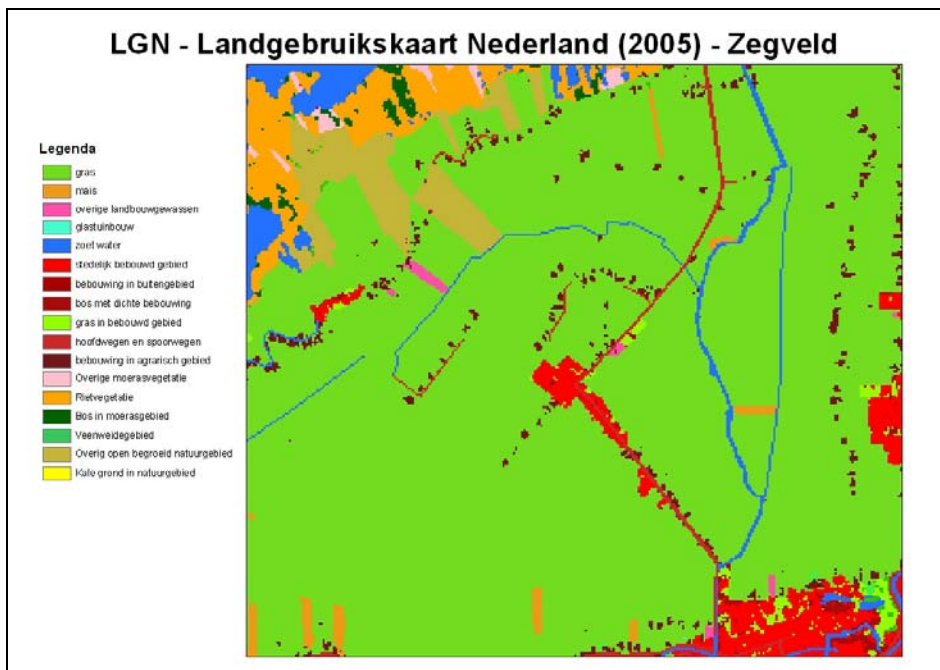

Figuur 18: Historische bebouwing, aangewezen door de Provincie (Cultuurhistorische atlas, Provincie Utrecht)

4.2.3 Het huidige grondgebruik

In de huidige situatie is er sprake van een redelijk vitale landbouw in het gebied. Het areaal landbouw beslaat ongeveer 3650 hectare met zo'n 130 bedrijven. Dit hoofdzakelijk melkveehouderijen met voornamelijk grasland, maar daarnaast ook maïs. De leeftijdsopbouw van de boeren in de polder is vergelijkbaar met die van de rest van Nederland. De opvolgingssituatie is echter relatief gunstig, 35% heeft een opvolger (tov. 32% landelijk). De veerkracht van de landbouw in dit gebied wordt geïllustreerd door het feit dat het aantal landbouwbedrijven in het studiegebied over de periode 1995–2004 constant is gebleven, terwijl voor heel Nederland het aantal bedrijven in deze periode met zo'n 26% is afgenomen (Bos en Vogelzang, 2008).

Het landschap bestaat dan ook hoofdzakelijk uit grasland met weinig opgaande elementen. De kavels worden begrensd door smalle sloten. Dit geeft een groot gevoel van openheid. De schaars aanwezige bebouwing is hoofdzakelijk geclusterd of bevindt zich in enkele linten. Dit wordt bevestigd door het kaartbeeld van het landgebruik (zie figuur 19).

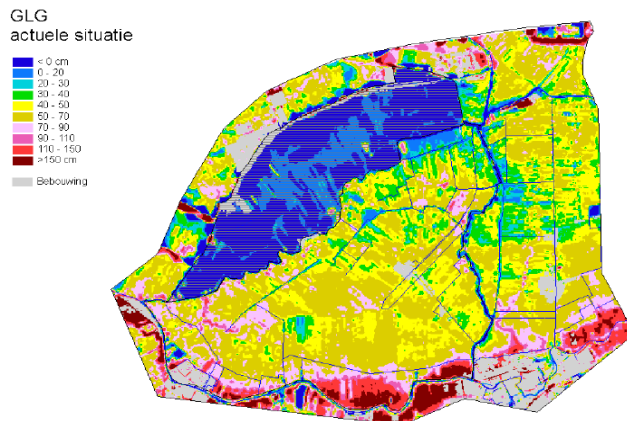

Figuur 19: Landgebruik in Zegveld (LGN, 2005)

“Tot voor enkele decennia was er een ruimtelijke differentiatie binnen het gebied aanwezig met extensief beheerde hooilanden die weinig bemest werden. Dit waren de plaatsen waar het halfnatuurlijke ecosysteem van de matig voedselrijke natte graslanden te vinden was, tevens de locatie waar vele weidevogels konden broeden. Deze hooilanden zijn nu verdwenen en hiermee is de ecologische diversiteit in het gebied sterk verminderd.”(Bos & Vogelzang, 2008).

Hoewel het grondgebruik in de huidige situatie behoorlijk uniform is, is het waterbeheer versnipperd. Dit blijkt bijvoorbeeld uit het aantal peilvakken en de verschillende waterstanden in het gebied (figuur 20).

Over het algemeen geldt: hoe noordelijker in het gebied, hoe hoger het peil ten opzicht van het maaiveld. Dit hangt logisch samen met de hoogteverschillen in de polder (ca. 70 – 100cm. tussen Zegveld en Nieuwkoopse plassen).

Figuur 20: Peilvakken in Zegveld (Bos en Vogelenzang, 2008)

Een klein gedeelte van de graslanden aan de zuidkant van het riviertje de Meije wordt beheerd als schraalland en maakt deel uit van het Natura 2000 gebied Nieuwkoopse Plassen en De Haeck. Deze Utrechtse Meije graslanden zijn ruim 50 jaar geleden als reservaat ingesteld om de diversiteit van de oorspronkelijke, onbemeste graslanden te bewaren.

Het overgrote deel van dit Natura 2000 gebied van ruim 2000 ha. ligt direct ten noorden van de Meije en omvat de Nieuwkoopse plassen.

In de schraallanden komen blauwgraslanden voor van een unieke kwaliteit voor het Groene Hart. Er groeien veel zeldzame planten, zoals blauwe zegge, klokjesgentiaan, moerasviooltje, zonnedauw, waterdrieblad, spaanse ruiter en blauwe knoop. Ook voor vlinders en weidevogels is dit gebied aantrekkelijk. De schraallanden worden beheerd door Staatsbosbeheer.

Figuur 21: Een zeer open agrarisch landschap in de omgeving van Zegveld

Figuur 22: Schraallanden ten zuiden van de Meije

4.2.4 Samenvattend

Samenvattend kan gesteld worden dat het landschap in Zegveld de volgende karakteristieken heeft:

Er is sprake van een **zeer uniform landschap** wat grotendeels te herleiden is op de **vroegste middeleeuwse ontginningsstadia** (fase 2 / 3, hfst 3).

Er is sprake van **gave, oorspronkelijke verkaveling- en ontwateringstructuren**. Kenmerkend voor de verkaveling zijn **lange, smalle kavels** waarbij de achterkavels ver weg liggen. Dit versterkt het gevoel van **openheid van het landschap**. Bijzonder is ook de typerende **waaierverkaveling met convergerende kavels** van Zegvelderbroek

In de huidige situatie is nog een **dikke laag veen (>2,5m.)** aanwezig.

De meeste bebouwing is **geconcentreerd in enkele linten en clusters**.

In de huidige situatie is er sprake van **uniform grondgebruik**, hoofdzakelijk **grasland met weinig opgaande elementen**. De koeien in de wei zijn kenmerkend voor dit landschap. Er is sprake van relatief **weinig bebouwing**.

De uniformiteit in grondgebruik, de openheid in alle richtingen, **de schaal van het gebied** en het gebrek aan opgaande elementen versterken het gevoel van **openheid**.

Het **water is alom aanwezig**, met name in het slotenpatroon.

Langs de Meije (zuidkant) is sprake van een iets kleinschaliger en gevarieerder landschap. Dit hangt onder andere samen met de aanwezigheid van extensief **beheerde schraalgraslanden** en het feit dat hier meer (oorspronkelijke) bewoning te vinden is. De **ecologische diversiteit** van deze schraalgraslanden is relatief hoog (planten, vlinders, weidevogels).

4.3 Middelburg-Tempelpolder

De Middelburg-Tempelpolder met een oppervlakte van 531 ha, wordt gevormd door de twee gelijknamige droogmakerijen. De polder ligt in het zuidoosten van het beheergebied van het hoogheemraadschap van Rijnland in de gemeenten Boskoop en Reeuwijk tussen Waddinxveen, Bodegraven en Gouda.

Er zijn twee peilvakken, waarvan één slechts uit een tussenboezem bestaat. Dit deel loopt van de Gouwe in het westen naar de rest van de polder ter hoogte van Waddinxveennoord. De rest van de polder bestaat uit een langgerekt, noord-zuid georiënteerd deel met in het oosten een flinke “uitstulping”.

Figuur 23: Ligging Middelburg - Tempelpolder

4.3.1 De ontstaansgeschiedenis

Oorspronkelijk is er in dit gebied waarschijnlijk sprake geweest van een reliëfrijk veen. Dit kan zowel worden afgeleid uit de toponiemen van de plaatsen als uit de stadia en de structuur van de verkaveling.

Het nog niet ontgonnen Middelburg en Tempel hebben waarschijnlijk wat hoger gelegen dan de omringende venen. Daarmee zou ook de naam Middelburg een landschappelijke verklaring hebben, of omgekeerd, het toenmalige landschap verklaren. Van Berkel en Samplonius (De Bont, 2009) verklaren het toponiem Middelburg - in 1316 vermeld als Middelburgh - als 'samenstelling van middel 'middenin, middelste' en burg 'burcht'. Dit slaat dan niet op een of ander kasteelachtig bouwwerk, maar op de hogere ligging van het veen.

Hoe voedselarmer het veen was hoe beter het brandde, maar voedselarm mesotroof of oligotroof veen ligt altijd wat hoger dan de omgeving. De afwijkende verkavelingstructuur duidt op een latere ontginning dan de omliggende venen. De naam Nieuwkoop wijst ook in deze richting. Ook in de omgeving zijn oude ontginningseenheden verveend, zoals bij Sluipwijk en Reeuwijk, Waddinxveen en Moerkapelle, wat een aanwijzing is voor een oorspronkelijk meer reliëfrijk veenlandschap.

De ontginning van de huidige polder Middelburg zou wel eens de afsluitende ontginning van het gebied tussen de Oude Rijn en de Hollandse IJssel kunnen zijn geweest. Zo blijkt in 1389 er al enige tijd een band te bestaan tussen de ambachtsheer van Zwammerdam en de inwoners van Tempel,⁸ wat kan duiden op deze ontginningschronologie.⁹

Het toponiem Tempel - in 1494 al als Tempel vermeld - slaat direct op de ontginningssystematiek. Tempel en timpe zijn verwante begrippen, die beide de 'puntige vorm' van verkavelingstructuur benoemen.

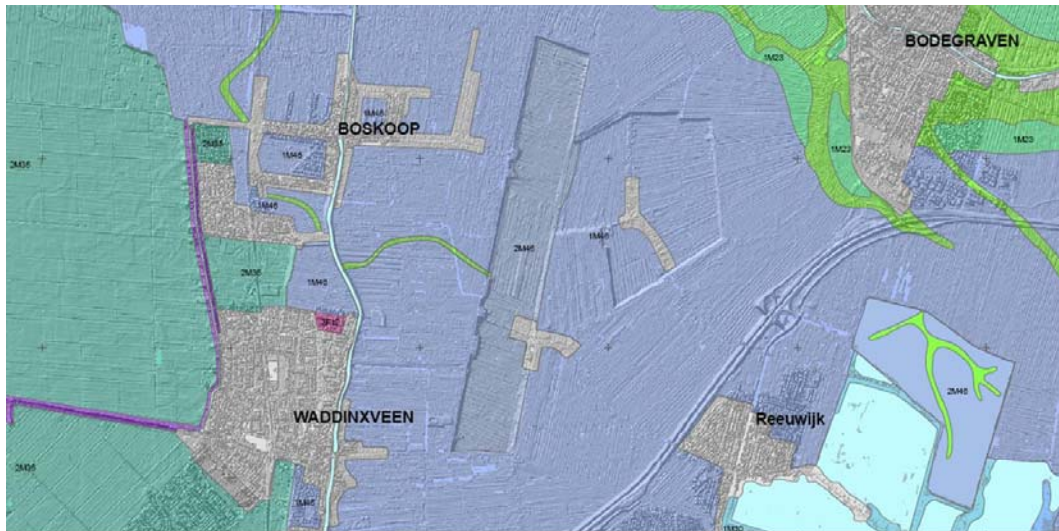
Figuur 24: Middelburg en Tempel halverwege de negentiende eeuw (topografie TMK 1850)

⁸ De Bont, 2009

⁹ Een nieuw onderzoek naar de chronologie van de ontginningen hier moet volgens het recent ontwikkelde historisch-topografisch instrumentarium (De Bont, 2009) nog plaatsvinden.

4.3.2 De situatie rond 1850

In het midden van de negentiende eeuw waren de polder Middelburg en Tempel al voor een belangrijk deel uitgeveend. Zo hadden de ingelanden van Middelburg in 1802 consent (toestemming) gekregen om de polder uit te venen. De eigendomsverhoudingen zijn hierbij zeer waarschijnlijk hetzelfde gebleven, en dus middeleeuws. Op de Topografisch Militaire Kaart uit 1850 (figuur 24) is het beeld te zien gedurende de vervening. Wanneer we dit beeld vergelijken met het huidige kavelpatroon, komt dit grotendeels overeen. Hieruit concluderen we dat in het huidige kavelpatroon middeleeuwse bezitsverhoudingen zichtbaar zijn. De toestemming tot vervening omvatte tevens de verplichting tot droogmaking daarna. In 1868 viel Middelburg droog.¹⁰ De polder Tempel, eerder genoemd de Gecombineerde Veenpolder van Zwammerdam en Reeuwijk, is na een octrooi tot droogmaking van 1876 kort daarop in 1878 daadwerkelijk drooggemalen.¹¹ Alleen het gebied tussen het huidige Reeuwijk-dorp en Tempel is nooit uitgeveend.

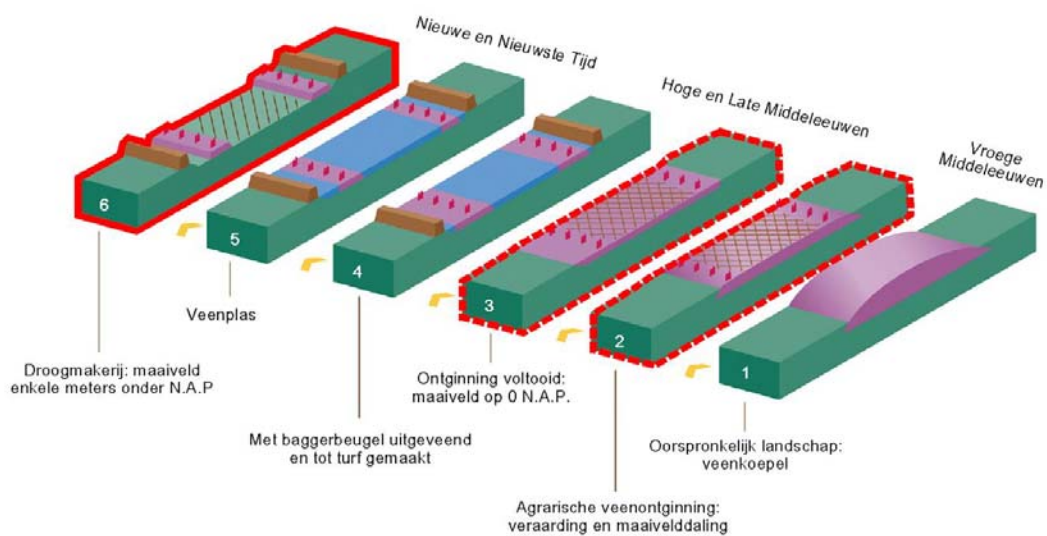
Figuur 25: De uitgeveende polders Middelburg en Tempel (Geomorfologische Kaart Alterra)

4.3.3 De historische informatiewaarde

Wanneer we kijken naar de ontwikkelingsstadia in de ontginning van de veengebieden is het duidelijk dat er op dit moment één duidelijk stadium zichtbaar is in de Middelburg-Tempelpolder. De polder is ná de vervening weer drooggemalen en valt in de laatste fase (zie figuur 26).

¹⁰ De Bont, 2009

¹¹ Beschrijving Waterstaatskaart, 1937

Figuur 26: Belangrijkste fases uit ontginningsstadium in Middelburg-Tempelpolder

De droogmakerij laat zich historisch en landschappelijk gezien goed lezen. De hooggelegen ringdijken geven een duidelijke begrenzing aan de polder. Dit wordt versterkt door de eveneens hooggelegen ringvaart die er tegenaan ligt. Een scherpe gradiënt (wel 3 tot 4 meter) is waarneembaar tussen het niet verveende oudland en de droogmakerijen.

Figuur 27: Duidelijke hoogteverschillen in de droogmakerij (Ringdijk)

In een droogmakerij ligt het voor de hand dat het veendek grotendeels is vergraven. Desondanks komen we nog enkele veenpaketten tegen. In Middelburg tussen de 0 en 1,2m en in de Tempelpolder tot 2,5m¹².

¹² <http://geoservice.pbl.nl/website/monitornationalelandschappen/GH/3>

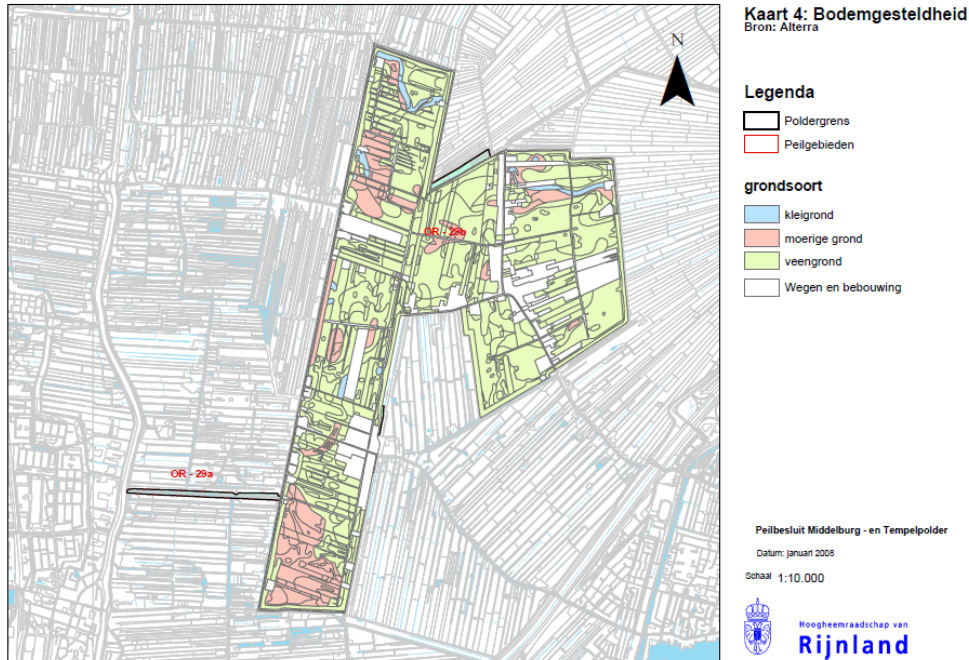
In de topografie van de Tempelpolder zijn ook nog sporen van middeleeuws bezit - en ontginningsgrenzen te herkennen. In de Middelburgerpolder is deze topografie minder gaaf. Qua bebouwing kunnen we zeggen dat in Tempel nog een bebouwingslint aanwezig is van vóór 1850. De aanwezige bebouwing in de Middelburgerpolder is jonger.

Figuur 28: (Historische) bebouwing in de Middelburg-Tempelpolder

4.3.4 Het huidige grondgebruik

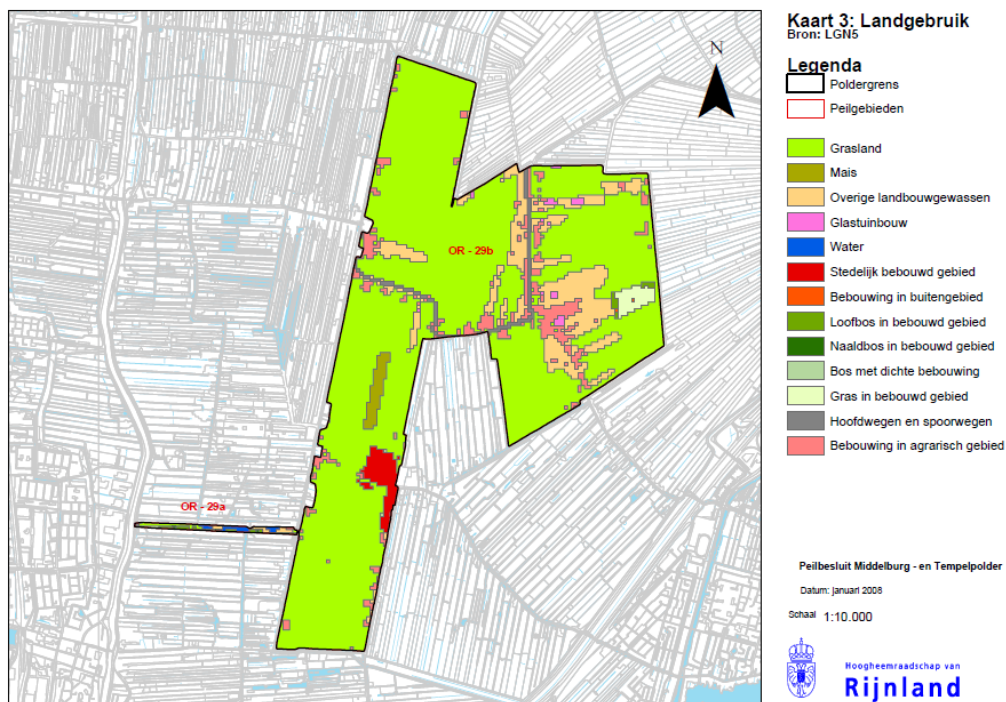
Ondanks het feit dat het veen grotendeels is gedolven in deze droogmakerijen bestaat een groot deel van de bodem nog steeds uit veengronden (zie figuur 29).

Figuur 29: Bodemgesteldheid Middelburg-Tempelpolder

Het huidige gebied bestaat grotendeels uit grasland (zie ook kaart LGN). Verspreid door het gebied zijn echter wel verschillende tuinbouwlocaties te vinden, vooral vollegronds en voor een klein deel kassen. In het oosten van de polder komen twee kleine gebieden met de functie boomteeltconcentratiegebied voor.

Er staat relatief veel bebouwing langs de wegen en de randen van de polder. Door deze bebouwing, maar ook door de kassen/tuinbouw en de hoogteverschillen van de polderdijken is de openheid van het landschap op veel plekken begrensd.

Figuur 30. Landgebruik in de Middelburg Tempelpolder (LGN, 2005)

In de MT polder zijn veel (kleinschalige) ruimtelijke ontwikkelingen aan de gang. Dit varieert van kleinschalige uitbreiding van de boom en sierteeltbedrijven tot uitbreiding van de kleine kernen in de polder. Maar ook uitbreiding van andere bedrijvigheid. De aanleg van de nieuwe randweg zal waarschijnlijk nog meer bedrijvigheid gaan aantrekken. Dit zorgt voor een enigszins versnipperd ruimtelijk beeld.

Figuur 31a en b: Afwisselend tuinbouw en veeteelt in de Tempelpolder.....

4.3.5 Samenvattend

Samenvattend kan gesteld worden dat het landschap in de Middelburg - Tempelpolder de volgende karakteristieken heeft:

Er is sprake van een landschap wat gekarakteriseerd wordt door de goed waarneembare **gradiënt** tussen het niet verveende oudland en de verveende droogmakerijen. Zowel de Middelburg als de Tempel polder zijn na de **vervening** en de daarop volgende **droogmaling van de veenplas** (fase 6, zie hoofdstuk 3) nog steeds goed herkenbaar in het landschap. Uniek is dat in de Tempelpolder de

inrichting nog aan de middeleeuwse ontginning herinnert, aangezien in het **reliëf de middeleeuwse bezitsverhoudingen** nog steeds zichtbaar zijn. Dit is slechts in zeer weinig droogmakerijen het geval.

Het **verkavelingspatroon ná ontpoldering** is in beide polders nog goed te achterhalen.

Doordat de Middelburg-Tempelpolder droogmakerijen zijn, is de veenlaag grotendeels gedolven. **Een dunne laag veen**(bodem) is echter bewaard gebleven. In de polder Middelburg tussen de 0-1,2m, in de Tempelpolder zelfs tot 2,5m. De historische bebouwing is in **linten gebouwd**. Het dorp Tempel is hier een goed voorbeeld van.

In de huidige situatie is er sprake van een matige uniformiteit in het grondgebruik. Het gaat grotendeels om **weide** en deels om **tuinbouw** (zowel vollegronds als kassen). Daarnaast heeft de Middelburg-Tempelpolder een relatief hoge dichtheid aan opgaande elementen zoals bebouwing langs de wegen en de randen van de polder. Dit, in combinatie met een **pluriform grondgebruik**, geeft de polder een wat versnipperd beeld. De **openheid is begrensd** door hoogteverschillen en opgaande elementen. Water is een structurerend element, doordat het **slotenpatroon, de ringdijk** en de **ringvaart** bijdragen aan de leesbaarheid van de polder.

5 Ontwikkelingen / Scenario's deelgebieden

5.1 Scenario's

In het vorige hoofdstuk zijn voor ieder deelgebied een aantal specifieke landschappelijke karakteristieken benoemd. In dit hoofdstuk zijn voor ieder deelgebied enkele scenario's uitgewerkt die als basis dienen voor de landschapsimpact analyse in hoofdstuk 6.

De gedachte achter deze scenario's is dat inzicht in de mogelijke (of waarschijnlijke) impact van gebiedsontwikkelingen op het landschap kan helpen bij het maken van beleidskeuzes voor deze gebieden (zie ook paragraaf 2.7). Van belang is om te anticiperen op de impact van toekomstige ontwikkelingen.

Aangezien de toekomst niet te voorspellen valt, moet hier benadrukt worden dat de hier gebruikte scenario's geen feitelijkheden of zekerheden bevatten met betrekking tot de ontwikkelingen in de deelgebieden, ze zijn gebaseerd op aannames en verwachtingen.

De scenario's moeten worden gezien als 'thinking tool' met als doel om het denkproces en het communicatieproces tussen (lokaal) betrokkenen te faciliteren.

Zoals toegelicht in paragraaf 2.7 is er in dit project voor gekozen om te werken met zogenaamde reële scenario's die zijn gebaseerd op daadwerkelijk bestaande en actuele plannen en discussies ten aanzien van de ruimtelijke ontwikkelingen in de deelgebieden. Bij de selectie van de verschillende deelgebieden en relevante scenario's heeft nauwe afstemming plaatsgevonden met medewerkers van de betreffende provincies uit de begeleidingscommissie.

Het streven is geweest om de scenario's en de impact analyse aan te laten sluiten bij de beleving en invloedssfeer van de lokale en regionale overheden. Soms zijn de scenario's daarbij 'scherp' neergezet om een beter inzicht te krijgen op de impact op het landschap

Voor ieder deelgebied is eerst een nulscenario uitgewerkt. Dit nulscenario is gebaseerd op een veronderstelde autonome ontwikkeling, een ontwikkeling waarbij in ieder geval niet actief wordt ingegrepen van overheidswege.

5.2 Scenario's gebiedsontwikkeling Molenpolder

5.2.1 Nulscenario – Autonome ontwikkeling

In het nulscenario voor de Molenpolder wordt er vanuit gegaan dat er geen sprake is van een wezenlijke verandering in het waterbeheer. Er blijft sprake van tegengestelde belangen tussen natuurontwikkeling en landbouw.

Voor de natuurontwikkelingdoelstellingen in het (zuid)oostelijke deel van de Molenpolder is verdere vernatting gewenst. De resterende landbouw in het (noord)

westelijke deel van de polder ondervindt nu echter soms al een waterbezwaar (vanuit de plassen in de Molenpolder en vanuit Westbroek), de verwachting is dat dat bij verdere vernatting zal toenemen. In dit scenario blijft het bestaande waterpeil de komende tijd intact en wordt dit vastgelegd in het nieuwe waterpeilbesluit (2010). Eventuele toekomstige bodemdaling wordt wel gevolgd door peilaanpassingen maar de verwachting is dat de bodemdaling beperkt zal blijven gezien de relatief dunne resterende veenlaag in het noordoostelijke deel van de polder.

Natuurbeheerders (Staatsbosbeheer) beheren het (zuid)westelijke deel van de polder. Dit gedeelte blijft de status van Natura2000 gebied behouden. Gezien de onzekere toekomst van de landbouw (vooral de (melk)veehouderij in deze polder) en het groeiend aantal andere claims zullen de overgebleven boeren in toenemende mate hun activiteiten gaan diversificeren, met name door te verbreden richting andere activiteiten (recreatie / zorg / educatie). Gezien de gunstige ligging van de polder, en de potentiële vraag naar dit type activiteiten vanuit de stad Utrecht, wordt er in dit scenario vanuit gegaan dat deze verbreding de ondernemers voldoende bedrijfseconomische basis biedt om te kunnen blijven ondernemen.

In lijn met de toegenomen verbreding van activiteiten in de Molenpolder neemt de recreatieve druk op het gebied toe.

5.2.2 Scenario 2 – Boeren voor Natuur

In dit scenario wordt er een duidelijke keuze gemaakt in het waterbeheer om de tegengestelde belangen tussen landbouw en natuurontwikkeling op te lossen.

Er wordt uiteindelijk gekozen voor een strategie van verdere vernatting via een verhoging van het waterpeil. Dit vraagt om functieaanpassing (extensivering) van de agrarische sector (Bos & Vogelenzang, 2008).

In dit scenario wordt er gekozen voor de beheersoptie uit het model 'Boeren voor Natuur' (zie tekstkader). Het accent ligt op het natuurgerichte, agrarische bedrijf. De verhogingen van het waterpeil beperken zich tot wat mogelijk is binnen 'Boeren voor Natuur'.

De vergoeding aan de boeren voor de groene diensten is zodanig dat er geen noodzaak is voor verdere verbreding van de bedrijven richting bijvoorbeeld recreatie en/of zorg. Het accent ligt op natuurbeheer en er is sprake van (enige) verdere vernatting van het veen. Omdat nat veen minder toegankelijk is, neemt de recreatiedruk maar beperkt toe en blijft de rust in het gebied behouden. De recreatie die er is vindt op gezette tijden (buiten het broedseizoen) plaats, onder begeleiding van de beheerders van de Molenpolder (Staatsbosbeheer, danwel boeren).

Naar analogie van het concept 'stadsweide' is hier dus eerder sprake van "natuurgerichte weidebedrijven waar 'de stad' het resultaat op afstand mag bewonderen dan van stadsgerichte weidebedrijven waar boeren veel werk maken van dienstverlening aan het stedelijk publiek" (Ploeg, 2001).

Tekstkader Boeren voor Natuur

De kerngedachte achter Boeren voor Natuur is dat agrarische bedrijven een belangrijke rol kunnen spelen in het beheer van natuur en landschap. Tussen de huidige gangbare landbouw en de klassieke natuurterreinen ligt een onontgonnen gebied. Dat is het gebied van Boeren voor Natuur. Er zijn vormen van landbouw mogelijk waarbij het realiseren van natuur- en landschapsdoelen voor de boer volwaardige bedrijfsdoelen zijn. In de visie Boeren voor Natuur zijn die nieuwe vormen van landbouw beschreven. Belangrijke kenmerken zijn dat de boer zelfstandig ondernemer blijft en dat het ‘produceren’ van natuur en landschap wezenlijk bijdraagt aan het inkomen van de boer en de continuïteit van zijn bedrijf.

Tegenover het gangbare, grootschalige bedrijf zet Boeren voor Natuur twee alternatieve bedrijfsvormen: landschapsgericht en natuurgericht.

Het natuurgerichte bedrijf gaat het verst. De landbouw komt daarbij ten dienste te staan van het realiseren van natuurdoelen. Niet alleen bestaat 10% van de grond uit landschapselementen. Ook op de overige 90% speelt natuurbeheer een belangrijke rol. De natuur krijgt volop kansen doordat het bedrijf extensiveert en de bodem verschraalt. Die extensivering komt tot stand door het eenvoudige uitgangspunt 'nul-aanvoer'. Het bedrijf mag in het geheel geen meststoffen of veevoeders aanvoeren. Het moet dus 100% zelfvoorzienend zijn. Vanwege de afvoer van voedingstoffen met de landbouwproducten (melk, vlees e.d.) zal er sprake zijn van verschraling. De boer zal er voor kiezen om die verschraling te concentreren op de landbouwkundig minst interessante delen van zijn bedrijf. Dit zijn de te natte, te kleine en te schrale percelen. Vanuit ecologisch oogpunt zijn die doorgaans het meest kansrijk en waardevol. De boer krijgt voor de geleverde groene diensten een inkomen. De natuurgerichte bedrijfsvoering past vooral goed in overgangszones rond natuurgebieden, waterwingebieden, gebieden met hoge natuur- en landschapswaarden. Hier worden beperkingen vanuit natuur en landschap een kans. Nabij steden zijn ze wenselijk vanwege de recreatieve

5.2.3 Scenario 3 – Ontwikkeling metropolitaan landschap

In dit scenario wordt er bewust gestuurd op de inrichting van de Molenpolder (en het Noorderpark) als metropolitaan landschap. Dit scenario sluit aan op de visie in de ‘Voorloper voor het Groene Hart (2008) en het Streekplan van de Provincie Utrecht (2005 – 2015).

De beleidsdoelstellingen komen er op neer dat er nadrukkelijk wordt ingezet op ‘het verstevigen van de stad-land relaties en het ontwikkelen van ‘verrassende nieuwe combinaties van rood, groen en blauwe functies die kunnen leiden tot nieuwe ruimtelijke kwaliteit’. Hiermee wordt onder andere ingespeeld op de groeiende recreatieve druk vanuit de stad Utrecht.

Onderdeel van dit scenario is dat het gebied primair wordt ingericht als ‘recreatief uitloopegebied’. Het ontwikkelen van nieuwe functies en het aantrekken van bewoners uit de stad staat centraal.

Voor het aanbod van nieuwe functies wordt in eerste instantie gekeken naar de overgebleven (agrarische) bedrijven. Deze ondernemers worden actief gestimuleerd (bv. mbv. ILG-budget / catalogus Groen Blauwe Diensten) om functies op het gebied van onder andere zorg, recreatie, sport, educatie, natuur en streekproducten te ontwikkelen. De bedrijven ontwikkelen zich tot zogenaamde 'stadsgerichte weidebedrijven waar boeren veel werk maken van dienstverlening aan het stedelijk publiek' (Ploeg, 2001, p.197).

Ook Staatsbosbeheer verhoogt de frequentie van (begeleide) excursies / rondvaarten in het petgaten- legakker landschap. De Molenpolder zal verder worden ontsloten door middel van een 'klompenpad'.

De ontwikkeling van nieuwe functies in een metropolitaan landschap beperkt zich echter niet tot de agrarische bedrijven. Ook andere ondernemingen in de regio krijgen speelruimte voor de ontwikkeling van initiatieven die de recreatieve aantrekkingskracht van het gebied versterken. In dit scenario past bijvoorbeeld de aanleg van het Thermen Complex aan de noordkant van de Maarsseveenseplassen en de legalisatie van recreatiebungalows en chalets in de Molenpolder.

In zijn algemeenheid zal gelden dat er meer bewoners van buitenaf op zoek gaan naar een woning in het gebied. Het landschap en de ligging nabij de steden maakt dit gebied aantrekkelijk voor bijzondere woonvormen. Onder strenge voorwaarden is er ruimte voor bijzondere woonmilieus, zoals nieuwe landgoederen en waterwonen. Voorwaarde is wel dat deze woonvormen passen binnen de kernkwaliteiten en bijdragen aan verdere kwaliteitsverbetering van het landschap.

Binnen dit scenario wordt het waterpeil niet langer aangepast aan een eventuele toekomstige bodemdaling. De mogelijkheden voor peilverhoging zijn beperkt en worden vooral in- en rondom het petgaten- legakker landschap in het zuidwestelijke deel van de Molenpolder toegepast.

In het noordoostelijke deel van de Molenpolder is sprake van geen, of slechts zeer beperkte mate van peilverhoging, gezien het feit dat dit niet goed samen gaat met de nieuwe functies en de gewenste toegankelijkheid van het gebied.

Figuur 32: Vaarexcursie in de Molenpolder (bron: www.groenehart.nl)

5.3 Scenario's gebiedsontwikkeling Zegveld

5.3.1 Nulscenario – Autonome ontwikkeling

In dit scenario wordt er vanuit gegaan dat een vitale melkveehouderij hét uitgangspunt blijft voor de (ruimtelijke) ontwikkelingen in Zegveld in de komende 10–15 jaar. “Het ruimtelijk beleid is gericht op het faciliteren van schaalvergroting (meer hectares per bedrijf, grotere bedrijfsgebouwen), innovatie en landbouwstructuurversterking” (Voorloper Groene Hart mbt. deelgebied Waarden & Venen). In de huidige situatie is er relatief weinig sprake van functieverbreiding op de agrarische bedrijven. Gezien de inzet op landbouwstructuurversterking zal dat in dit scenario ook de komende jaren zo blijven. Innovaties in de bedrijfsvoering daarentegen zullen een belangrijker rol gaan spelen. Voorbeeld van zo’n innovatie die past in deze regio is de melkrobot. De melkrobot maakt het mogelijk dat het vee ook onder nattere omstandigheden langer in de wei kan blijven. De innovaties worden gestimuleerd met behulp van financiering die voortkomt uit de hervorming van het Gemeenschappelijk Landbouw Beleid (Houtskoolschets) en ILG budgetten.

Figuur 33.: Innovaties in de landbouw - Melkrobot

Een andere ‘innovatie’ in dit scenario is de ontwikkeling van een apart marketing traject voor de melk uit het veenweidegebied (veenweidemelk / Groene Hart melk). Dit maakt het mogelijk de vraagprijs van de melk enigszins te verhogen, waardoor de marge op de productie van melk in de veenweide iets gunstiger wordt.

Volgend op een bredere trend in het veenweidegebied zal er ook in dit gebied enige toename plaatsvinden van de overige graasdierhouderij (met name schapen). Ondanks de relatieve veerkrachtigheid van de agrarische sector zullen er toch een aantal bedrijven stoppen. De gronden zullen grotendeels worden overgenomen door bedrijven die doorgaan. Wel is er sprake van enige vrijkomende agrarische bebouwing waar nieuwe bewoners zich zullen vestigen.

Het waterbeheer in dit scenario blijft primair afgestemd op een goede doelrealisatie voor de landbouw (HDSR, Watergebiedsplan 2005).

“In het watergebiedsplan wordt voor peilgebieden met de agrarische functie een gemiddelde drooglegging van 50 cm. aangehouden. Ten aanzien van het oude peilbesluit geldt dat de drooglegging in de meeste peilgebieden is vergroot. In individuele gevallen met te weinig drooglegging worden daarnaast, indien aan alle eisen wordt voldaan, nog ontheffingen voor onderbemalingen afgegeven” (HHSR, 2005).

Figuur 34: Verdere schaalvergroting in de polder Zegveld

5.3.2 Scenario 2 – Robuust watersysteem

In Zegveld, met name het noordelijk deel van de polder, spelen belangrijke vraagstukken met betrekking tot het waterbeheer.

Als gevolg van het agrarisch gebruik en de daarmee gepaard gaande drooglegging is er sprake van een gestaag voortschrijdende bodemdaling. Vanuit het dorpje Zegveld daalt het maaiveld gaandeweg naar het noorden ca. 70 cm, zodat er nu een niveauverschil is ontstaan tussen de Nieuwkoopse plassen en de polder Zegveld van ca. 1 meter. Water zijgt weg naar de droogmakerij polder Nieuwkoop (onder de plassen door), maar oppervlakkig zijgt water in vanuit de Zuid Hollandse Meijegraslanden langs de Nieuwkoopse plassen – een Natura 2000 gebied – die daardoor verdrogen. Ook de Utrechts Meije graslanden, onderdeel van dit Natura 2000 gebied, hebben last van verdroging (DLG, 2008).

In dit scenario wordt uitgegaan van een ingrijpende verandering in het waterbeheer en de (ruimtelijke) ontwikkeling van de Polder Zegveld. Daarbij wordt gekozen voor een beleidsstrategie van robuust waterbeheer. De belangrijkste doelen van dit scenario zijn het afremmen van de bodemdaling in de polder, om verdere wegzijging van water uit de Meijegraslanden en de Haeck naar de polder Zegveld te stoppen, naast het vergroten van het waterbergend vermogen van de Polder Zegveld Noord.

De sleutel van dit scenario ligt in een herinrichting van het watersysteem. Door het aantal peilvakken te verminderen wordt het waterbeheer vereenvoudigd en voordeliger. Samenhangend met de reductie van het aantal peilvakken zullen ook de onderbemalingen worden opgeheven.

Niet alleen het aantal peilvakken wordt verminderd, het gemiddelde waterpeil komt hoger te liggen dan in de huidige situatie. In dit scenario wordt uitgegaan van een gemiddelde drooglegging rond de 35 cm (Bos en Vogelzang, 2008).

Onderdeel van dit scenario is de verplaatsing van enkele agrarische bedrijven uit de nattere gedeelten, deels binnen en deels buiten het gebied. De nattere gedeelten, met name in het noorden van de polder, zullen meer worden ingericht op de ontwikkeling van veenweidenatuur.

Op een aantal andere plekken waar sprake is van natte omstandigheden zal flink worden geïnvesteerd in de mogelijkheid van onderwaterdrainage die het voortbestaan van agrarische activiteiten mogelijk maakt.

Bij de herinrichting van het gebied past ook een verbetering van de recreatieve dooradering. Het gaat hier met name om een aantal lange afstand fiets- en wandelroutes.

5.4 Middelburg-Tempelpolder

5.4.1 Nulscenario - Autonome ontwikkeling

In het autonome scenario voor de Middelburg-Tempelpolder zetten de bestaande ruimtelijke ontwikkelingen door. De belangrijkste dynamiek binnen het gebied komt vanuit de boom- en sierteeltsector. De locaties met sierteelt zullen beperkt uitbreiden. Dit gebeurt met name op plekken waar grond vrijkomt, bijvoorbeeld vanuit de melkveehouderij. De melkveehouderij zal in dit scenario verder onder druk komen te staan, omdat er geen ruimte en perspectief is voor schaalvergroting in het gebied. Dit, terwijl deze schaalvergroting wel noodzakelijk en wenselijk is om te kunnen blijven voortbestaan.

De aanleg van de oostelijke rondweg (N207) wordt in dit scenario gerealiseerd en heeft een aantrekkende werking op aan- en toeleverende bedrijven (agro-logistiek). Op het oude veilingterrein in Boskoop blijven de bestaande bedrijfsactiviteiten plaatsvinden.

Daarnaast spelen ontwikkelingen zoals het aanwijzen van zoekgebieden voor waterberging en een groene verbindingszone aan de oostkant van het gebied. De stedelijke druk blijft aanwezig, maar er worden in dit scenario geen actieve stappen ondernomen om de daarbij behorende toenemende recreatiebehoefte op te vangen. Mogelijk dat incidenteel vrijkomende grond vanuit de melkveehouderij wordt aangekocht door natuurbeherende instanties. Door gebrek aan regie bij de

grondaankoop van deze gebieden, is er echter geen sprake van een doorgaande ecologische verbinding.

Binnen dit autonome scenario zal de drooglegging in het gebied niet significant worden vergroot om piekberging op te kunnen vangen. Dit betekent dus periodiek natte voeten voor de teeltsector. Daarnaast zal de verzilting in het gebied worden opgelost door het inlaten van gebiedsvreemd water uit de Polder Reeuwijk.

Er vindt geen uitbreiding van woningbouw plaats met uitzondering van binnen de door provincie aangewezen rode contouren en mogelijke incidentele uitbreiding die aansluit op de reeds bestaande (lint) bebouwing.

5.4.2 Scenario 2 – Versterken boom- en sierteelt

In dit scenario wordt ingezet op een optimale herstructurering van de boom- en sierteeltsector in de Middelburg- Tempelpolder. De kern van dit scenario vormt het perspectief van een groot boomteelt gebied Boskoop en omgeving met optimale productieomstandigheden voor deze sector, o.a. ook in Middelburg- Tempelpolder. Alle andere ruimtelijke functies hebben hierdoor óf een lagere prioriteit óf zullen dienend zijn hieraan.

Er treedt een duidelijke scheiding van functies op die gevolgen heeft voor het landschap. Een voorbeeld hiervan is de herstructurering van het oude veilingterrein. Het wordt ontwikkeld en uitgebreid ten behoeve van boomteelt gerelateerde bedrijvigheid, op zodanige wijze dat exploitatie van het terrein duurzaam rendabel is. Hierbij zal het terrein onderdeel gaan uitmaken van een nieuw te ontwikkelen agropark, dat wordt ingesloten door aanleg van de oostelijke rondweg (N207). Bij het ontwerp van het agropark wordt rekening gehouden met het karakter van het landschap.

Om de boomteelt te optimaliseren vindt een concentratie van boomteelt activiteiten plaats binnen grote ruimtelijke eenheden. Hiervoor worden dus duidelijke keuzes gemaakt en zal waar nodig in de Middelburg- Tempelpolder grondruil gaan plaatsvinden, om zo de versnipperde boomteeltbedrijven te concentreren. Eventueel vrijkomende (rest)grond zal worden aangekocht als natuurgebied. Binnen de grote boomteeltgebieden zullen eveneens de toeleverende bedrijven voor de teelt- en sierteelt (agrologistiek) worden gebundeld met het oog op logistiek voordeel. Zo zal naast het ingesloten gebied door de N207 ook het gebied aan de noordzijde van de Middelburgerpolder worden gebruikt voor de boom- en sierteelt.

Buiten deze grote boomteelt eenheden zal alleen ruimte zijn voor extensieve groene functies zoals natuur en extensief beheerd weidegebied. Tevens zullen deze gebieden alleen toegankelijk zijn voor extensieve recreatie. Er zullen geen extra recreatieve faciliteiten worden aangelegd. In dit scenario zal door de verwachte toenemende werkgelegenheid de woningbouw maximaal worden uitgebreid, binnen de door de provincie aangewezen rode contouren.

In dit scenario worden duidelijk gescheiden peilvakken voor de waterhuishouding in het gebied aangelegd. In de grote sierteeltblokken zal de waterstand in hoge mate

worden afgestemd op de herstructurering van de boom- en sierteeltsector. Het watersysteem zal zó worden geoptimaliseerd dat de boom- en sierteelt optimale kansen krijgt. Dit betekent dat het waterpeil laag zal worden gehouden. Tevens zal met technische innovaties de verzilting in het gebied worden tegengegaan. Alle gebieden die niet worden benut voor de boomteelt, zullen worden vernat, om zo verzilting tegen te gaan en ruimte voor natuurontwikkeling te bieden. Als gevolg van deze waterhuishoudingsstrategie wordt de ruimte voor de melkveehouderij verder beperkt. Alleen via verbreding kan de bedrijfsvoering (mogelijk) nog rendabel worden gemaakt.

5.4.3 Scenario 3 - Duurzame en robuuste inrichting landelijk gebied

Binnen dit scenario wordt gestreefd naar een toekomstbestendige, robuuste inrichting en versterkte vitaliteit van het landelijk gebied in de Middelburg-Tempelpolder. Uitgangspunt hierbij is een klimaatbestendige inrichting waarin natuurontwikkeling en wateropgave worden gecombineerd met een grotere toegankelijkheid voor een breed publiek en het openhouden van het landelijk gebied. Het landelijk gebied tussen Boskoop en de Reeuwijkse plassen zal aantrekkelijk gemaakt moeten worden voor recreatie voor omwonenden, onder andere door middel van verbreding van de landbouwfuncties.

Door een beperkte herschikking van de gronden voor de melkveehouderij, kan een aantal agrarische ondernemers hun bedrijf behouden en een belangrijke bijdrage leveren aan het in stand houden van het agrarische cultuurlandschap. Essentieel is het aanbod van nieuwe (verbrede) functies, met name op het gebied van recreatie.

In dit scenario worden nieuwe instrumenten ontwikkeld en benut die deze verbreding van activiteiten ondersteunen, zoals de catalogus groen-blauwe diensten. Bestaande instrumenten zoals hergebruik van vrijkomende agrarische bedrijfsgebouwen, worden gericht ingezet.

In dit scenario wordt actief ingezet op sanering van verspreide boomteelt en glas. De bedrijvigheid van het oude veilingterrein wordt verplaatst naar buiten het studiegebied. Het terrein wordt gesaneerd. Op de plek van dit terrein zal ruimte komen voor vernieuwende woonconcepten zoals 'wonen in het groen'. Hiermee wordt een evenwichtige overgangszone gecreeërd tussen de geslotenheid van Boskoop en de openheid van de Middelburg-Tempelpolder.

In het verlengde hiervan vinden enkele nieuwe recreatieve ontwikkelingen plaats vanuit Reeuwijk richting Boskoop. Er wordt aansluiting gezocht bij de ontwikkeling rond het Recreatief Transferium bij Reeuwijk en andere recreatie rond Gouda en Reeuwijkse Plassen. Naast het aantal recreatieve (fiets)routes neemt het aanbod van verblijfsrecreatie in het gebied toe. Nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen zullen plaatsvinden op plekken die logisch aansluiten bij het cultuurlandschap. Zo wordt bijvoorbeeld bij de ontwikkeling van woningbouwlocaties aangesloten bij het karakter van de historisch gegroeide lintbebouwing.

In dit scenario zullen natte natuurgebieden worden ontwikkeld met hogere recreatieve belevingswaarden, die minder gevoelig zijn voor verstoring door recreanten. Tevens zullen de natuurgebieden met elkaar worden verbonden. Voor de waterkwaliteit betekent dit dat de wateraanvoer voor natuurgebieden losgekoppeld zal worden van intensieve landbouwgebieden.

Een robuust, duurzaam en klimaatbestendig watersysteem staat centraal in dit scenario. Voor de waterkwantiteit betekent dit onder andere er slechts sprake is van beperkte aan- of afvoer op de boezem bij tekort, respectievelijk overlast. De zoetwatervraag wordt beperkt, door geen nieuwe watervragende functies (boom/sierteelt) in het gebied toe te staan en zelfs te beperken. Daarnaast zal worden gekozen voor zoveel mogelijk aaneengesloten nieuwe natuurgebieden, om zo min mogelijk verschillende peilvlakken te creëren.

6 Resultaten LIA deelgebieden

In dit hoofdstuk zijn de ontwikkelingen zoals deze zijn benoemd in de scenario's vertaald naar hun (waarschijnlijke) impact op de landschappelijke karakteristieken van de deelgebieden. Dit is gebeurd op basis van een combinatie van 'deskstudy' en 'expertjudgement'. Voor ieder scenario is de verwachte impact eerst in kwalitatieve termen omschreven. Per deelgebied is vervolgens geprobeerd om de resultaten samen te vatten in één tabel.

6.1 Molenpolder

6.1.1 LIA Nulscenario

In dit scenario is er in zekere zin sprake van een status quo. Op korte termijn zijn er dan ook geen ingrijpende veranderingen te verwachten ten aanzien van de meeste karakteristieken van het landschap in de Molenpolder.

De karakteristieke tweedeling van de Molenpolder, tussen het natte petgaten- en legakkerlandschap in het zuiden en westen, en het open agrarische gedeelte in het noorden en oosten, blijft naar verwachting vooralsnog intact.

Ook ten aanzien van de oorspronkelijke kavelstructuur en het slotenpatroon zijn in dit scenario geen wezenlijke veranderingen te verwachten. De kenmerkende structuren van bajonetaansluitingen en (ontginnings)lintbebouwing zullen niet wezenlijk veranderen.

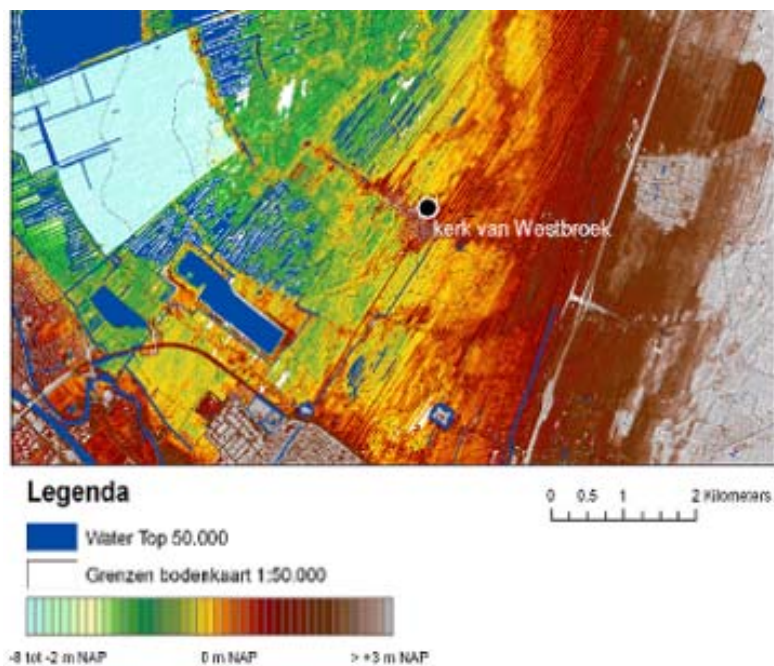
Wat waarschijnlijk wel enigszins zal veranderen is de dikte van de veenlaag in het agrarisch gedeelte van de polder. De natuurdoelen en agrarische doelen blijven moeilijk te verenigen maar het waterpeilbeheer blijft in principe overwegend agrarisch en het waterpeil volgt de bodemdaling. Deze bodemdaling zal over het algemeen relatief gering zijn omdat de veenlaag grotendeels al is ingeklonken en verdwenen.

Ten aanzien van het bestaande petgaten- en legakkerlandschap en de daaraan gerelateerde landschappelijke karakteristieken zoals de moerasnatuur, de trilvenen, de vogelrijkdom en het besloten, dichtbegroeide landschap, zijn geen wezenlijke veranderingen te verwachten op basis van dit scenario. Wel kunnen de natuurdoelen mogelijk minder goed gerealiseerd worden dan beoogd, gezien het feit dat het agrarisch peilbeheer een grote waterinlaat met extra gebiedsvreemd water betekent¹³.

¹³ http://www.nmu.nl/upload/UserFiles/File/goede_voorbeelden_en_kansen_KRW_Utrecht_RBO-RWenRM_080310.doc?PHPSESSID=2b018d26d47f0893965f25cc42a09f1d

In het noordoostelijke agrarische deel van de molenpolder ligt het wel voor de hand dat er enige verschuivingen plaatsvinden in het grondgebruik die consequenties hebben voor het landschap.

De meest voor de hand liggende verandering is dat het agrarisch grondgebruik verder onder druk komt te staan als gevolg van de toenemende wateroverlast en de kosten van het waterbeheer.

Figuur 35: De Stichtse Venen weergegeven op de Aktuele Hoogtekaart van Nederland (AHN; begrenzingen van de bodemtypen van de Bodemkaart, oorspronkelijke schaal 1:50.000 en wateraanduiding uit het Top-50 bestand) (De Bont, 2008, afb. 130)

In zijn algemeenheid zullen de vooruitzichten voor de landbouw in deze regio niet erg rooskleurig zijn (Ruimtelijke structuurvisie Gemeente Maarssen, 2005). De verwachting is dat dit binnen het huidige scenario onder andere resulteert in een verder diversificatie van activiteiten en grondgebruik, bijvoorbeeld omdat de betreffende boeren nadrukkelijker op zoek gaan naar verbreding en neveninkomsten of omdat sommige boeren stoppen en de vrijkomende agrarische bebouwing wordt ingenomen door nieuwe plattelandsbewoners.

Een mogelijke impact van deze diversificatie van activiteiten is dat het agrarische deel van de polder minder open en leesbaar wordt, zeker wanneer er geen duidelijke regie op de ontwikkelingen is. In dit kader is de recente ontwikkeling van een landschapsontwikkelingsplan (LOP) in de gemeente Maarssen van belang.

Wanneer de verbrede activiteiten leiden tot veel dynamiek in het gebied heeft dit mogelijk een negatieve impact op de (weide)vogelstand.

6.1.2 LIA Scenario Vernatting / Agrarisch natuurbeheer

In dit scenario is er sprake van een wezenlijke herstructurering van het watersysteem. De consequentie van deze herstructurering is dat de oorspronkelijke tweedeling van het gebied in een natuurlijk beheerd gedeelte en een agrarisch beheerd gedeelte minder hard zal worden. De natuurdoelen komen in de hele polder voorop te staan en het agrarische deel van de polder wordt naar verwachting groener. Desondanks blijft het onderscheid tussen de twee verschillende ontginningstadia aan de hand van de bijbehorende sporen naar verwachting wel zichtbaar.

Ten aanzien van de fysieke kavelstructuur en het slotenpatroon zijn niet direct veranderingen te verwachten. Dit geldt ook voor de hardere infrastructuur van de bajonetaansluitingen en de ontginningslinten.

Wel is het denkbaar dat door de verwachte verruiging van de vegetatie de kavelstructuur en de oude ontginningsloten minder zichtbaar en daardoor minder leesbaar / beleefbaar worden.

In dit scenario zal het resterende veen in het gebied grotendeels behouden blijven.

Van de opbouw van nieuw veen is naar verwachting geen sprake omdat de waterstanden daarvoor niet hoog genoeg zullen zijn (Westerink et al, 2008).

De grootste veranderingen zijn te verwachten in het noordoostelijke deel van de polder ten aanzien van het agrarisch grondgebruik. De landbouw komt ten dienste te staan van het realiseren van natuurdoelen. Er vanuitgaande dat de gronden op een uniforme wijze beheerd gaan worden zal de diversiteit in het grondgebruik afnemen. Buiten het petgaten- legakker landschap is door de hele Molenpolder sprake van een uniform landschap van extensief beheerde graslanden. Als gevolg van de extensivering en de bijbehorende verschraling zal de biodiversiteit naar verwachting toenemen.

Zo lang er sprake blijft van extensief graslandbeheer blijft de relatieve openheid van het noordoostelijke deel van de Molenpolder naar verwachting redelijk intact en is er geen sprake van hoogopgaande begroeiing. De omstandigheden voor weidevogels zullen naar verwachting verbeteren (Westerink et al., 2008).

Het gevoel van openheid blijft ook behouden gezien het feit dat er niet of nauwelijk extra bebouwing plaats zal vinden in het gebied. De boeren blijven op hun plek en hoeven geen extra ruimtes te creëren met het oog op nieuwe activiteiten. Er worden geen nieuwe woonmilieus gecreeërd.

De vernatting van het gebied, in combinatie met het accent op de natuurdoelen beperkt de mogelijkheden voor recreatie. Het gebied zal dan ook niet verder ontsloten worden voor recreatieve doelen.

“De mogelijkheden voor modder- en moerassport lijken beperkt. Er komen minder wandelmogelijkheden, maar die voor zwerftochten per kano, roei of fluisterboot zouden iets kunnen toenemen, vooral als er ‘achterin’ de polder bijzondere dingen te zien zijn qua veenvorming en natuurontwikkeling en dammetjes in de watergang de doorgang niet blokkeren. In sommige gevallen zou een boer zijn erf als startpunt voor dergelijke, enigszins avontuurlijke tochten kunnen exploiteren” (Ploeg et al., 2001).

6.1.3 LIA Scenario metropolitaan landschap

De verwachting is dat in dit scenario sprake blijft van een duidelijke tweedeling in het gebied tussen het nattere gedeelte in het zuidwesten en het drogere gedeelte in het noordoosten van de polder. Het onderscheid tussen de agrarische veenontginning en het petgaten- legakker landschap blijft goed zichtbaar en leesbaar. Wel is het waarschijnlijk dat de grenzen wat zullen vervagen als gevolg van de ontwikkeling van meerdere (nieuwe) functies in de polder. Daarbij ligt het voor de hand dat de functie natuur met name in de nattere delen zal worden ontwikkeld. De begroeiing zal hier toenemen en de overgang tussen de besloten, dichtgegroeide moerasnatuur en het open agrarische gedeelte zal geleidelijker worden.

De daling van het veen wordt afgeremd omdat het waterpeil de bodemdaling niet langer volgt maar komt niet geheel tot stilstand. De bodemdaling zal echter over het algemeen gering zijn omdat de veenlaag grotendeels al is ingeklonken en verdwenen is (zie ook 6.1.1).

Ten aanzien van de fysieke kavelstructuur en het slotenpatroon worden geen ingrijpende veranderingen verwacht. Doordat het gebied beter ontsloten wordt zijn deze landschappelijke karakteristieken wel beter beleefbaar. Mogelijk dat enkele bruggetjes, aanlegsteigers of overstapplaatsen worden toegevoegd in verband met de recreatieve ontsluiting van het gebied. In zijn algemeenheid geldt dat er sprake is van een toename van recreatieve voorzieningen (bv. wandel-, fiets- & kanoroutes).

Het agrarisch grondgebruik extensiveert. De (productie)landbouw raakt op de achtergrond in de publieksgerichte bedrijven. Wel blijft er nog sprake van koeien en schapen in de wei, deels ook voor educatieve doeleinden. Het gaat hierbij vooral om vleesvee.

De openheid van het noordoostelijke deel van de Molenpolder neemt af. Dit is met name het gevolg van de nieuw te ontwikkelen functies. Enerzijds neemt de diversiteit van het grondgebruik toe en is er sprake van enige verrommeling (uniformiteit versterkt gevoel van openheid). Anderzijds zullen er ook daadwerkelijk nieuwe gebouwen bijgeplaatst worden in het kader van de nieuw te ontwikkelen activiteiten (ontvangstruimtes, opvang voor zorg / educatie, verkooppunten voor streekproducten, sportactiviteiten).

De toename van bewoners van buitenaf, en de aanleg van nieuwe woonmilieus gaan gepaard met een toename in erfbeplantingen en meer opgaande begroeiing. Mogelijk dat dit ook leidt tot enige uitbreiding van de oorspronkelijke ontginningslinten.

De recreatieve druk op het gebied neemt toe en dit legt een druk op de (weide)vogelstand.

Het petgaten- legakkerlandschap verandert weinig en wordt alleen iets beter ontsloten. Er is sprake van enige vernatting in dit deel van de polder, dit versterkt de basis voor de moerasnatuur en trilvenen.

6.1.4 Score Landschapsimpact analyse Molenpolder

Scenario's	Autonome ontwikkeling	Boeren voor Natuur	Metropolitaan landschap
Huidige Landschappelijke Karakteristieken			
Historische leesbaarheid: Hoog			
Fase 3: Middeleeuws ontginningspatroon:			
- langgerekte kavelstructuur	0	↓*	↑*
- slotenpatroon	0	↓*	↑*
- bajonetaansluitingen	0	0	0
- ontginningslinten	0	0	↓
Fase 4: Turfwinning:			
- Petgaten & Legakkers	0	↑	↑
Tweedeling landschap	0	↓	0
Veenlaag			
- dunne laag veen	↓	↑	↓
Huidig Grondgebruik			
- diversiteit grondgebruik	↑	↓	↑
- agrarisch gebruik	0	0+	↓
- nat / waterrijk	↓	↑	↑
Openheid landschap			
- agrarisch deel: relatief open	0	0	↓
- petgaten/legakker: gesloten	0	0	0
Huidige natuurwaarden:			
- moerasnatuur & trilvenen	0	↑	0
- (weide)vogelrijkdom	↓	↑	↓
Opmerkingen	* betreft leesbaarheid karakteristiek + maar extensief agrarisch beheer		

↑ = karakteristiek wordt versterkt

↓ = karakteristiek wordt verzwakt

0 = gelijk

6.2 LIA Zegveld

6.2.1 LIA Nulscenario

Dit scenario kan worden gezien als een extrapolatie van de huidige ontwikkelingen. Daarbij is er geen sprake van drastische veranderingen in de ruimtelijke inrichting van het gebied. Het grootste probleem in dit scenario voor het gebied is de voortgaande bodemdaling. Uitgaande van de algemene stelregel dat er tussen de 1 en 2 mm. veenoxidatie per jaar optreedt per 10 cm. ontwatering (Gerritsen en Kwakernaak, 2002) is de verwachting dat de gemiddelde veendikte in de polder in de komende 10 – 15 jaar met zo'n 7 – 15 cm. zal afnemen.

Gezien de dikke veenlaag die er nu nog aanwezig is (>2,5m.) zal dit naar verwachting de komende 10 – 15 jaar geen directe consequenties hebben voor het uiterlijk van het landschap of het grondgebruik in het gebied.

Het is wel waarschijnlijk dat de wateroverlast (drassigheid) met betrekking tot het grondgebruik enigszins zal toenemen (Ploeg, 2001). De verwachting is dat dit in dit scenario gecompenseerd kan worden door innovaties in de sector zoals bv. het gebruik van de melkrobot.

Het landschap zal in dit scenario zijn uniforme karakter, dat is gebaseerd op grondgebruik door de melkveehouderij, behouden. De oorspronkelijke verkavelingen en ontwateringstructuren blijven daarbij intact. Ook de openheid van het landschap blijft in dit scenario bewaard.

Als er al sprake is van enige toename van de ruimtelijke differentiatie dan hangt deze samen met de innovaties en ontwikkelingen in de melkveehouderij. Mogelijk dat er meer melkrobots in het landschap verschijnen. Ook zullen er hier en daar nieuwe (grotere) stallen verrijzen. De voorwaarden voor de bouw van de nieuwe stallen zijn echter streng (niet te hoog, specifieke plaatsing op de kavel, landschappelijk ingepast) waardoor de impact op de openheid beperkt zal blijven. Ook hier spelen innovaties (in de bouw) een belangrijke rol (bv. lage, open stallen / mobiele stallen) (Bos et al, 2009).

Ten aanzien van de bebouwing is de verwachting dat deze geconcentreerd zal blijven in enkele linten en clusters. Eventuele nieuwe stallen zullen (landschappelijk ingepast) geplaatst worden achter / aansluitend op de bestaande bedrijven en niet los in het landschap.

Ten aanzien van het grondgebruik is de verwachting dat er weinig zal veranderen en dat (intensief beheerd) grasland het karakter van het gebied zal blijven bepalen. Er blijft dus sprake van uniform grondgebruik met de daaraan gekoppelde consequenties voor de (beperkte) ecologische diversiteit en de weidevogelstand (zie tekstkader pagina 77).

Dit geldt niet voor het gebied langs de Meije waar de schraallanden die onderdeel zijn van het Natura 2000 gebied extensief zullen worden blijven beheerd.

Tekstkader aantrekkelijkheid Zegveld

Tot voor enkele decennia was er een ruimtelijke differentiatie binnen het gebied aanwezig met extensief beheerde hooilanden die weinig bemest werden. Dit waren de plaatsen waar het halfnatuurlijke ecosysteem van de matig voedselrijke natte graslanden te vinden was, tevens de locatie waar vele weidevogels konden broeden. Deze hooilanden zijn nu verdwenen en hiermee is de ecologische diversiteit in het gebied sterk verminderd.

.....
“De toekomstige ontwikkeling van het ecosysteem is moeilijk in te schatten. Na een sterke achteruitgang in de jaren '70 en '80 treedt binnen de natuurgebieden vanaf de jaren '90 een geleidelijk herstel van de vegetatie van schraallanden en moerassen op, vooral door adequaat effectgericht beheer. Er is sprake van enig herstel van aquatische natuurwaarden en slootvegetaties, vooral langs sloten die gebaggerd zijn en waar het uitgebaggerde materiaal niet gedeponneerd wordt op de slootkanten (zoals bij sloten in natuurgebieden). De weidevogelstand is de afgelopen 50 jaar sterk achteruit gegaan. Vooral in de Westelijke veenweidegebieden lijken de aantallen zeer sterk te dalen. Veel soorten doen het in de laatste vijf jaar gemiddeld nog slechter dan in de voorgaande jaren (Teunissen & Soldaat, 2005). De grutto ('de ambassadeur van het veenweidegebied') is in de afgelopen 10 jaar in Nederland in aantal afgenomen van 100.000 naar 60.000 broedparen. Bijna de helft daarvan broedt in de provincies Utrecht, Noord- en Zuid-Holland (Teunissen, Altenburg en Sierdsema, 2004). De Watersnip, die broedt in natte graslanden, is landelijk met 50-75% in aantal gekrompen, en ook de Kievit gaat achteruit. De populatie kempbanen is sinds de jaren vijftig met 90% afgenomen. De huidige ontwatering, bemesting en overig agrarisch gebruik (intensief maaien, et cetera) wordt over het algemeen niet gezien als duurzaam. Als deze trend zich zal voortzetten zal de weidevogelstand eerder afnemen dan toenemen onder de autonome ontwikkeling.

Bos & Vogelzang, 2008, p.5 e.v.

Per saldo zal dit scenario naar verwachting een relatief geringe impact hebben op de landschappelijke karakteristieken van de polder Zegveld.

6.2.2 LIA Scenario 2 – Robuust Watersysteem

In dit scenario wordt gekozen voor een significante herinrichting van het watersysteem om een robuust watersysteem te realiseren. Een belangrijk onderdeel van deze herinrichting is de versimpeling van het beheer en de reductie van het aantal peilvakken. Ook zullen er geen onderbemalingen meer plaatsvinden.

Een belangrijke consequentie van dit nieuwe watersysteem en meer uniforme peilbeheer is dat de lagere delen binnen een peilvak natter worden en de hogere delen soms droger (Bos & Vogelzang, 2008). Waar het oorspronkelijke gevarieerde peilbeheer heeft geleid tot uniform grondgebruik en landschap zal dit meer uniforme peilbeheer naar alle waarschijnlijkheid resulteren in een grotere diversiteit van het landschap. Dit is met name het geval omdat de natte gedeelten ongeschikt worden

voor (melk)veehouderij (te drassig, slechte kwaliteit gras) terwijl de drogere delen mogelijk (nog) intensiever beheerd gaan worden.

De kans is ook groot dat veel melkveehouderijbedrijven niet overleven in dit scenario (Ploeg, 2001, Ploeg et al, 2001, Bos & Vogelzang, 2008). Ook deze afname van het aantal bedrijven en ‘afstoten’ van sommige percelen, leidt naar alle waarschijnlijkheid tot een verdere diversificatie van het landschap. Veel van de koeien zullen waarschijnlijk uit het landschap verdwijnen.

De verwachtte impact van dit scenario is dus dat de uniformiteit van het landschap (sterk) zal verminderen. Daarmee vermindert ook de historische leesbaarheid van het landschap. De kenmerkende verkaveling- en ontwateringstructuren worden minder zichtbaar en ook de openheid zal naar verwachting afnemen (zie ook 6.1.2). Er is in eerste instantie geen reden om aan te nemen dat de daadwerkelijke verkavelingstructuur ook fysiek zal veranderen. Dit geldt zowel voor de kenmerkende lange, smalle kavels, als voor de typerende waaierverkaveling.

De impact op de bodemdaling en de dikte van het veen is tweeledig. In die gebieden waar sprake is van vernatting zal de bodemdaling sterk afnemen, of mogelijk zelfs helemaal tot stilstand komen. In die gebieden waar sprake is van verdroging zal er in eerste instantie sprake zijn van een versnelde bodemdaling. Op termijn remt die bodemdaling echter weer af omdat ook deze gebieden natter zullen worden aangezien het waterpeil niet langer wordt aangepast aan de bodemdaling.

Per saldo zal de bodemdaling afnemen ten opzichte van het nulscenario. (Bos & Vogelzang, 2008).

Een mogelijk bijkomend effect van de versnelde bodemdaling en van de (lokale) verschillen in bodemdaling is het risico op verzakking van de infrastructuur (Bos & Vogelzang, 2008).

Zoals hierboven ook al beschreven zal met name de impact op het grondgebruik aanzienlijk zijn. “Naar verwachting zal dit scenario leiden tot meer ruimtelijke differentiatie binnen het plangebied. Er ontstaan meer extensiever beheerde percelen en ook het weidevogelbeheer krijgt meer ruimte.

Ten aanzien van de fysieke structuur van de bebouwing is enige verandering te verwachten. De kans bestaat dat een aantal bedrijven, met name uit het noordelijke deel van de polder, geheel of gedeeltelijk wordt verplaatst naar buiten het gebied (DLG, 2008).

Tekst kader ecologische effecten Zegveld

[Functie volgt Peil] zal ertoe leiden dat in de nattere gedeelten van het plangebied ruimte zal ontstaan voor natuurwaarden als weidevogels en waardevolle graslandvegetatie. Ecologisch gezien zal het gebied daarmee aantrekkelijker kunnen worden. Doordat het natte veen minder toegankelijk is voor zware landbouw-machines en pas later beweid kan worden neemt de rust toe. Ook voor de bemestingsniveaus heeft dit een voor de natuur gunstig effect, er kan namelijk minder mest opgebracht worden.

Peilverhoging op (voormalige) landbouwpercelen biedt echter ook mogelijkheden voor het ontwikkelen van moerasnatuur. Op voedselrijke bodems zouden rietvegetaties ontwikkeld kunnen worden door een hoog, fluctuerend peilbeheer in te stellen. Op langere termijn zouden, door het creëren van de juiste condities voor wat betreft waterchemie en peilregime, waardevolle natuur met veenvormende eigenschappen ontwikkeld kunnen

worden. Overigens kunnen de gevolgen van [Functie volgt Peil] voor verschillende elementen van het ecosysteem verschillend uitpakken. Zo is de vorming van pitrusvelden gunstig voor soorten als kokmeeuwen, ganzen, een aantal eendensoorten, waterral, waterhoen, de Noordse woelmuis en de ringslang. Daarentegen gedijen soorten als grutto, tureluur, watersnip en kemphaan minder goed bij dergelijke ontwikkelingen. Echter, de verwachting is dat door [het Functie volgt Peil scenario] de verdere achteruitgang van het ecosysteem in het gebied wordt gereduceerd.

Bos & Vogelzang, 2008

Ook is het aannemelijk dat in ieder geval een deel van de agrarische bebouwing vrijkomt en in aanmerking komt voor een andere bestemming. De kans bestaat dat nieuwe bewoners de directe omgeving van de gebouwen 'anders aan zullen willen kleden'. Ook hiermee verandert mogelijk de schaal en de openheid van het gebied.

Al met al is van dit scenario een forse impact op de landschappelijke karakteristieken te verwachten. De eventuele baten van een 'nieuw landschap' moeten daarbij worden afgewogen tegen het verlies van 'bestaande karakteristieken' (zie ook hoofdstuk 8).

6.2.3 Score Landschapsimpact analyse Zegveld

Scenario's	Autonome ontwikkeling	Robuust watersysteem
Landschappelijke Karakteristieken		
Historische leesbaarheid: zeer goed		
Fase 2/3: (Vroeg) Middeleeuws ontginningspatroon:		
- Gave, oorspronkelijke verkavelings- en ontwateringsstructuur	0	0 / ↓*
- langgerekte kavelstructuur	0	0
- slotenpatroon	0	0
- waaivormige kavelstructuur	0	0
Veenlaag		
- dikke laag (>2,5m)	↓	0
Huidig grondgebruik		
- zeer uniform	0	↓
- melkveehouderij	0	↓
- koeien in de wei	0	↓
- Grasland	0	↓
Openheid landschap		
- zeer open	0	↓
- weinig opgaande elementen	0	↓
- <i>grootschaligheid van het gebied</i>	0	↓
- <i>weinig bebouwing</i>	0/↓	0
- Aanwezigheid van water (oppervlakte)	0	↑
Huidige natuurwaarden:		
- schraallanden	0	↑
Opmerkingen	* Van verzwakking van deze karakteristiek is slechts sprake wanneer er ook sprake is van daadwerkelijk fysieke ingrepen zoals bv. het graven van een nieuwe watergang	

↑ = karakteristiek wordt versterkt

↓ = karakteristiek wordt verzwakt

0 = gelijk

6.3 LIA Middelburg-Tempelpolder

6.3.1 LIA Nulscenario - Autonome ontwikkeling

De verwachting is dat dit autonome scenario leidt tot verdere versnippering van het landelijk gebied in de Middelburg-Tempelpolder. De economische basis voor de bestaande melkveehouderijbedrijven wordt steeds onzekerder en als gevolg daarvan zullen gronden vrijkomen. Deze gronden zullen in eerste instantie worden gebruikt door de boomteeltsector. Dit zal plaatsvinden op willekeurige plekken in het gebied. De aanleg van de rondweg heeft een aantrekkende werking op bedrijvigheid, voornamelijk met betrekking tot de boom- en sierteelt. Ook de bedrijvigheid op het huidige veilingterrein zal blijven bestaan.

De toenemende versnippering van het grondgebruik zal leiden tot een afname van de openheid in het gebied. Hierdoor zullen de gradiënten tussen de laaggelegen polders en het hoger gelegen 'oudland' minder herkenbaar worden. Deze ontwikkelingen hebben geen impact op de ringvaart met haar ringdijken. De fysieke kavelstructuur en het slotenpatroon zullen echter wel minder goed zichtbaar worden door de oprukkende boom en sierteelt en de toenemende bedrijvigheid. Zeker op de plekken waar de boomteelt de graslanden vervangt, zal het middeleeuwse kavelpatroon minder leesbaar worden.

De hydrologische situatie zal niet veel veranderen. Het waterpeil wordt aangepast op eventuele bodemdaling (Hoogheemraadschap Rijnland, 2008). Door de verzilting van het water zullen de vrijkomende gronden niet aantrekkelijk zijn voor natuurontwikkeling.

Gezien de beperkte economische bedrijfsprospectieven voor de melkveehouderij is er mogelijk sprake van enige vrijkomende agrarische bebouwing die door nieuwe bewoners / nieuwe functies kan worden ingevuld. Er is geen gerichte strategie om hierop te sturen. Ook dit kan bijdragen aan verdere versnippering. In dit scenario wordt geen verdere uitbreiding van de bestaande kernen verwacht, de karakteristieke lintbebouwing blijft intact.

6.3.2 LIA Scenario 2 – Versterking boom- en sierteelt

Dit scenario zal naar verwachting leiden tot een andere benutting van de ruimte die de Middelburg-Tempelpolder te bieden heeft. Er zal een duidelijke scheiding van functies gaan optreden. De concentratie van de boom- en sierteelt zal plaatshebben in een groot complex, wat wordt omsloten door de nieuwe rondweg. De losse boomteeltlocaties worden zoveel mogelijk uitgeplaatst naar dit terrein. De bedrijvigheid die afkomt op het gebied zal worden gedirigeerd naar dit agropark. Op het veilingterrein zal een hernieuwd bedrijvencomplex worden gebouwd. Door de concentratie zal de versnippering en verrommeling in de MTpolder als geheel afnemen.

Wel zal er sprake zijn van een duidelijke tweedeling in het gebied. Enerzijds zal de historische leesbaarheid van de Middelburgerpolder sterk afnemen als gevolg van de toegenomen bedrijvigheid. Zowel de kavelstructuur, als de karakteristieke gradiënt als de openheid worden minder leesbaar.

Anderzijds zal de historische leesbaarheid van de Tempelpolder gelijk blijven of zelfs wat toenemen. De boomteelt zal worden uitgeplaatst naar het boomteelt concentratiegebied rondom de oude veiling. De gronden die vrijkomen zullen worden ingevuld als extensieve graslanden. Hierdoor wordt de oude kavelstructuur beter zichtbaar. Ook de openheid neemt toe, waarmee de gradiënt tussen de laag gelegen polder en het hooggelegen oudland beter zichtbaar wordt. De ringvaart met de ringdijk wordt dus ook beter beleefbaar.

Hydrologisch gezien zal ook een duidelijke scheiding van twee grote peilvakken te zien zijn. De grondwaterstand in het agrocomplex zal worden geoptimaliseerd voor de sierteelt. Hierdoor zal de grondwaterstand worden verlaagd en daarmee de drooglegging worden verhoogd. Hier zal dus nog klink gaan optreden van de aanwezige veenlaag. Daarbuiten zal vernatting optreden, zodat er volop kansen zijn voor de natuurontwikkeling. Het aanwezige veen zal niet verder oxideren.

In dit scenario is het landelijk gebied weinig toegankelijk of beleefbaar voor recreanten. Er zal niet bewust ingezet worden op de ontsluiting voor recreanten. Dit geldt ook voor eventuele nieuwe natuurontwikkelingsgebieden.

De groei van de bevolking zal niet worden opgevangen in het lintdorp Tempel maar in het zuidelijke deel van de Middelburgerpolder (zie ook rode contouren Streekplan provincie Zuid-Holland). Dit draagt bij aan de scheiding van functies in het gebied en daarmee aan de tweedeling tussen de beide polders.

6.3.3 LIA Scenario 3: Versterken vitaal landelijk gebied

In dit scenario wordt ingezet op een grotere (be)leefbaarheid van de Middelburg-Tempelpolder. In verband hiermee zal er extra zorg zijn voor het openhouden van het landschap en zullen activiteiten, zoals boom- en sierteelt worden geweerd en waar mogelijk uitgeplaatst uit de open poldergebieden.

De herontwikkeling van oude veilingterrein draagt bij aan het versterken van de openheid. De woningen die op dit terrein komen worden aangepast aan de structuur en schaal van het landschap.

De melkveehouderijbedrijven zullen worden gestimuleerd om te verbreden met functies die het polderlandschap ten goede komen. Groen-blauwe diensten vormen de pijler onder de economische duurzaamheid van het gebied. Het gevolg hiervan is dat de historische leesbaarheid van het gebied zal toenemen: het kavelpatroon, het slotenpatroon, de ringdijk met de ringvaart zullen beter zichtbaar worden. Tevens zal

de openheid van het gebied toenemen, waardoor de gradiënt tussen de laaggelegen polder en het oudland tot z'n recht komt.

De hydrologische situatie wordt afgestemd op het extensieve agrarische beheer van de polders. De grondwaterstand zal niet verder dalen, de drooglegging blijft dus klein. De aanwezige veenpakketten in met name de Tempelpolder zullen niet erg inklinken. De waterkwaliteit zal toenemen door de afname van de kwel. Dit is gunstig voor de aanleg van nieuwe natuurgebieden. Bij nieuwe natuur gaat het om extensief beheerde graslanden die de openheid van het gebied niet aantasten.

In gebieden waar de extensieve melkveehouderij blijft bestaan, zal de kavelstructuur en het slotenpatroon goed zichtbaar blijven evenals de middeleeuwse bezitsverhoudingen in de Tempelpolder.

De verwachting is dat het gebied aantrekkelijker wordt voor recreanten. Deze recreanten zijn geïnteresseerd in een toegankelijk, open en rustig landschap. Dit zal leiden tot een extra 'aanloop' van recreanten, met name vanuit Reeuwijk en Boskoop en hiervoor zullen extra voorzieningen worden getroffen. Het gaat hier met name om extensieve infrastructurele voorzieningen, zoals wandel- en fietspaden. Naar verwachting zullen die weinig impact hebben op het historisch gegroeide landschap.

Met het vergroten van de aantrekkelijkheid van het gebied neemt ook de vraag naar bewoning toe. Eventuele nieuwe bebouwing zal alleen toegestaan worden aansluitend op de cultuurhistorische bebouwingspatronen (lintbebouwing) van Tempel en van Reeuwijk-dorp. Mits de architectuur van de bebouwing aansluit bij het karakter van de oorspronkelijke bebouwing, zal dit de structuur van het historisch gegroeide landschap versterken.

6.3.4 Score Landschapsimpact analyse Middelburg - Tempelpolder

Scenario's	Autonome ontwikkeling	Versterking boom- en sierteelt		Versterking Vitaal Landelijk Gebied
Huidige Landschappelijke Karakteristieken				
Historische leesbaarheid: goed		M	T	
Fase 6: droogmakerij:				
- hooggelegen ringdijken	0	↓	↑	↑
- hooggelegen ringvaart	0	↓	↑	↑
- scherpe gradiënt (3 à 4 meter) tussen oudland en droogmakerij	↓	↓	↑	↑
- Middeleeuwse bezitsverhoudingen	↓	↓	↑	
- Lintbebouwing	0	0	0	↑
Veenlaag				
- dunne laag veen aanwezig	↓	↓	0	0
Huidig Grondgebruik				
- pluriform grondgebruik	↓	↑	↓	↓
- versnipperde weide- en tuinbouw				
Openheid landschap				
- begrensde openheid	↓	↓	↑	↑
Overige opmerkingen				

↑ = karakteristiek wordt versterkt

↓ = karakteristiek wordt verzwakt

0 = gelijk

7 Aanknopingspunten voor de LIA in beleid

Een belangrijke doelstelling van dit project was om een verkenning uit te voeren van het instrument landschapsimpactanalyse en de meerwaarde die dit kan hebben voor de beleidsstrategie van 'behoud door ontwikkeling'. In dit hoofdstuk gaan we in op de mogelijke plek van de landschapsimpact analyse in het beleid. Daarbij is onder andere gekeken naar:

- De inzet van de landschapsimpact analyse in gebiedsprocessen;
- De landschapsimpact analyse als toetsing van beleid
- De raakvlakken tussen landschapsimpact analyse en landschapsontwikkelingsplan;
- De koppeling met het landschapsontwikkelingskader (LOK) (Herrijking Plan de Venen);
- Watergebiedsplannen;
- M.e.r.;
- MKBA;
- De Kwaliteitsatlas Groene Hart

7.1 De inzet van de landschapsimpact analyse in gebiedsprocessen

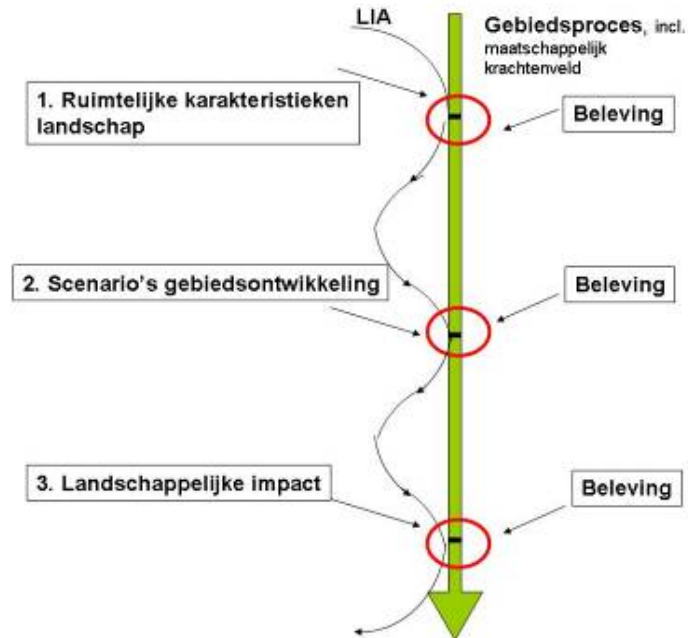
Eén van de meerwaardes van de landschapsimpact analyse ligt in het feit dat deze gezien kan worden als een instrument om in gesprek te komen met een gebied. De belangrijkste reden dat de landschapsimpactanalyse daarvoor geschikt is, is dat de landschapsimpact analyse dwingt om heel concreet te worden en betrekking heeft op de directe leefomgeving van burgers. Het beargumenteert bepaalde keuzes en kan de impact op het landschap inzichtelijk maken.

"Pas een interactief planproces over de inhoud toe, van onder af, want als je dat niet doet krijg je ruis en complicaties" (Waternet, 2009).

Door de landschapsimpact analyse in te zetten in gebiedsprocessen kan het een hulpmiddel zijn om, in afstemming met het gebied, te komen tot een beter begrip van verschillende zienswijzen, tot een set van gedeelde (landschappelijke) waarden of het verbinden van verschillende waarden. Daarmee vergroot het ook de kans op (een zekere mate van) overeenstemming over de mogelijkheden van behoud en/of ontwikkeling van het landschap.

De landschapsimpact analyse kan op verschillende momenten in een gebiedsproces ingezet worden (zie figuur 36). Door de landschapsimpact analyse onderdeel te maken van het gebiedsproces kan men laten zien ook open te staan voor de input van andere gebiedspartijen en ruimte te laten voor andere waarden en interpretaties. In zijn algemeenheid kan gesteld worden dat hoe eerder in het proces de landschapsimpact analyse wordt ingezet, hoe hoger het niveau van participatie.

De eerste stap in de uitvoering van de landschapsimpact analyse is het benoemen van de landschappelijke karakteristieken van een gebied. In deze studie is er voor gekozen om dat te doen op basis van de ontstaansgeschiedenis, de historische informatiewaarde en het huidige grondgebruik als fysieke, feitelijke karakteristieken.

Figuur 36: Inzet LIA in gebiedsproces

Deze stap dwingt er toe om de landschappelijke karakteristieken te concretiseren en te beargumenteren. Alleen al deze argumentering kan helpen om bewustzijn en begrip te creëren voor het belang van bepaalde karakteristieken. Dat dit niet vanzelfsprekend is blijkt wel uit de verschillende ‘framingstrategieën’ die binnen de verschillende deelgebieden van toepassing zijn.

Door de set van benoemde karakteristieken voor te leggen aan gebiedspartijen kan getoetst worden in hoeverre deze karakteristieken (h)erkend worden door de partijen en of er eventueel nog aanvullende karakteristieken vanuit het gebied aangedragen worden.

Ook kan duidelijk worden welke waarde de verschillende gebiedspartijen hechten aan de verschillende karakteristieken. Op basis hiervan kan hiërarchie worden aangebracht in de verschillende karakteristieken al naar gelang er veel consensus of discussie is over de waarde van de karakteristieken (zie figuur 37).

In de tweede stap van de landschapsimpact analyse worden de relevante ontwikkelingsscenario's voor de deelgebieden vastgesteld. Ook hiervoor geldt dat deze scenario's in meer of minder mate samen met het gebied besproken en vastgesteld kunnen worden. Een belangrijk voordeel van het bespreken van de ontwikkelingsscenario's met de betrokkenen uit het gebiedsproces is dat de scenario's nog tijdig bijgesteld kunnen worden of dat er alternatieven ontwikkeld kunnen

worden. Bijvoorbeeld wanneer bij voorbaat blijkt dat de scenario's onduidelijk of onrealistisch zijn of wanneer deze weinig draagvlak hebben.

Er bestaan verschillende voorbeelden uit de praktijk van gebiedsprocessen waar de betrokkenen uit het gebied uiteindelijk zelf een alternatief ontwikkelscenario hebben voorgedragen nadat eerdere scenario's waren gesneuveld (Kerngroep Gouwe Wiericke¹⁴, Bethunepolder). Door deze mogelijkheid vroegtijdig in de landschapsimpact analyse in te bouwen kan veel irritatie en energieverlies voorkomen worden.

De derde stap in de landschapsimpactanalyse is gericht op de beoordeling van de impact van de ontwikkelingen op de landschappelijke karakteristieken. Ook dit kan met of zonder het gebied uitgevoerd worden, mede afhankelijk van de daar aanwezige expertise. Het betrekken van de gebiedspartijen bij deze analyse vergroot de kans op begrip en bewustzijn van de impact en voor de (beleidsmatige) consequenties die daar mee samen hangen.

	Stap 1	Stap 2			
	Huidige Landschappelijke Karakteristieken	Scenario's	Autonome ontwikkeling	Boeren voor Natuur	Metropolitaan landschap
(her)ordenen	Historische leesbaarheid: Hoog				
	Fase 3: Middeleeuws ontginningsspatroon				
	- langgerekte kavelstructuur		0	↓	↑
	- Slotenpatroon		0	↓	0
	- Bajonetaansluitingen		0	0	↓
	Ontginningsslinten				
	Fase 4: Turfwinning				
	- Petgaten & Legakkers		0	↑	↑
	Tweedeling landschap		0	↓	0
	Veenlaag				
	- Dunne laag veen		↓		↓
	Huidig grondgebruik				
	- Diversiteit grondgebruik		↑	↓	↑
	- Agrarisch gebruik		0	0*	↓
	- Nat / waterrijk		↓	↑	↑
	Openheid landschap				
	- Agrarisch deel: relatief open		0	0	↓
	- Petgaten / legakker: gesloten		0	0	0
	Huidige natuurwaarden				
	- Moerasnatuur & trilvenen		0	↑	0
	- (weide)vogelrijkdom		↓	↑	↓
	Overige opmerkingen		* Maar extensief agrarisch beheer		

Figuur 37: De verschillende stappen in de Landschapsimpact analyse

Hoe meer stappen gezamenlijk met het gebied doorlopen worden, hoe groter de kans dat er ook daadwerkelijk sprake is van het verbinden van verschillende waarden.

¹⁴ ¹⁴ http://www.rlg.nl/adviezen/075/075_bijlage1.html#twee

7.2 De LIA als toetsing van beleid

Uiteraard hoeft de landschapsimpact analyse niet per definitie in een gebiedsproces ingezet te worden. Het instrument kan ook gebruikt worden op het niveau van strategische beleidsvorming, bijvoorbeeld wanneer het ondersteunend wordt gebruikt bij het opstellen van een structuurvisie. Wanneer er voldoende duidelijkheid is over de karakteristieken die van belang zijn voor een gebied, en voldoende deskundigheid om de impact te kunnen beoordelen, kan de landschapsimpact analyse een rol spelen bij het opstellen en afwegen van verschillende ontwikkelingsvarianten (scenario's) voor een gebied.

7.3 De koppeling met ander instrumentarium

De landschapsimpact analyse is niet het eerste of enige hulpmiddel in de besluitvorming over behoud en ontwikkeling van het landschap. Doel van de landschapsimpact analyse is om zo goed mogelijk aan te sluiten op reeds bestaande instrumenten. Hieronder is voor een aantal instrumenten kort aangegeven hoe deze zich (kunnen) verhouden tot de landschapsimpact analyse.

7.3.1 Landschapsontwikkelingsplannen (LOP)

Steeds meer gemeenten kiezen er voor om een landschapsontwikkelingsplan (LOP) op te stellen. Een dergelijk LOP gaat uit van de bestaande kwaliteiten en potenties van het landschap en beschrijft de gewenste ontwikkelingen in het landschap voor een periode van 10 jaar¹⁵. Een aanpak van onderop, via communicatie met- en participatie van relevante partijen uit het gebied, staat centraal bij de ontwikkeling van een LOP.

Een landschapsimpact analyse lijkt op een natuurlijke manier aan te kunnen sluiten bij een LOP. De landschapsimpact analyse biedt een goede basis om, samen met het gebied, de bestaande karakteristieken van het landschap te identificeren en met het oog daarop de gewenste ontwikkelingen te bepalen. In de huidige situatie is het niet gebruikelijk dat bij een LOP de impact van gewenste en ongewenste ontwikkelingen in kaart wordt gebracht. Door dit wel te doen kan ook de basis onder een LOP en de keuzes die daarin gemaakt worden, verstevigd worden.

Een aandachtspunt daarbij is dat een LOP meestal voor het hele gemeentelijke buitengebied wordt ontwikkeld wat dus ook verschillende landschappelijke eenheden kan omvatten. In dat geval kunnen binnen één LOP meerdere landschapsimpact analyses worden uitgevoerd.

Op het moment van schrijven zijn de gemeenten Maarssen (Molenpolder) en Woerden (Zegveld) bezig met de ontwikkeling van landschapsontwikkelingsplannen voor hun buitengebied. De bevindingen van de landschapsimpact analyse kunnen daar mogelijk een rol spelen.

¹⁵ http://www2.minlnv.nl/thema/groen/ruimte/ols/gemeente/lop/werkproces_lop.pdf

7.3.2 Landschapsontwikkelingskader (LOK)

De Provincie Utrecht is bezig met de ontwikkeling van een landschapsontwikkelingskader (LOK) voor het deelgebied de Venen. Uitgangspunt van dat LOK is dat het een toetsingskader biedt voor de Provincie om (ruimtelijke) ontwikkelingen te beoordelen op hun bijdrage aan het landschap.

Ook hiervoor geldt dat het LOK in potentie goed lijkt aan te sluiten op het instrument van de landschapsimpact analyse. Met de landschapsimpact analyse kunnen de ruimtelijke ontwikkelingen worden beoordeeld op hun bijdrage aan het landschap. Kanttekening hierbij is wel dat het bij de landschapsimpact analyse gaat om de impact op bestaande karakteristieken van het landschap en dat niet zozeer gekeken wordt naar de (meer)waarde van hele nieuwe landschappelijke ontwikkelingen (zie ook hoofdstuk 8).

Wanneer het LOK voldoende is uitgewerkt en afgestemd op de landschapsimpact analyse kan vrij snel duidelijk worden of bepaalde ontwikkelingen wel of niet binnen de gestelde kaders passen, en dus beleidsmatig acceptabel zijn.

Een andere kanttekening hierbij is dat de beleidsmatige kaders uit een LOK niet perse overeen hoeven te komen met de waardering of het belang van de landschappelijke karakteristieken zoals dat door andere gebiedspartijen ervaren wordt.

7.3.3 Watergebiedsplannen

In een watergebiedsplan worden voor een specifiek plangebied op detailniveau waterpeilen vastgesteld en waterinrichtingsmaatregelen uitgewerkt die binnen de bevoegdheid van het betreffende waterschap liggen. Ook worden maatregelen genomen gericht op verbetering van ecologie en waterkwaliteit, behoud van cultuurhistorische waarden en/of stimulering van het recreatief medegebruik. Het watergebiedsplan vormt de toelichting bij de peilbesluiten. Onderdeel van een watergebiedsplan is een waterinrichtingsplan waarin wordt vastgesteld welke maatregelen genomen worden om het peilbesluit te realiseren en het watersysteem voor een periode van tenminste 10 jaar op orde te hebben.

Onderdeel van een watergebiedsplan is de watersysteemanalyse. Voor de watersysteemanalyse worden rekenmethoden en modellen gebruikt waarmee een toetsing kan plaatsvinden van verschillende aspecten van het watersysteem. Afhankelijk van de situatie kunnen hierbij ook specifieke gegevens ten aanzien van bijvoorbeeld ecologie, cultuurhistorie, beheer en onderhoud en het landschap worden meegenomen (Waternet, 2009).

De landschapsimpact analyse lijkt een basis te kunnen bieden voor de toetsing van het effect van waterinrichtingsmaatregelen op het landschap. Hiermee kan het de besluitvorming over het watergebiedsplan versterken.

7.3.4 M.e.r.

Een milieueffectrapportage (m.e.r.-procedure) behelst het in beeld brengen van milieugevolgen van een activiteit, voordat wordt besloten of, -en op welke manier die activiteit mag worden uitgevoerd. Deze milieueffecten worden beschreven in een milieueffectrapport (MER). Meestal worden er in het MER verschillende manieren beschreven waarop de activiteit kan worden uitgevoerd, om technieken en/of locatiekeuzes te vergelijken op milieugevolgen. Dit worden 'alternatieven' genoemd. Bij aanleg van een weg kunnen er bijvoorbeeld verschillende tracealternatieven spelen. Deze alternatieven worden binnen de m.e.r. getoetst aan verschillende milieu-aspecten, zoals bijvoorbeeld geluid, bodem, water, sociale veiligheid en ook landschap.

De landschapsimpact analyse zou een aanvulling kunnen zijn op een m.e.r. Zo is de systematiek, die gehanteerd wordt in de m.e.r. (beschrijven huidige situatie, bepalen effecten op autonome situatie en andere alternatieven) vergelijkbaar met de systematiek die we in deze studie hebben gedaan. De meerwaarde van de landschapsimpact analyse zit in het feit dat de beschrijving van de landschappelijke karakteristieken in de landschapsimpact analyse veel gedetailleerder is dan in menig MER-rapport. Hierdoor kan een 'zacht' aspect als landschap op een nauwkeuriger manier in de m.e.r. worden meegenomen dan doorgaans het geval is.

7.3.5 MKBA

Een maatschappelijke kostenbatenanalyse (MKBA) is een integraal afwegingsinstrument dat alle huidige en toekomstige maatschappelijke voor- en nadelen van een project tegen elkaar probeert af te wegen door ze zoveel mogelijk in geld uit te drukken. Omdat het voor- en nadelen voor verschillende betrokkenen (overheid, bedrijven en burgers) in beeld probeert te brengen, is de MKBA sectoroverschrijdend. In de praktijk worden de kosten en baten die betrekking hebben op omgevingskwaliteiten vaak niet meegenomen in een MKBA omdat zij lastig zijn om te concretiseren.

Hoewel de landschapsimpact analyse ook geen uitsluitsel geeft over de kwantitatieve impact van ontwikkelingen op het landschap kan het feit dat de impact wel verder geconcretiseerd wordt in principe wel een aanknopingspunt bieden voor een MKBA.

7.3.6 Kwaliteitsatlas Groene Hart

Als antwoord op de roep om concretisering van de landschappelijke kwaliteiten is voor het Groene Hart recentelijk een eerste aanzet gegeven voor de zogenaamde kwaliteitsatlas (www.kwaliteitsatlas.nl). De kwaliteitsatlas biedt een basis voor een verdere specificatie van de landschappelijke kwaliteiten op deelgebiedsniveau. Uitgangspunt voor de omschrijving van de kernkwaliteiten in deze kwaliteitsatlas is een indeling van het Groene Hart in 14 deelgebieden.

In het kader van de kwaliteitsatlas is recentelijk een kwaliteitsteam opgericht, onder aanvoering van de Rijksadviseur voor het landschap, dat de kwaliteitsatlas Groene Hart verder moet uitwerken tot een instrument dat richtinggevend, inspirerend en kaderstellend moet zijn voor toekomstige plannen en projecten.

De landschapsimpact analyse, zoals uitgevoerd in dit project, lijkt op twee manieren aan te kunnen sluiten bij de ontwikkelingen rondom de kwaliteitsatlas.

Enerzijds is het doel van de kwaliteitsatlas om de landschappelijke kwaliteiten van de (14) verschillende deelgebieden in het Groene Hart verder te specificeren. De ervaringen met de invulling van de landschapsimpact analyse, en de concretisering van de landschappelijke karakteristieken kunnen hierbij van pas komen. Zeker wanneer gekeken wordt naar het onderscheid tussen de zes verschillende ontwikkelingsstadia in het veenweidegebied (zie ook hoofdstuk 8 over standaardisatie).

Anderzijds geldt hier, net als bij het landschapsontwikkelingskader, dat inzicht in de mogelijke impact van ontwikkelingen op het landschap kan helpen bij het vaststellen van de kaders en de voorwaarden voor (ruimtelijke) ontwikkeling.

Naarmate het inzicht in de impact van verschillende ontwikkelingen op het landschap op deelgebiedniveau toeneemt, zal dit ook beter vertaald kunnen worden naar andere deelgebieden en naar een meer algemeen kader voor ontwikkelingen.

In zijn algemeenheid geldt dat de monitoring van (de impact van) ruimtelijke ontwikkelingen steeds vaker een voorwaarde is voor beleidsmatige ruimte en ondersteuning. Dit geldt al langer binnen het Europees beleid maar wordt ook steeds meer van toepassing op Nationaal en Provinciaal niveau. De landschapsimpact analyse komt hieraan tegemoet.

7.4 Naar een borging van landschappelijke waarden

De focus in dit rapport ligt op de verkenning van het instrument landschapsimpact analyse en daarmee op de mogelijkheid om de landschappelijke karakteristieken te concretiseren en de impact van ontwikkelingen inzichtelijk te maken. Het inzicht in deze ontwikkelingen biedt echter nog geen garantie voor behoud.

Het basisprincipe achter de aanwijzing van Nationale Landschappen is het idee dat de instandhouding en ontwikkeling van deze landschappen, voorziet in een belangrijke maatschappelijke waarde. Er zijn verschillende redenen waarom landschap vaak niet of onvoldoende door 'de markt' geprijsd kan worden (Westerink et al., 2009). Doordat er sprake is van marktfalen ten aanzien van de levering van maatschappelijke prestaties is overheidsingrijpen vaak gerechtvaardigd.

De overheid kan kiezen voor verschillende instrumenten om de maatschappelijke prestatie te stimuleren of zeker te stellen: regelgeving, belasting/ korting, subsidie, en overtuiging/ voorlichting. Bij sommige maatschappelijke prestaties ligt regelgeving meer voor de hand, bij andere subsidie of beloning.

7.4.1 Gerichte beloning

In toenemende mate bestaat er, beleidsmatig en maatschappelijk, ook consensus dat de instandhouding van dergelijke waarden gezien kan worden als een maatschappelijke dienst waar ook een (markt)gerichte beloning tegenover moet staan. Dit is ook de basisgedachte achter de recente hervormingen van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) en de visie van LNV daarop in de Houtskoolschets.

“De directe ondersteuning van de land- en tuinbouw op termijn wordt omgebouwd naar een systeem van marktgerichte beloningen aan landbouwers en andere plattelandsondernemers met agrarische activiteiten, voor zichtbare realisatie en instandhouding van gewenste maatschappelijke waarden (‘natuur’, ‘milieu’, ‘landschap’, en / of ‘dierenwelzijn’”. (Ministerie van LNV, 2008).

De huidige ontwikkelingen wijzen er op dat de mogelijkheden voor beloning voor de instandhouding van landschappelijke waarden in de toekomst toe zullen nemen. Dit geldt zeker ook voor een gebied met de fysieke beperkingen en de landschappelijke ‘status’ als het Veenweidegebied (RLG 2002, 2007; SER 2008).

Het is goed om te realiseren dat ook in de huidige situatie er al de nodige mogelijkheden bestaan om landschappelijke diensten te belonen, bijvoorbeeld via Programmabeheer en de catalogus Groen-Blauwe diensten, of via een project als ‘Boeren voor Natuur’ (zie p. 63). Voor zover bekend maken de betrokken provincies uit dit project (Utrecht, Zuid-Holland) slechts in beperkte mate gebruik van deze mogelijkheden.

Een belangrijke aanbeveling voor beleid is om, vooruitlopend op toekomstige ontwikkelingen in de beloning van landschappelijke diensten de huidige mogelijkheden voor financiering van landschappelijke diensten beter te verkennen en daar ruimer gebruik van te maken.

7.4.2 Wetten en regels

Naast de mogelijkheid van beloning van maatschappelijke diensten is het goed om te realiseren dat in sommige gevallen het stellen en handhaven van regels de beste garantie biedt voor het behoud van landschappelijke waarden.

Aan de ene kant zijn er diensten die niet of onvoldoende door ‘de markt’ geprijsd (kunnen) worden, maar die maatschappelijk wel van belang zijn. Door het ontbreken van een prijs kan de dienst in gevaar komen of onvoldoende worden geleverd. In de economie wordt dit vaak uitgedrukt als een ‘public good’ (het is van ons allemaal, zoals landschap). Het veilig stellen van public goods kan een reden zijn om als overheid in te grijpen en regels op te stellen.

Aan de andere kant is er bij marktwerking vaak sprake van ongewenste of negatieve externaliteiten. Marktwerking in de landbouw heeft in sommige gevallen onder meer tot vervuiling van het milieu en verlies van landschappelijke diversiteit geleid. De kosten van ongewenste externaliteiten worden niet gedragen door degene die het product koopt of produceert, maar door de maatschappij. Het stellen van (harde) kaders en voorwaarden (wet- en regelgeving) is vaak een betere manier om negatieve externaliteiten te corrigeren dan beloning.

8 Discussie en Conclusies

8.1 Conclusies

Het belang van diversiteit

In de Voorloper Groene Hart is de landschappelijke diversiteit als één van de landschappelijke kernkwaliteiten benoemd. Deze landschappelijke diversiteit op het niveau van het Groene Hart wordt bevestigd door de landschapsimpact analyse in dit project.

Een belangrijke consequentie van deze landschappelijke diversiteit is dat ‘de landschappelijke kernkwaliteiten en hét veenweidekarakter’ op niveau van het Groene Hart niet te definiëren zijn en dat deze bepaald zullen moeten worden op deelgebiedsniveau. In enkele recente studies (Voorloper Groene Hart, Kwaliteitsatlas Groene Hart, Waarheen met het Veen) is welliswaar een aanzet gegeven voor een uitwerking van de kernkwaliteiten maar de uitwerking ervan blijft veelal op een hoger abstractie- of gebiedsniveau steken.

In dit project is er voor gekozen om de verkenning van de landschapsimpact analyse uit te voeren op het lokale niveau van polders binnen het Groene Hart. Deze polders kunnen gezien worden als landschappelijke eenheden, wat van belang is om de landschappelijke karakteristieken te kunnen concretiseren. Er is hier bewust voor gekozen om te praten over landschappelijke karakteristieken in plaats van kwaliteiten. Bij karakteristieken hebben we het over waardevrije kenmerken van het landschap, gebaseerd op de historische ontwikkeling en het huidige gebruik. Bij kwaliteiten is er per definitie sprake van een waardeoordeel. Wat de één als kwaliteit ziet wordt door de ander niet per definitie ook zo gewaardeerd. Daarmee zijn de kwaliteiten van het landschap veel lastiger, zo niet onmogelijk, op een objectieve manier vast te stellen.

De landschappelijke verschillen tussen de polders in deze studie hangen nauw samen met de ontginningsgeschiedenis van het veen. Zo is de polder Zegveld / Zegvelderbroek bijvoorbeeld nooit verveend. Hier zijn de vroegste middeleeuwse ontginningsstadia nog goed leesbaar en is sprake van een dikke laag veen. Het huidige, uniforme grondgebruik (melkveehouderij) leidt tot het klassieke beeld van een grootschalig en open veenweidelandschap.

De Molenpolder heeft een ander karakter. Deze polder is in een later stadium van ontgining deels uitgeveend wat onder andere heeft geresulteerd in het karakteristieke petgaten- legakkerlandschap in een deel van de polder. De begroeiing (moerasbos) in dit gedeelte van de polder draagt bij aan een meer besloten en gevarieerder karakter van het landschap. Dit wordt versterkt door de diversiteit aan activiteiten en ontwikkelingen die samen hangen met de stedelijke druk in dit gebied.

De Middelburg-Tempelpolder is een karakteristiek voorbeeld van een droogmakerij waar de veenplas na vervening weer is drooggemalen. Het betreft hier het laatste stadium uit de veenontginningsgeschiedenis. Kenmerkend hier zijn onder andere de hoogteverschillen in het gebied en de diversiteit in het grondgebruik, onder andere door de aanwezigheid van de boom- en sierteelt.

Niet alleen het landschappelijke karakter verschilt per deelgebied, ook de dynamiek van de ruimtelijke ontwikkelingen loopt sterk uiteen.

Zo is er in de Molenpolder en Middelburg-Tempelpolder sprake van verschillende stedelijke claims en ontwikkelingen, deze zijn in Zegveld minder urgent. In de Middelburg-Tempelpolder zijn het de ontwikkelingen in de boom- en sierteeltsector die het ruimtelijke karakter (mede) bepalen. In de Molenpolder spelen natuurdoelstellingen en recreatie een belangrijke rol.

In Zegveld lijkt de melkveehouderij nog relatief goed te renderen en een redelijk perspectief te hebben. In de andere deelgebieden zijn de perspectieven voor deze sector veel minder gunstig. Voor alle deelgebieden geldt dat er sprake is van belangrijke vraagstukken op het gebied van het waterbeheer. De achtergrond van deze vraagstukken is echter verschillend. In Zegveld is bodemdaling een belangrijk punt van aandacht, in Middelburg-Tempelpolder is er sprake van problemen met zoute kwel, in de Molenpolder speelt met name de belangenafweging tussen landbouw- en natuurdoelstellingen.

In de laatste stap van de landschapsimpact analyse zijn per deelgebied de verschillende scenario's van ruimtelijke ontwikkeling 'afgezet' tegen de betreffende landschappelijke karakteristieken. Met behulp van deskstudy en expertknowledge is een kwalitatieve analyse uitgevoerd van de verwachte impact van de verschillende ontwikkelingen op het landschap. Deze analyse is uiteindelijk kort samengevat in een tabel waarin voor ieder scenario is aangegeven of de betreffende karakteristieken (naar verwachting) versterkt dan wel verzwakt zullen worden.

De landschapsimpact analyse maakt op deze manier inzichtelijk dat er duidelijke verschillen zijn in de impact van ontwikkelingen op het landschap en dat het spanningsveld tussen behoud en ontwikkeling per situatie verschilt.

Een ontwikkeling die in het ene gebied niet goed samen gaat met het behoud van de landschappelijke karakteristieken is op een andere plek misschien wel mogelijk. Dit inzicht is van belang voor een zuivere discussie over de toekomst van het Groene Hart en de beleidsstrategie 'behoud door ontwikkeling'.

Concretiseren van karakteristieken en ontwikkelingen

Misschien wel de belangrijkste meerwaarde van de landschapsimpact analyse is dat deze dwingt om zaken heel concreet te benoemen en uit te werken. Daarmee kan de landschapsimpact analyse bij dragen aan de concretisering van de landschappelijke karakteristieken van Nationale Landschappen, één van de aandachtspunten in de Agenda Landschap.

De concretiseringsslag die gemaakt wordt in de landschapsimpact analyse betreft niet alleen de landschappelijke karakteristieken maar ook de mogelijke ontwikkelingen die in de nabije toekomst op de gebieden afkomen. De landschapsimpact analyse vraagt erom af te dalen van de meer abstracte discussies over het landschap naar het concrete niveau waar (ruimtelijke) veranderingen plaatsvinden. Het uitgangspunt hierbij is dat er pas daadwerkelijk van een impact gesproken kan worden wanneer de effecten van beleid of ontwikkelingen ook concreet zichtbaar of voelbaar worden op lokaal niveau.

Daarmee worden de discussie en de afwegingen ten aanzien van behoud en ontwikkeling veel 'scherper' gemaakt. Om welke karakteristieken en welke

ontwikkelingen gaat het nu echt? Hoe concreet en reëel zijn die? Wat betekenen deze ontwikkelingen nu daadwerkelijk voor het landschap?

Bewustwording en draagvlak

Juist omdat de landschapsimpact analyse dwingt om zo concreet te worden lijkt het instrument geschikt als ‘thinking tool’ en als middel om in gesprek te komen met gebiedspartijen en andere deskundigen. Het vereist kennis van zaken en het kan helpen om ambities en (on)mogelijkheden van andere partijen open op tafel te krijgen. Wat daarbij kan helpen is dat de landschapsimpact analyse gebaseerd is op karakteristieken in plaats van kwaliteiten. Daarmee wordt de discussie in eerste instantie uit de belevingssfeer getrokken en (enigszins) objectiveerbaar gemaakt. Dit kan van belang zijn om ‘framingstrategieën’ (zie 2.5) te voorkomen en het gesprek tussen gebiedspartijen te bevorderen.

Doordat de landschapsimpact analyse uitgaat van een benadering op lokaal niveau vergroot het ook de kans op bewustwording en betrokkenheid van lokale belanghebbenden, en daarmee op actieve participatie van deze partijen (Bremen et al., 2009). Zeker wanneer een landschapsimpact analyse in een gebiedsproces wordt ingezet, en wanneer het lukt om gezamenlijk afstemming te bereiken over waardevolle karakteristieken, scenario's en hun impact, kan het bijdragen aan een vergroting van het draagvlak voor beleid.

Doelgroep en gebruik

Dit project is uitgevoerd in het kader van het beleidsondersteunend onderzoek van het ministerie van LNV. De verkenning was met name gericht op de gebruiksmogelijkheden van de landschapsimpact analyse door beleidsmakers.

In hoofdstuk 7 zijn verschillende van deze mogelijkheden benoemd. Onder andere het gebruik in gebiedsprocessen (door regisseurs van het proces), als afwegingskader in strategische beleidsvorming, of in combinatie met andere beleidsinstrumenten zoals bijvoorbeeld een landschapsontwikkelingsplan of watergebiedsplan.

Het gebruik van de landschapsimpact analyse hoeft zich echter niet te beperken tot gebruik door beleidsmakers. Ook ontwerpers, landschapsarchitecten, landschapsorganisaties en particuliere partijen zouden in principe gebruik kunnen maken van de landschapsimpact analyse, bijvoorbeeld bij ontwerp en uitvoering van concrete plannen.

Inhoudelijke standaardisatie

Een consequentie van de landschappelijke diversiteit, en de uitwerking van de landschapsimpact analyse op deelgebiedsniveau, is dat het lastig is om de landschapsimpact analyse inhoudelijk te standaardiseren. Om recht te doen aan de eigenheid van ieder gebied moeten de karakteristieken en de ontwikkelingen steeds opnieuw worden vastgesteld. Dat is relatief veel werk, zeker wanneer het gebeurt op het niveau van polders, zoals in dit project.

Toch lijkt er wel enige standaardisatie mogelijk. Zo hangen de landschappelijke karakteristieken van het veenweidegebied voor een belangrijk deel samen met de ontginningsgeschiedenis van het veen. De zes verschillende ontginningsstadia die in dit project geïdentificeerd zijn (hoofdstuk 3) kunnen dan ook fungeren als ‘kapstok’

voor de omschrijving van de landschappelijke karakteristieken van het veenweidegebied. Een droogmakerij heeft wezenlijk andere karakteristieken dan een landschap dat nooit of slechts ten dele is verveend.

Wat ook bij kan dragen aan de standaardisatie van de landschapsimpact analyse is het werken met een aantal standaard categorieën van karakteristieken om het landschap te typeren. In dit project is daartoe in hoofdstuk 4 een eerste aanzet gegeven door de karakteristieken uit te splitsen naar: historische leesbaarheid, de aanwezigheid van de veenlaag, het huidige grondgebruik, de openheid van het landschap en de huidige natuurwaarden. Daarmee heeft een verdiepingsslag plaatsgevonden ten aanzien van eerdere pogingen om het landschap in het Groene Hart te typeren (zie bijlage 2). Naarmate de landschapsimpact analyse voor meer gebieden wordt uitgevoerd kunnen deze categorieën mogelijk nog verder worden aangevuld en verfijnd.

Methodische standaardisatie

Waar de standaardisatie van de landschapsimpactanalyse binnen één Nationaal Landschap al complex is spreekt het voor zich dat dit bij de vertaalslag naar andere Nationale Landschappen nog lastiger zal zijn.

Als het gaat om het opschalen van de landschapsimpact analyse, en de bredere toepasbaarheid, geldt dan ook dat dit niet zozeer inhoudelijk alswel methodisch moet gebeuren. Uiteindelijk geldt dat voor de wijze waarop een landschapsimpact analyse wordt uitgevoerd wel bepaalde (standaard) richtlijnen kunnen worden gevolgd, maar dat de ‘vulling’ toch altijd maatwerk blijft en per gebied om specifieke kennis en deskundigheid vraagt. In die zin is de methodiek vergelijkbaar met-, en aanvullend op een landschapsontwikkelingsplan. Waarschijnlijk is de kennis die reeds voor bestaande landschapsontwikkelingsplannen is verzameld ook van waarde voor het ‘vullen’ van de landschapsimpact analyse. Helaas waren er voor de betreffende deelgebieden in dit project nog geen landschapsontwikkelingsplannen beschikbaar om deze afstemming te onderzoeken.

Het is goed denkbaar dat voor andere Nationale Landschappen andere ‘kapstokken’ te vinden zijn die het mogelijk maken om de landschapsimpact analyses (enigszins) op te schalen. Ook zal er, naarmate meer landschapstypen en karakteristieken worden ontrafeld, meer herkenning optreden ten aanzien van de mogelijke karakteristieken. Per landschapstype en/of ontwikkelingsstadium kan als het ware een ‘pool’ van mogelijke karakteristieken worden samengesteld. Dit pleit er voor om de resultaten van verschillende landschapsimpact analyses ‘open te stellen’ en beschikbaar te maken, bijvoorbeeld via internet. Voor het Groene Hart zou dit opgehangen kunnen worden aan de kwaliteitsatlas Groene Hart.

8.2 Discussie

Geen finaal oordeel

Dit project betreft een eerste verkenning van een landschapsimpact analyse. In potentie lijkt dit instrument een waardevolle bijdrage te kunnen leveren aan de besluitvorming over de toekomst van het landschap. Als zodanig is het instrument echter (nog) niet geschikt om een finaal oordeel te geven over het behoud danwel ontwikkeling van een gebied.

Dit is in de eerste plaats omdat het hier een verkenning betreft die hoofdzakelijk op basis van een deskstudy is uitgevoerd. De scenario's die hier zijn gehanteerd zijn weliswaar uitgebreid besproken met betrokken beleidsmakers maar hebben geen officiële status. De landschapsimpact analyse zal in de toekomst verder moeten worden getoetst in de praktijk waarbij ook lokale partijen actief betrokken moeten worden.

Weging van karakteristieken

Belangrijk bij deze landschapsimpact analyse is echter ook dat met de beschrijving van de impact van ontwikkelingen op de landschappelijke karakteristieken nog geen waardeoordeel is gegeven over het belang van (het behoud van) bepaalde karakteristieken. Niet alle karakteristieken zullen in de praktijk even zwaar wegen. Niet alle karakteristieken zullen door iedereen als kwaliteit worden beoordeeld.

Het verlies van een karakteristiek is niet per definitie hetzelfde als een achteruitgang in (landschappelijke) kwaliteit. Dit hangt af van de waardering van de betreffende karakteristiek. In het deelgebied Molenpolder bijvoorbeeld, is bij het scenario 'Boeren voor Natuur' sprake van een impact op het landschap die leidt tot een afname in de diversiteit van het grondgebruik. Deze diversiteit van het grondgebruik is als karakteristiek voor het gebied aangemerkt.

Het is echter goed denkbaar dat het toekomstige, uniforme (extensieve) grondgebruik door sommige partijen meer gewaardeerd zal worden dan het huidige pluriforme landschap. Temeer omdat bijvoorbeeld het gevoel van openheid hierdoor wordt versterkt.

Voor de analyse van de impact van bepaalde ontwikkelingen op het landschap is het niet wezenlijk van belang of iets als karakteristiek of kwaliteit wordt benoemd. Voor de uiteindelijke (politieke) afweging tussen het behoud van landschappelijke kwaliteiten en de ruimte voor bepaalde ontwikkelingen is dat onderscheid wél van belang. Deze politieke besluitvorming is in deze studie niet behandeld. De landschapsimpact analyse kan helpen bij de afweging tussen behoud en ontwikkeling maar is uiteindelijk geen politiek besluit.

In dit project is er bewust voor gekozen om de verschillende landschappelijke karakteristieken niet onderling te wegen of ordenen. Door een waarde toe te kennen aan de karakteristieken zouden we ons begeven op het terrein van beleving en 'framing' (zie ook 2.5) en dat hebben we in dit project willen vermijden.

Dat wil echter niet zeggen dat het in de praktijk niet mogelijk is om de karakteristieken te ordenen of waarderen. Er zijn verschillende mogelijkheden denkbaar.

Eén mogelijkheid is om de landschapsimpact analyse onderdeel te maken van het gebiedsproces (7.1) om te proberen gezamenlijk een set van gedeelde landschappelijke waarden te definiëren. Hierbij kan dan ook worden gekeken naar de beleving van de burgers. Hoe meer partijen een bepaalde karakteristiek waarderen, hoe zwaarder het in de impactanalyse meegewogen kan worden.

Een andere mogelijkheid voor weging is dat beleidsmakers zelf (top-down) een rangorde aangeven in de landschappelijke karakteristieken. Dit kan bijvoorbeeld gedaan worden op basis van de maatschappelijke waarde die bepaalde karakteristieken vertegenwoordigen. De maatschappelijke waarde kan dan bijvoorbeeld worden bepaald door het feit dat een bepaalde karakteristiek uniek is of bijzonder kwetsbaar.

Belangrijk bij een dergelijke weging van de karakteristieken is wel dat dit op een transparante en goed beargumenteerde wijze gebeurt. Een duidelijke uitleg en onderbouwing vergroot de kans op draagvlak, of op zijn minst begrip, voor de gemaakte ordening.

Nieuwe kwaliteiten

Een andere belangrijke reden waarom deze landschapsimpact analyse niet als finaal oordeel gebruikt kan worden is omdat er slechts gekeken is naar de gevolgen van ruimtelijke ontwikkelingen voor reeds bestaande landschappelijke karakteristieken.

De uitkomsten van de impactanalyse geven een indruk in hoeverre deze bestaande landschappelijke karakteristieken onder invloed van de toekomstige ontwikkelingen kunnen blijven voortbestaan of niet.

In deze landschapsimpact analyse is niet gekeken naar eventuele nieuwe ontwikkelingen of elementen die de kwaliteit van het landschap zouden kunnen versterken. Vernieuwing van het gebied kan ook waardevol zijn, zeker wanneer er sprake is van een goed ontwerp. De nieuwe landgoederen van nu kunnen in de toekomst misschien wel tot de (historische) karakteristieken gaan behoren.

Toch is enige voorzichtigheid met betrekking tot nieuwe ontwikkelingen wel gepast, zeker in de Nationale Landschappen. Niet voor niets staat het behoud en versterking van het huidige landschap centraal. Een belangrijke uitdaging ligt hier voor het (ruimtelijke) ontwerp van nieuwe ontwikkelingen. Dit kan bepalend zijn of nieuwe ontwikkelingen al dan niet aansluiten bij de bestaande landschappelijke karakteristieken. De landschapsimpact analyse kan voeding geven aan zo'n ontwerp.

Hoewel de landschapsimpact analyse dus niet doorslaggevend zal zijn voor de keuze van ontwikkelingen in een gebied kan het wel helpen om de besluitvorming over ontwerp en inrichting te verbeteren.

Externe effecten en langere termijn

De landschapsimpact analyses in dit project hebben betrekking op een lokaal, en duidelijk afgebakend deelgebied en de ontwikkelingen daarbinnen. Het is goed om te realiseren dat de landschappelijke impact van ontwikkelingen in de praktijk nog

aanzienlijk complexer kan zijn doordat deze zich niet altijd beperkt tot het deelgebied zelf. Zo kan er bij aanpassingen aan het watersysteem bijvoorbeeld ook in naastgelegen gebieden sprake zijn van veranderingen aan het landschap als gevolg van (het voorkomen) van instroom of uitzijsing van water.

Dergelijke externe effecten op het landschap zijn in deze analyse niet meegenomen. Zeker bij grotere ingrepen of ontwikkelingen, waar het risico bestaat dat de gevolgen (deels) worden afgewenteld op andere gebieden, is het wel de uitdaging om ook deze externe effecten onderdeel te maken van de afweging over behoud en ontwikkeling.

Iets dergelijks geldt voor de impact van ontwikkelingen op de langere termijn. In dit project is bij bepalen van de impact van de scenario's uitgegaan van een termijn van 10 – 15 jaar. Binnen de praktijk van de politieke besluitvorming in Nederland is dat al een behoorlijke lange termijn, zeker op lokaal en regionaal niveau.

In sommige gevallen kan de verwachte impact op de langere termijn echter dusdanig groot zijn dat er nu toch al rekening mee moet worden gehouden in de besluitvorming. Deze discussie speelt bijvoorbeeld in Zegveld. Bij het autonome scenario is in de komende 10 – 15 jaar geen grote landschappelijke impact te verwachten. Echter, bij blijvende bodemdaling komt er onherroepelijk een keer een moment dat het huidige gebruik en landschap niet meer levensvatbaar zijn. Het risico van de huidige beheersstrategie is dat op een gegeven moment het systeem 'kantelt' waarmee de veranderingen in landgebruik en de impact op het landschap uiteindelijk veel groter kunnen zijn.

Het lastige van deze analyses op langere termijn is niet alleen dat de onzekerheid van de analyses toeneemt maar ook dat het gevoel voor urgentie bij veel betrokken zal afnemen en daarmee ook de bereidheid om daadwerkelijk bij te dragen aan het oplossen of voorkomen van het probleem.

Gevoeligheid van scenario's

Een terugkerend onderwerp van discussie bij de invulling van de landschapsimpact analyse in dit project was de concretisering van de scenario's. Enerzijds was dit omdat scenario's voor toekomstige ontwikkeling gebaseerd zijn op aannames die altijd ter discussie gesteld kunnen worden. Anderzijds speelde mee dat dergelijke scenario's soms erg gevoelig liggen in een gebied. Ze kunnen bepaalde verwachtingen creëren, die het (reeds lopende) gebiedsproces onder druk zetten en zelfs contraproductief kunnen werken. Dit geldt zeker voor de zogenaamde reële scenario's. De reden dat in dit project toch gekozen is voor dergelijke scenario's is dat ze concreet en herkenbaar zijn voor de betrokken gebiedspartijen en beleidsmakers en dat daarmee de uitkomsten van de landschapsimpact analyses ook daadwerkelijk bij kunnen dragen aan de beeld- en besluitvorming.

Landschap is niet de enige afweging

Tot slot, de landschapsimpact analyse concentreert zich op de effecten van ontwikkelingen op het landschap. Juist ook omdat het landschap bij veel transitieprocessen nog onderbelicht blijft. Vanzelfsprekend spelen bij de besluitvorming over ruimtelijke transities veel meer belangen, zoals bijvoorbeeld op het gebied van economie, werkgelegenheid, leefbaarheid, bereikbaarheid, milieu, etcetera.

Het idee achter de landschapsimpact analyse is niet dat het landschap deze andere belangen ‘overruled’. Wel zal het landschap een volwaardige plek moeten krijgen in de afweging tussen al deze belangen. Hopelijk kan de landschapsimpact analyse daar aan bijdragen.

8.3 Aanbevelingen voor vervolg

Dit project betreft een deskstudy. Eén van de eerste uitdagingen voor vervolg is om de landschapsimpact analyse verder te gaan testen in de praktijk. Lukt het inderdaad om de landschapsimpact analyse in te zetten in gebiedsprocessen? Is het mogelijk om aan te sluiten op andere instrumenten zoals een LOP, een MKBA of een MER en waar loop je dan verder tegenaan? Kan de informatie uit bestaande LOP's gebruikt worden om de landschapsimpact analyse eenvoudiger te vullen?

Binnen het Groene Hart lijken er voldoende mogelijkheden om hier verder mee te experimenteren, bijvoorbeeld in de uitvoeringsprojecten van het Programma Veenweiden of in aansluiting op de landschapsontwikkelingsplannen in ontwikkeling.

Door de landschapsimpact analyse op meer plaatsen in de praktijk te gaan toepassen en de resultaten online te publiceren kan het instrument verder verfijnd worden.

De kwaliteitsatlas voor het Groene Hart (www.kwaliteitsatlas.nl) lijkt daarvoor een geschikt platform.

Ook buiten het Groene Hart, in andere Nationale Landschappen, moet ervaring worden opgedaan met de landschapsimpact analyse. Lukt het om ook daar de karakteristieken te definiëren? Zijn de deelgebieden van dezelfde omvang of gaat het daar mogelijk om grotere, uniforme eenheden? Zijn er ‘kapstokken’ te vinden die een karakterisering van het landschap vereenvoudigen?

Een belangrijke uitdaging bij de toepassing van de landschapsimpact analyse in de praktijk is om te onderzoeken of en hoe een ordening of weging in de karakteristieken aangebracht kan worden. Een dergelijke weging kan helpen bij de vertaalslag van karakteristieken naar kwaliteiten, op basis waarvan de uiteindelijke besluitvorming moet plaatsvinden.

Voor de totale afweging over de toekomst van het landschap is het ook van belang dat eventuele nieuwe karakteristieken van het landschap in de landschapsimpact analyse worden meegenomen. Ook dat is een uitdaging voor vervolgstudies.

Tot slot, de concretisering van de landschapsimpact analyse op lokaal niveau betekent dat deze beperkt is in tijd en ruimte. In deze verkenning is niet gekeken naar effecten op de langere termijn (meer dan 15 jaar) of naar de impact buiten de deelgebieden. Mogelijk dat het bereik van de impactstudies in vervolgstudies kan worden uitgebreid.

Literatuur

Bos, B. (2009). Kracht van Koeien – Springplank naar een duurzame veehouderij. Ontwerpen voor Systeeminnovatie. Wageningen UR.

Bos, E. & Vogelzang, T. (2008) MKBA Peilverandering Polder Zegveld. WURRapport. LEI.

Breman, B.C., Pleijte, M., Ouboter, S., Buijs, A. (2009). Participatie in waterbeheer – een vak apart. WaterTekens. Leven met Water.

Buijs, A. (2009). Natuurbeelden van burgers. Publieke visies op natuur en de consequenties voor natuurbeheer. Wageningen Universiteit.

De Bont, C.H.M. (2009) - 'Vergeten land. Ontginning, bewoning en waterbeheer in de West-Nederlandse veengebieden (800-1350)'. Proefschrift

Emmelin, L. (1996). Landscape Impact Analysis: a systematic approach to landscape impacts of policy. Landscape Research, Vol. 21, No.1

Forman, R.T. (1995)

Some general principles of landscape and regional ecology. Landscape ecology vol.10 no.3, pp 133 – 142. SPB Academic Publishing bv., Amsterdam.

Botequilha, A. & Ahern, J. (2002)

Applying landscape ecological concepts and metrics in sustainable landscape planning. Landscape and urban planning 59 (2002) 65-93.

Council of Europe (2004)

European Landscape Manifest. Treaty Series no. 176.

<http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/Conventions/Landscape/>

Dienst Landelijk Gebied (DLG), 2008. Programma Westelijke Veenweiden. Projectenlijst herstructurering en transitie veenweiden in het kader van de Nota Ruimte

Gemeente Maarssen (2005). Ruimtelijke structuurvisie Maarssen. Cultuurhistorie en Kwaliteit.

Gerritsen, A.L., Kwakernaak, C. (2002) Behoud Veenweidegebied – Een verkennende studie naar kosten, landschappelijke effecten en uitvoering van drie strategieën voor de veenweidegebieden. Alterra rapport 595

Hoogheemraadschap Rijnland (2008). Toelichting peilbesluit Polder Middelburg en Tempelpolder.

- Hoogheemraadschap Stichtse Rijnlanden. (2005). Watergebiedsplan.
- Horlings, I., Remmers, G., Duffhues, T. (2009). Bezieling. De X-factor in gebiedsprocessen. Telos, Tilburg.
- Jacobs, M.H., Berg A. van den, Kralingen, R. van, Langers, F., Vries, S. de (2002) Waterbeelden – Een studie naar de beelden van waternatuur onder medewerkers van Rijkswaterstaat. Alterra-rapport 512. Reeks Belevingsonderzoek 1. Alterra, Research Instituut voor de Groene Ruimte, Wageningen.
- Janssen, J., Pieterse, N., Broek, L. van den (2007). Nationale Landschappen. Beleidsdilemma's in de praktijk. Planbureau voor de Leefomgeving. Nai uitgevers.
- Kloen, H., Bonte, A. de., Pikkemaat, M., Tolkamp, W. (2008) Landschapswaaier. Bouwstenen voor duurzame landbouw en natuur in het Groene Hart. CLM Onderzoek en Advies en Aequator Groen & Ruimte bv.
- Klijn, J.A. en Veeneklaas, F.R. (2008). Anticiperend landschapsbeleid. Deel 1: Drijvende krachten. Alterra rapport nr. 1557. ISSN 1566-7197. Alterra Wageningen UR.
- Kruit, J., Brinkhuijsen, M., Blerck, H. van (2008). Ontwikkelen met kwaliteit. Indicatoren voor culturele vernieuwing en architectonische vormgeving. WOt werkdocumenten 117. Alterra Wageningen UR.
- Linden, H. van der, (1956). De Cope, bijdrage tot rechtsegeschiedenis van de openlegging der Hollands-Utrechtse laagvlakte, Assen.
- Meulenkamp, W.J.H., de Bont, C.H.M., Hofman, P.J., de Jong, O., Mulder, J.R., Olde Loohuis, R.J.W., Rienks, W.A. (2007). Veenweide; remmen of doorstarten? Vanuit Cultuurhistorie naar de toekomst. Alterra-rapport 1535
- Ministerie van LNV (2009). Kennisagenda Landschap.
- Ministerie van LNV & VROM (2008). Agenda Landschap
- Ministerie van LNV (2008). Kennisagenda Westelijke Veenweide
- Ministerie van LNV (2008). Houtskoolschets Europees Landbouwbeleid 2020
- Ministerie van LNV (1992). Nota Landschap.
- Ministerie van VROM (2008). Structuurvisie Randstad 2040
- Ministerie van VROM (2006). Nota Ruimte “Ruimte voor ontwikkeling”.
- Planbureau voor de leefomgeving (2009). Natuurbalans 2009.

Ploeg, B. van der, Berg, L.M. van der, Borgstein, M.H., Ham, A. van den, Poel, K.R. de, Leopold, R., Schrijver, R.A.M.. (2001). Groene hart met landbouw naar een hoger peil? Over de vraag of verhoging van het waterpeil kan samengaan met verhoging van ruimtelijke kwaliteit. Den Haag. LEI.

Ploeg, B. van der (2001). Het Weigevoel in het Groene Hart van de Randstad. Een studie onder melkveehouders in het Westelijk Veenweidegebied naar hun bereidheid en de mogelijkheden zich te ontwikkelen van productieboer tot plattelandsondernemer.

Provincies Zuid-Holland, Noord-Holland en Utrecht (2008). Voorloper Groene Hart.

Provincie Utrecht. Streekplan Utrecht 2005 – 2015.

Rienks, W.A., Gerritsen, A.L., Meulenkamp, W.J.H. (2002). Behoud Veenweidegebied – een ruimtelijke verkenning. Alterra rapport 563.

Raad voor het Landelijk Gebied (2007). Publieke belangen centraal. Advies over de toekomst van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid. Publicatie RLG 07/01 deel 2.

Raad voor het Landelijk Gebied (2002). Groene diensten: van ondersteunen naar ondernemen. Advies over groene diensten in het landelijk gebied. Publicatie RLG 02-07.

Riet, B.P.van der, Barendregt, A., Verhoeven, J.A. (2007). Landschapsecologische visie op natuurontwikkeling bij vernatting van de polder Zegveld. Touch Table workshop Waarheen met het Veen? 11 december 2007. Universiteit Utrecht.

Roep, D., Horlings, I. Wielinga, E. (2009). De werkvloer van een Kennisnetwerk Vitaal Platteland. Kennis maken met regionale kennisarrangementen. LEI Wageningen UR, Rapport 2009-049. Den Haag.

Royal Haskoning (2009) – Waarheen met het Veen – Landschap. Stichting Leven met Water.

Ruimtelijk Planbureau (2008). Plattelandsontwikkeling en de gevolgen voor het landschap. Nai uitgevers

Ruimtelijk Planbureau (2007). Nationale Landschappen – Beleidsdilemma's in de praktijk.

Schoute, J.F.Th., Finke, P.A., Veeneklaas, F.R., Wolfert, H.P. (1994). Scenario Studies for the Rural Environment: Selected and Edited Proceedings of the Symposium for the Rural Environment, Wageningen, 12 – 15 september 1994. Environment & Policy

SER Advies (2008). Waarden van de Landbouw. Publicatienr. 5.

Stortelder, A.H.F, Waal, R.W. de, Schaminee, J.H.J. (2005) Streekeigen natuur. Identiteit en diversiteit van Nederlandse landschappen. Alterra rapport 1111. Alterra Wageningen.

Stuurgroep Groene Hart van de Provincies Noord-Holland, Zuid-Holland en Utrecht (2005). Balans van het Groene Hart.

Stuurgroep Groene Hart van de Provincies Noord-Holland, Zuid-Holland en Utrecht (2005). Ontwikkelingsprogramma Groene Hart.

Stuurgroep Groene Hart van de Provincies Noord-Holland, Zuid-Holland en Utrecht (2006). Uitvoeringsprogramma Groene Hart.

Terluin, I.J., A. Gaaff, N.B.P. Polman, J.H. Post, P.J. Rijk en M.A.H. Schouten (2008). Bergboeren tegen wil en dank? Den Haag, LEI. Rapport 2008-023.

Vogelzang, T. & van Bavel, M. (2005). Functies in het Westelijk Veenweidegebied. Stand van zaken en beleidsontwikkelingen. Quick scan t.b.v. Waarheen met het Veen. LEI, Den Haag.

Waternet (2009). Watergebiedsplan Noorderpark – Projectplan. Amsterdam.

Westerink, J., Breman, B.C., Smits, M.J., Alebeek, F.A.N. van, Migchels, G., Bakker, G., Amersfoort, M.C. van, Schrijver, R.A.M. (2009). Maatschappelijke prestaties. Meer publieke diensten en minder publieke lasten door de landbouw met behulp van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid. In voorbereiding.

Westerink, J., Stortelder, A., Vries, C.de, Zwierstra, A.B., Yedema, E., Mense, J. (2008). Boeren voor natuur in de Bethunepolder. Tussenrapportage Projectwerkgroep in opdracht van Waternet. Alterra Wageningen UR.

Wolters-Noordhoff (red.) – Grote historische atlas van Nederland, 1:50.000.

Websites

<http://home.hccnet.nl/jan.arkesteijn/landschap/links.html#L1>

<http://www.toekomstgroenehart.nl/default.aspx>

<http://www.laagholland.nl/>

<http://www2.vrom.nl/notaruimte/kaarten/g/index.htm>

<http://www.milieuennatuurcompendium.nl/>

<http://www.waarheemethetveen.nl/index.php?id=6>

<http://www.deltacommissie.com/>

http://www.rlg.nl/adviezen/0510/0510_bijlage_4c.html

<http://www.kennisonline.wur.nl/BO/BO-01/005/30798/>

Bijlage 1 - Contactpersonen

Dit project is mede tot stand gekomen dankzij de input van:

Projectgroep

Onno Raymakers – Provincie Utrecht

Josje van Noorden – Programmabureau Groene Hart

Ben Fisser – Provincie Zuid-Holland

Johanneke Henstra – Ministerie van LNV

Waternet - Belevingsonderzoek

Hilga Sikma

Kirsti Blatter

Kees Ykema – Landschapsarchitect, betrokken bij Belevingsonderzoek Noorderpark

Hoogheemraadschap Rijn en IJssel

Ronald Hemel

Proefboerderij Zegveld – Wageningen UR

Frank Lensinck

Provincie Utrecht

Carola Berkelaar

Hans Burger

Martin van der Lee

Hans Mankor

Provincie Zuid-Holland

Hans Grotenhuis

Rob Ligtenberg

Programmabureau Groene Hart

Lennart Graaff

Gemeenten

Maarten Beckers – Gemeente Woerden

Inge Frogers – Gemeente Reeuwijk

Alterra /Wageningen UR

Judith Westerink

Raymond Schrijver

Anne van Doorn

Frank Veeneklaas

Arjan Koomen

Cees Kwakernaak

Bijlage 2 - Bestaande inventarisaties Landschappelijke kwaliteiten Veenweidegebied

Algemeen - (*Bron: Natuur- en Milieucompendium / Nulmeting Kernkwaliteiten Nationaal Landschap Groene Hart*)

Het Groene Hart bestaat uit weilanden die maar net hoger liggen dan het water in de sloten. Een houtkade, een vaart, een meer of een plas en smalle, langgerekte percelen die vanaf de bebouwing tot aan de horizon lijken door te lopen, bepalen het landschap.

Kernkwaliteiten

Het Groene Hart is een open landschap binnen de ring van steden die samen de Randstad vormen. Langs rivieren die de grootschalige veenweidegebieden, droogmakerijen en plassen doorsnijden, liggen historische stadjes en landgoederen. De indicatoren voor kernkwaliteiten die medesturend zijn voor de gebiedsontwikkeling in het Groene Hart zijn:

Historische kavelpatronen: Geometrische inrichtingspatroon droogmakerijen en strokenverkaveling in veenweide- en waardengebied ;

Historische landschapselementen: beplante dijken en kades, besloten oeverwal met vele buitenplaatsen en open veenplassen; Veendikte; Openheid.

Historische kavelpatronen

Drie landschapstypen zijn binnen het Groene Hart te onderscheiden. Het meest karakteristiek zijn de veenweidegebieden, waar het verkavelingspatroon veelal stamt uit de ontginning rond 1000. Vanaf de oeverwallen is het land in langgerekte stroken verkaveld. Waar veen is afgegraven, zijn plassen ontstaan. Vanaf de zestiende eeuw is een deel van de plassen drooggemalen en zijn de diepliggende droogmakerijen ontstaan. De percelen zijn hier rechthoekig. Langs de rivieren Vecht, Oude Rijn, Hollandse IJssel en Lek liggen oeverwallen met relatief veel bewoning en opgaande begroeiing.

De verkaveling in het veenweidelandschap (inclusief de waarden) is weinig veranderd sinds de ontginning in de Middeleeuwen. Binnen het nationale landschap verschilt de verkaveling sterk. Het gebied ten noordoosten van Leiden, dat reeds vroeg werd ontgonnen, kenmerkt zich door een onregelmatig blokvormige verkaveling. In het overige Groene Hart overheerst de opstreckende strokenverkaveling. Vooral in het Utrechtse plassengebied komen zeer langgerekte kavels voor. In de latere veenontginningen was de ontginning meer geordend en hadden de kavels een vaste diepte en breedte, de zogenoemde cope-verkaveling.

De droogmakerijen hebben een rechthoekige verkaveling en wegen- en slotenpatroon, dat over het algemeen goed de tand des tijds heeft doorstaan.

Historische landschapselementen

Naast de verkavelingspatronen zijn oeverwallen, plassen, dijken, kaden, buitenplaatsen en landgoederen sporen van de ontstaansgeschiedenis van het Groene Hart. De oeverwallen van rivieren en riviertjes waren in het oerlandschap de laagste plekken, die goed toegankelijk waren via het water. Vanaf de Middeleeuwen concentreerde de bewoning zich hier. Tegenwoordig vormen de oeverwallen de hoogstgelegen gebieden in het nationale landschap omdat het veen inklonk door ontwatering. De inklinking van het veen leidde er ook toe dat men dijken en kaden moest aanleggen om overstroming van het ontgonnen land te voorkomen. In het gebied met cope-verkaveling werd elk blok van percelen omgrensd met kaden. Een deel van de kaden is

begroeid met bomen en struiken. De veenplassen zijn veelal uitgeveende restanten van het oorspronkelijke hoogveenmoeras in Laag-Nederland. Voorbeelden zijn het Naardermeer en de Reeuwijkse Plassen. Het open water is vaak omzoomd met rietmoeras en moerasbos, wat deze gebieden een besloten karakter geeft. Vooral in 17de eeuw zijn door rijke stedelingen op de oeverwallen van de Vecht en andere rivieren landgoederen en buitenplaatsen aangelegd. De oeverwallen hebben door de relatief grote hoeveelheid bebouwing en opgaande begroeiing een besloten en groen karakter.

Veendikte

Het veenweidegebied is van nature zeer nat; het laagveenpakket is van natuurhistorisch belang. Wat rest van het oorspronkelijke veenpakket dat meters dikker was, dreigt nog verder te oxideren als gevolg van ontwatering van het veen. De huidige veendikte is bekend uit metingen van Alterra. Het veenpakket is het dikst in een brede strook tussen Amsterdam en Dordrecht.

Openheid

Een kwart van het Groene Hart heeft een zeer open karakter omdat opgaande begroeiing en bebouwing vrijwel ontbreken. Het Vechtplassengebied, het oostelijk deel van de waarden en het gebied rond Boskoop zijn kleinschaliger omdat hier meer opgaande begroeiing voorkomt. Op de oeverwallen speelt hier ook de hogere bebouwingsdichtheid een rol. De visuele invloed van dorpen en steden, ook die buiten de begrenzing van het nationaal landschap liggen, is aanwezig in een groot deel van het Groene Hart.

Algemeen (*Bron: 'Waarheen met het Veen' - Landschapskwaliteiten Veenweidelandschap algemeen*)

1. Cultuurhistorische elementen in een cultuurhistorisch grondgebruik. (Veenweidekarakter)

Landschap en grondgebruik zijn relatief weinig veranderd. Daarom is er nog veel cultuurhistorie aanwezig in bouwwerken en landschapselementen.

2. Openheid met Veenweidekwaliteit. (Openheid)

- Weidse vergezichten van enkele kilometers lengte. Dit leidt ook tot krachtige beleving van Hollandse luchten.
- Kijkend langs opstreckende sloten versterken de lange sloten de schaal van het open landschap en vormen ze een fraai perspectief;
- Ruimtelijke contrast tussen grote openheid en beslotenheid van linten. De randen zijn zelden hard: er is menging van agrarische woonbebouwing en dit is verwoven met erfbeplanting en wegbeplanting;
- Uniformiteit in grondgebruik (oftewel een uitgestrekte grasmat). Dit versterkt het rustige, open beeld.

3. Veel kleine diversiteit en net-niet-rechte lijnen (Landschappelijke diversiteit)

Het landschap is eenvormig door zijn grondgebruik maar hierbinnen zijn er veel kleine verschillen. Markant is de kleinschalige variatie in linten, wegen en wateren waaraan vaak zichtbaar is dat ze 'handgemaakt' en 'getekend door de tijd' zijn. Opvallend zijn: sloten en wegen net niet helemaal recht; Microreliëf, hakhoutbosjes, bloemrijke slootkanten en verschillen in graslandvegetaties, variatie in lintbebouwing langs vaarten en op kreekruggen, variatie in beplanting van erven en wegen.

4. Veenweidenatuur.

Waardevolle natuur verbonden aan het agrarisch systeem (bv. weidevogels; bloemrijke graslanden). De laatste restanten extensief agrarisch grasland zijn illustratief voorbeeld van de manier waarop de veengebieden in cultuur zijn gebracht. Kenmerkend zijn: weidevogels, kamgraslanden (blauwgraslanden / dotterbloemhooilanden), sloten en slootkanten met planten uit verschillende fasen van de verlandingsreeks.

5. Moerasnatuur met ontginningsgeschiedenis

Waardevolle typen natuur (Riet en Grote Zeggengemeenschappen; Elzenbroekbossen; Trilvenen. In gebieden met Moerasnatuur zijn de geschiedenis van veenaufgraving en verlandingsprocessen zichtbaar.

6. Regelmatige zichtbaarheid van het water

Veenweidelandschap kent een uitgebreid netwerk van sloten dat nog steeds de bloedsomloop van het landschap verzorgt. De waterlopen bepalen het natte karakter van dit landschap. Kenmerkend zijn: grote hoeveelheid waterlopen (breed in verhouding tot kavels); hoge slootpeilen, water is goed zichtbaar vanaf de kant; lange sloten maken de schaal van het open landschap tastbaar; water heeft gebruiksfuncties (recreatieverkeer, terreingrens).

7. Infrastructuur van het natte land

Kades, kunstwerken en bruggen zijn bijzondere elementen van het waterhuishoudingssysteem. Kades geleiden het landschap en weerspiegelen de historische strijd met het water; dammetjes en hekjes vormen het meubilair in de veenweidekavels; paden over kades geven een verhoogde positie in het landschap; Bruggen, pontjes en smalle wegen versterken de beleving van het beperkt toegankelijke natte land.

Specifiek Kernkwaliteiten Molenpolder

Nota Ruimte	Grote mate van openheid	Veenweidekarakter		
<u>Voorloper Groene Hart</u>	Openheid	Veenweidekarakter	Landschappelijke diversiteit	Rust & Stille
Voorloper Groene Hart <i>Metropolitane landschappen</i>	-	-	-	-
Kwaliteitsatlas Groene Hart <i>Deelgebied Vechtplassengebied</i>	We vinden er de open veenweidegebieden van het Noorderpark bij Utrecht.	Naar het oosten toe gaat het open water over in het kleinschalige plassen- en petgatenlandschap, met grote moerasboscomplexen en bijzondere trilvenen. De Nieuwe Hollandse Waterlinie is een historische structuur. die het hele gebied omvat.	<i>Het Vechtplassengebied bevat misschien wel het meest brede scala aan landschappen van het hele Groene Hart. Diversiteit is hier kernkwaliteit nummer één.</i>	
Kwaliteitsmatrix deelgebieden Groene Hart (Werkdocument) <i>Deelgebied Vechtplassengebied</i>		Belevingswaarde – Gave cultuurhistorie. Half-open landschap met water, broekbos, rietland en nat grasland binnen de historische verkaveling, doorzichten haaks op de linten.		
Nulmeting Kernkwaliteiten Groene Hart <i>Natuur- en Milieucompendium</i>	Openheid (deels open / deels opgaande begroeing)	Historische kavelpatronen (deels gebied met gave strokenverkaveling / deels gebied met vergrote strokenverkaveling. Kavelgrenzen van voor 1900) Historische landschapselementen (-) Veendikte (In natte gedeelte 1,2 – 2,5 m. / In droge (agrarische gedeelte 0,4 – 1,2)		

Specifiek Kernkwaliteiten Zegveld

Nota Ruimte	Grote mate van openheid	Veenweidekarakter		
Voorloper Groene Hart	Openheid	Veenweidekarakter	Landschappelijke diversiteit	Rust & Stilte
Voorloper Groene Hart <i>Waarden en Venen</i>	<i>“De Waarden en de Venen zijn de grootste open veenweidegebieden binnen het Groene Hart”.</i>	<i>“Hier is de cultuurhistorie nog zichtbaar en gaaf”.</i>		<i>“In grote delen heerst rust en stilte”.</i>
Kwaliteitsatlas Groene Hart <i>Deelgebied de Venen</i>		<i>“Deze veengebieden zijn in de Middeleeuwen ontgonnen, en vormen een eeuwenoud cultuurlandschap”.</i>	<i>“opeenvolging van verschillende landschapstypen, die te maken heeft met de oorspronkelijke bodemgradiënt van voedselrijke en stevige klei naar voedselarm en slap hoogveen”.</i>	
Kwaliteitsmatrix deelgebieden Groene Hart (Werkdocument) <i>De Venen</i>	Open landschap met graslanden, sloten en koeien. Open landschapskamers tussen groene linten en groene dorpsranden	<i>Gave cultuurhistorie Slagenlandschap met lange smalle kavels</i>		
Waarheen met het Veen <i>Landschapsanalyse Zegveld</i>		- “Oude rivierlopen zijn voor de geoloog traceerbaar als zandige stroomgordels”; - De veenbedekking van het studiegebied is van hoge ouderdom en (daarom) metersdik; - De polder Zegveldbroek is nog vol raadsels		
Cultuurhistorische waardenkaart Groene Hart		Topgebied: helderheid van de polder; geringe aantasting en de aanwezigheid van verschillende landschappelijke structuren waaronder de waaierverkaveling. Waardevolle structuren zijn: - De ontginningsbases / geschiedenis; - De waterstructuur als onderdeel van de verkavelingsstructuur; Monumentale Hoofdweg van Zegveld; - De historische gebouwen.		
Nulmeting Kernkwaliteiten Groene Hart <i>Natuur- en Milieucompendium</i>	Openheid (Zeer open / open gebied)	Historische kavelpatronen (gebied met gave strokenverkaveling / Kavelgrenzen van voor 1900) Historische landschapselementen (-) Veendikte (meer dan 2,5m.)		

Specifiek Kernkwaliteiten Middelburg-Tempelpolder

Nota Ruimte	Grote mate van openheid	Veenweidekarakter		
Voorloper Groene Hart	Openheid	Veenweidekarakter	Landschappelijke diversiteit	Rust & Ruimte
Voorloper Groene Hart <i>Diepe Droogmakerijen</i>		<i>Het zijn vaak open gebieden zonder de typische kenmerken van een veenweidelandschap vanwege de diepgaande veenontginningen ??</i>		
Kwaliteitsatlas Groene Hart <i>Deelgebied Gouwe Wiericke</i>		<p><i>Het landschap bestaat overwegend uit veenweidegebied.</i></p> <p><i>In de droogmakerij van de Middelburg- en Tempelpolder ligt een urgente wateropgave. Dit laaggelegen gebied kent zoute kwel. Niet alleen is dit een probleem voor de droogmakerij zelf, ook wordt dit zoute water op het boezemsysteem van Rijnland geloosd en veroorzaakt daarmee een slechtere waterkwaliteit in de wijde omgeving.</i></p>		<i>De doorsnijding van het gebied door de A12 en de spoorlijn zorgt voor een zekere ruimtelijke versnippering en maakt ook de stilte en de rust minder.</i>
Kwaliteitsmatrix deelgebieden Groene Hart (Werkdocument) <i>Deelgebied: Omgeving Boskoop</i>		Belevingswaarde – Weidelandschap met ontginningslinten langs en parallel aan de Oude Rijn en meedraaiende verkavelingsrichting ???		
Nulmeting Kernkwaliteiten Groene Hart <i>Natuur- en Milieucompendium</i>	Openheid (Veel boomkwekerijen / Deels nog open gebied (Tempelpolder))	<p>Historische kavelpatronen (Gebied met rechthoekige verkaveling / deels kavelpatronen van voor 1900)</p> <p>Historische landschapselementen (-)</p> <p>Veendikte (Wisselend: Middelburg 0 – 1,2m./ Tempelpolder tot 2,5m)</p>		

Bijlage 3 – Belevingsonderzoek Noorderpark¹⁶

Achtergrond

Eens in de 10 jaar neemt het waterschap Amstel, Gooi en Vecht (AGV) het waterbeheer in haar gebied in ogenschouw en past het aan de veranderende omstandigheden aan. De polders Gansenhoef, Oostelijke Binnenpolder van Tienhoven, Maarssenveen-Westbroek en Achttienhoven zijn in 2009 aan de beurt en AGV stelt hiervoor het watergebiedsplan Noorderpark (WGP) op. In dit plan stemt AGV het waterbeheer af op de functies landbouw, natuur, wonen / werken en bepaalt het welke aanpassingen en maatregelen (waterpeilen, aan- en afvoer van water) nodig zijn om bijvoorbeeld de waterkwaliteit te verbeteren of wateroverlast te verminderen.

Een goede communicatie met de gebiedspartijen staat centraal in de besluitvorming over het watergebiedsplan. De ervaring leert dat de beleving van deze verschillende partijen ten aanzien van het gebied (en het belang van water) vaak sterk kan verschillen. Om hier rekening mee te kunnen houden heeft het waterschap in het voorjaar van 2009 een belevingsonderzoek uitgevoerd. Daarbij is een grote groep van uiteenlopende gebiedspartijen met behulp van kwalitatieve vraaggesprekken benaderd. In het belevingsonderzoek zijn open vragen gesteld om de geïnterviewden die onderwerpen te laten aandragen waar zij zelf het meeste belang aan hechten. Er zijn daarbij diverse onderwerpen aangedragen waarover verschillende en uiteenlopende meningen over zijn gegeven.

Resultaten

Eén van de belangrijkste conclusies uit het belevingsonderzoek voor het Noorderpark is dat vrijwel alle geïnterviewden zeggen dit gebied bijzonder en uniek vinden. Bij de toelichting op dat bijzondere karakter lopen de meningen echter uiteen. Voor sommigen schuilt het bijzondere in de natuurlijke waarden van het landschap van de trilvenen en de petgaten. Voor anderen is dat juist de verwevenheid van de functies natuur, landbouw en water of de rust van het landelijk gebied in de nabijheid van een grote stad.

Het onderzoek heeft meerdere belevingsbeelden opgeleverd van het gebied en het gewenste waterbeheer in de huidige en toekomstige situatie. Het is niet mogelijk om op een eenduidige manier aan te geven welke kant ‘de streek’ op wil of wat zij belangrijk vindt. Eén van de aspecten die leidt tot de grootste meningsverschillen is het belang van de landbouw vs. het belang van de natuur.

“Over de effecten en gevolgen van de diversiteit aan functies in het gebied wordt verschillend gedacht. Een deel van de geïnterviewden (de gemeenten, agrariërs, bewoner) wil het gebied zoals het er nu uit ziet, behouden. Voor hen hoeft er niets te veranderen en/of gaan de functies landbouw en natuur goed samen.

¹⁶ http://www.agv.nl/plannen_en_inspreek/watergebiedsplannen/noorderpark

Voor de natuurgerelateerde organisaties, het waterschap en enkele bewoners en belangenorganisaties is de complexiteit van het huidige waterbeheer en de daardoor niet optimaal afgestemde waterpeilen op de functies de reden dat voor hen de verhouding tussen natuur en landbouw mag veranderen. Volgens een aantal van hen is het belang van natuur en landschap er sterk mee gediend als het kwelwater, dat vanuit de Utrechtse Heuvelrug naar het gebied stroomt, optimaal wordt benut en bodemdaling als gevolg van inklinkend veen wordt voorkomen. Zij verbinden daaraan de consequentie dat de huidige landbouwfunctie in het gebied zich aanpast of verplaatst” (Waterschap AGV, 2009).